

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANA BİLİM DALI
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ BİLİM DALI

SUDAN'DA TURİZM GELİŞİMİ VE PLANLAMAYA
İLİŞKİN ÖNERİLER

Ayat MOHAMED

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
DOÇ. DR. Yasin BİLİM

KONYA-2020

 KONYA	<p>T.C.</p> <p>NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ</p> <p>Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	---	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ayat MOHAMED		
	Numarası	16811201010		
	Ana Bilim /Bilim Dalı	Turizm İşletmeciliği		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
Tezin Adı	Sudan'da Turizm Gelişimi ve Planlamaya İlişkin Öneriler			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Ayat MOHAMED

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ayat MOHAMED		
	Numarası	16811201010		
	Ana Bilim /Bilim Dalı	Turizm İşletmeciliği		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Yasin BİLİM		
Tezin Adı	Sudan’da Turizm Gelişimi ve Planlamaya İlişkin Öneriler			

Turizm planlaması, özellikle gelişmekte olan ülkelerin uluslararası turizm pazarında rekabet edebilmelerini sağlayan sürdürülebilir kalkınmanın bir gereğidir. Turizm gelişiminin planlanması, tüm bakanlıkların, bölgelerin, ajansların, hükümetin ve hükümet dışı bölümlerin turizmi geliştirme politikasını uygulamakla yükümlü olmasını gerektiren ekonomik ve sosyal kalkınma planının ayrılmaz bir parçasıdır. Turizmin gelişmesi, yalnızca Turizm Bakanlığının denetiminden yürütülecek tek taraflı bir görev değil, aynı zamanda yatırımlarını artırmak için turizmi geliştirme ve pazarlama çerçevesinde entegre bir görevdir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için, ekonomik önemi ile birlikte, turizmin gelişiminin iyi bir planlama çerçevesinde yapılması gerekmektedir. Buna göre ülkelerin turizm gelişimi, gelişim önündeki engellerin ortaya çıkarılması, bunlara bağlı olarak halkın katılımı ile birlikte bütüncül uygulamalar ve uzun vadeli planlama çalışmalarına öncelik verilmelidir. Son dönemlerde az gelişmiş ülkelerin de güncel gelişmeler ile birlikte turizm pazarına girme çabaları, ancak dikkatli planlama çalışmalarıyla geliştirilebilir.

Araştırmanın temel amaçları; Sudan’ın turizm potansiyelini incelemek, mevcut durumu ortaya koymak, az gelişmiş bir ülke olarak turizm gelişiminin önünde engel olan problemleri tespit etmek ve bu problemlere çözüm önerileri sunmak, son olarak da Sudan’a uygun bir turizm planlaması ortaya koymaktır. Sudan’da turizm sektörünü tanıtmak için kullanılacak birçok fırsat bulunmaktadır. Araştırmada turizm sektörünü geliştirmek için kullanılacak fırsatların bir özeti ele alınmıştır ve özellikle Sudan’ın doğusundaki Kızıldeniz Bölgesine odaklanılmıştır. Öncelikle turizmle ilgili bölgeler değerlendirilmiş, arz kaynakları ve turistik çekim bölgeleri incelenmiş, sonrasında 2008’den 2019’a kadar konuya etkili bir şekilde hizmet verecek istatistiksel veriler toplanmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, sistemli ve düzenli planların oluşturulması ve uygulamaya geçirilmesi, bilinçli turizm sektörü yetkilileri, çalışanlar ve hatta yerel halk önderliğinde ve kontrolünde sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Planlama, Turizm Planlaması, Katılımcı Turizm Planlaması, Toplumsal Katılım

 KONYA	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	---	---

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Ayat MOHAMED		
	Student Number	16811201010		
	Department	Tourism Management		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. Yasin BİLİM		
Title of the Thesis/Dissertation	Recommendations on Tourism Development and Planning in Sudan			

Tourism planning is a requirement of sustainable development that enables especially developing countries to compete in the international tourism market. Tourism development planning is an integral part of the economic and social development plan, which requires all ministries, regions, agencies, government and non-governmental departments to be obliged to implement the tourism development policy. Tourism development is not only a one-sided task to be carried out under the supervision of the Ministry of Tourism, but also an integrated task within the framework of tourism development and marketing to increase investment. Especially for underdeveloped and developing countries, with its economic importance, the development of tourism should be done within a good planning framework. Accordingly, priority should be given to the development of countries in tourism, to revealing the obstacles to development, to integrated practices and long-term planning studies with the participation of the public accordingly. Recently, the efforts of less developed countries to enter the tourism market with current developments can only be developed with careful planning studies.

The main objectives of the research are; To examine the tourism potential of Sudan, to reveal the current situation, to identify the problems that prevent tourism development as an underdeveloped country and to offer solutions to these problems, and finally to reveal a tourism planning suitable for Sudan. There are many opportunities that can be used to promote the tourism industry in Sudan. In the research, a summary of the opportunities that can be used to develop the tourism sector has been discussed and especially focused on the Red Sea Region in the east of Sudan. First of all, tourism-related regions were evaluated, supply sources and tourist attraction regions were examined, and then statistical data that would effectively serve the subject from 2008 to 2019 were collected. As a result of the evaluations made, the establishment and implementation of systematic and regular plans should be provided under the leadership and control of conscious tourism sector officials, employees and even local people.

Keywords: Planning, Tourism Planning, Participatory Tourism Planning, Community Participation

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
TURİZM PLANLAMASI	5
1.1. Planlama Kavramı.....	5
1.1.1. Ekonomik ve Kalkınma Boyutu Açısından Planlama Kavramı.....	7
1.1.2. İdari ve Organizasyon Boyutu Açısından Planlama Kavramı	8
1.2. Turizm Planlaması Kavramı	9
1.2.1. Turizm Planlamasının Amaçları ve Hedefleri.....	13
1.2.2. Turizm Planlaması Yaklaşımları.....	15
1.2.3. Geleneksel Yaklaşımların Yerini Alacak Stratejik Turizm Planlaması.....	16
1.3. Turizm ve Kalkınma	19
1.4. Planlama ve Politika.....	23
1.5. Turizm Planlaması ve Gelişiminde Sürdürülebilirlik	31
1.5.1. Sürdürülebilir Turizm Stratejileri.....	32
1.5.2. Sürdürülebilir Turizm Politikası Uygulama Önerileri	34
1.6. Kıyı Alanları ve Deniz Korunmalı Alanlarda Turizmle İlgili Zorluklar.....	37
1.7. Turizm Gelişimi ve Planlamasında Toplumsal Katılım.....	41
1.8. Toplum Turizmi Planlaması.....	42
1.9. Turizm Planlamasında İşbirliği ve Ortaklıkların Potansiyel Faydaları.....	47
1.10. Katılımcı Turizm Planlaması Yaklaşımı	48
1.11. Turizm Planlama Karar Süreci ve Yerel Halk	50
1.12. Toplumlar ve Turizm: Geleceğe Hazırlanma.....	51

İKİNCİ BÖLÜM.....	56
SUDAN'IN TURİZM POTANSİYELİ.....	56
2.1. Sudan ve Turizm	56
2.1.1. Sudan'da Turizm Endüstrisinin Başlangıcı ve Gelişimi	58
2.1.2. Sudan'da Turizmin Ekonomik Etkileri	61
2.1.3. Sudan Hükümetinin Turizm Açısından Stratejik Yönetim Stratejisi.....	62
2.1.4. Sudan'da Turizm Arz Kaynakları ve Potansiyeli.....	65
2.2. Turizm Potansiyeli Açısından Kıyı Alanları ve Deniz Korunmalı Alanlar	70
2.2.1. Kıyı Alanları.....	70
2.2.2. Kıyı Alanları ve Deniz Korunmalı Alanlar	72
2.2.3. Bölgenin Doğal Özellikleri	73
2.3. Sudan Hakkında Genel Bilgiler	74
2.3.1. Sudan'da Turizm Hizmetleri.....	74
2.3.2. Sudan'da Eyalet Çapındaki Gelecek Projeleri	82
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	87
SUDAN'DA TURİZM GELİŞİMİ VE PLANLAMAYA İLİŞKİN ÖNERİLER	87
3.1. Araştırmanın Amacı	87
3.2. Araştırmanın Önemi.....	87
3.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	88
3.4. Araştırmanın Yöntemi.....	89
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	91
BULGULAR.....	91
4.1. Sudan ve Kızıldeniz Eyaleti Turizm Verileri ve Yorumlanması	91
4.1.1. Sudan'a Gelen Toplam Turist Sayısı	91
4.1.2. Sudan'ın Turizm Gelirleri Oranı.....	93
4.1.3. Kızıldeniz Eyaletinin Turizm Göstergeleri/Gelen Turist Sayısı	95
4.1.4. Kızıldeniz Eyaletinin Turizm Göstergeleri/ Turizm Geliri Oranı.....	96
4.1.5. Yıllara Göre Dünyanın Ana Kıtalarından Kızıldeniz Bölgesine Gelen Turist Sayısı ve Değişim Oranları	98
4.1.6. Kızıldeniz Eyaletindeki Port Sudan, Sawakin, Arquette Otellerinde ve Mobilyalı Dairelerde Yabancı ve Sudan'lı Misafirlerin İstatistikleri.....	103
4.1.7. Arkeolojik Alan Ziyaretleri.....	105
4.1.8. Bölge Müzesi Ziyaretleri.....	105

4.1.9. Kara Limanına Gelen Turist Sayısı.....	106
4.1.10. Toplam Geliş Gidiş Sayıları.....	107
4.1.11. Osman Değna Limanına Gelen ve Giden Yolcuların İstatistikleri	108
4.2. Yapılan Görüşmelere Göre Sudan ve Kızıldeniz Eyaletinde Turizm ve Gelişimi	110
SONUÇLAR VE ÖNERİLER.....	122
KAYNAKÇA.....	134
ÖZGEÇMİŞ	141

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Sudan'a Gelen Toplam Turist Sayısı (1994-2018)	91
Tablo 2. Sudan'ın Turizm Gelirleri Oranı	93
Tablo 3. Kızıldeniz Eyaletinin Turizm Göstergeleri/Gelen Turist Sayısı	95
Tablo 4. Kızıldeniz Eyaletinin Turizm Göstergeleri/Turizm Geliri Oranı	96
Tablo 5. Yıllara Göre Dünyanın Ana Kıtalarından Kızıldeniz Bölgesine Gelen Turist Sayısı ve Değişim Oranları	98
Tablo 6. Kızıldeniz Eyaletindeki Port Sudan, Sawakin, Arquette Otellerinde ve Mobilyalı Dairelerde Yabancı ve Sudan'lı Misafirlerin İstatistikleri.....	103
Tablo 7. Arkeolojik Alan Ziyaretleri (2017-2018-2019).....	105
Tablo 8. Bölge Müzesi Ziyaretleri (2017-2018-2019).....	105
Tablo 9. Kara Limanına Gelen Turist Sayısı (2016-2017-2018-2019)	106
Tablo 10. Toplam Geliş Gidiş Sayıları (2017-2018-2019).....	107
Tablo 11. Osman Deqna Limanına Gelen ve Giden Yolcuların İstatistikleri.....	108

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Al-Rkaba Turizm ve Eğlence Merkezi.....	83
Şekil 2. Hulvet Turizm ve Eğlence Merkezi.....	83
Şekil 3. Arus Turizm ve Eğlence Merkezi.....	84
Şekil 4. Akik Turizm ve Eğlence Merkezi	84
Şekil 5. Arkawet Turizm ve Eğlence Merkezi.....	85
Şekil 6. Turistik Yatlar İçin Marina Projesi.....	86
Şekil 7. Port Sudan Şehrinde Balık Hali Projesi.....	86
Şekil 8. Sudan'a Gelen Toplam Turist Sayısı	92
Şekil 9. Sudan'ın Turizm Gelirleri Oranı	94
Şekil 10. Kızıldeniz Eyaletinin Turizm Göstergeleri/Gelen Turist Sayısı.....	95
Şekil 11. Kızıldeniz Eyaletinin Turizm Göstergeleri/Turizm Geliri Oranı	96
Şekil 12. Uluslararası Turist Gelişleri (2016).....	100
Şekil 13. Uluslararası Turist Gelişleri (2017).....	100
Şekil 14. Uluslararası Turist Gelişleri (2018).....	101
Şekil 15. Uluslararası Turist Gelişleri (2019).....	101

KISALTMALAR

diğ.	: diğeri
DKA	: Deniz Korunmalı Alanlar
DYO	: Destinasyon Yönetim Organizasyonları
IUCN	: Doğa ve Doğal Kaynakların Korunması İçin Uluslararası Birlik
MÖ.	: Milattan Önce
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
SZB	: Sözleşme ve Ziyaretçi Bürosu
T.Y.	: Tarih yok
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNWTO	: Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğeri

GİRİŞ

Turizm planlaması, turizm gelişim ve yönetiminde başarıya ulaşmak için her aşamada önemlidir. Uzun vadeli olarak ele alındığında, dünyadaki birçok turizm alanında yaşananlar, planlı bir turizm yaklaşımının belirgin sorunları ortadan kaldırdığını ve turistlerin tatmin olmalarında rol oynadığını göstermiştir. Plansız şekilde turizmin geliştiği bölgeler, zaman içerisinde çevresel ve sosyal sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunlar hem yerel halk hem de turistler için sakıncalıdır ve sonuçta pazarlamada zorluklara neden olmaktadır.

Dünyada gelişmekte olan ülkeler de turizm endüstrisinin sağladığı büyüme potansiyelinin farkına varmaktadır. Turizm ekonomik kalkınmayı teşvik edebileceğinden, çok ihtiyaç duyulan finansal sermayeyi çekebilir, bir ülkenin farkındalığını artırabilir, altyapıyı iyileştirebilir ve yeni iş fırsatları sağlayabilir. Ülke, genel olarak, yerel, il veya bölgesel ekonomik kalkınma boyunca dalgalanmalar yaratarak çarpan etkisi ile artan turizmden yararlanabilir. Dünyadaki hemen hemen her ülkenin, bir gezgini motive edebilecek kaynakları, cazibe merkezleri, etkinlikleri veya macera fırsatları vardır. Destinasyonlar arasında ya da devlet kurumları içinde iş birliğinin sağlanması, turizm endüstrisinin ekonomik etkisini artırmaya hizmet edebilir. Elde edilen diğer fayda ise ekonomik tabandaki artış ve turizm harcamalarına satış ve kullanım vergisi gibi vergi gelirlerinden kaynaklanmaktadır.

Planlama bir öngörü olarak, gelecekteki bir sürecin önceden tahmin edilmesini gerektirir. Bir geleceği biçimlendirmek üzere planlamanın, ya da en azından kısa dönemli bir planlamanın bulunmaması bazı işleyiş yanlışlıklarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Turizmin bir ülkede ya da bölgede gelişmesinin sosyal, ekonomik ve çevresel faydaları ve maliyetleri göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Turizm, toplumsal refah ve gelişme bakımından çok önemli bir potansiyele sahip olmasına karşın, aynı zamanda kendi kaynaklarını yok edebilecek bir potansiyele de sahiptir. Bu sebeple turizm planlaması da uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel anlamda gerekli olduğu kadar dikkatle ve özenle ele alınması gereken hassas bir konudur.

Turizm planlaması, turizm gelişim ve yönetiminde başarıya ulaşmak için her aşamada önemlidir. Uzun vadeli olarak ele alındığında, dünyadaki birçok turizm alanında yaşananlar, planlı bir turizm yaklaşımının belirgin sorunları ortadan kaldırdığını ve turistlerin tatmin olmalarında rol oynadığını göstermiştir. Plansız şekilde turizmin geliştiği bölgeler, zaman içerisinde çevresel ve sosyal sorunlarla karşılaşmaktadır.

Turizmi sektör olarak diğer sektörlerden farklı kılan en önemli yönlerinden biri çok boyutlu olmasıdır. Ekonomik etkileri ile ön plana çıksa da turizm, sosyo-kültürel ve çevresel yönleri ile de önemli bir sektördür. Bu çok boyutlu etkileşimin etkisi ile dünyanın en hızlı gelişen ve büyüyen sektörlerinden bir tanesi olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla turizm, ulusal – bölgesel – yerel ölçülerde ülke yönetimlerince değerlendirilmekte ve desteklenmektedir. Her ne kadar yarattığı düşünülen olumsuz etkileri ile bazı çevrelerce benimsenmese de turizm genel olarak birçok ülke yönetimi tarafından önemli bir kalkınma, gelişme ve büyüme aracı olarak kullanılmaya çalışılmaktadır.

Dünya Turizm Örgütü (2019) verilerine göre turizm, 1,7 trilyon dolarlık ihracat geliri sağlayan, diğer birçok sektörle karşılaştırıldığında, uğradığı çeşitli problemlere rağmen dünyada büyüme hızı en yüksek sektörlerdendir. Hem turistik talepte hem de gelirlerde son yıl olarak yaklaşık %5’lik ve genel yıllık ortalamalarda %3-4’lük artışın yaşandığı bir sektördür. Ekonomik büyüme verileri ile bu önem vurgulanırken, turizmin yenilikçi ve girişimci daha iyi istihdam alanları yaratarak önemini artırdığı, sonuç olarak dünya üzerindeki tüm toplumlara daha iyi yaşam şartları sunan bir sektör olduğu ifade edilmektedir. İfade edilen bu gelişme ve kalkınma verilerine ek olarak, sürdürülebilirlik açısından da yaptığı katkılar ön plana çıkmaktadır.

Birçok bilimsel çalışmada da belirtildiği gibi, turizmi bu denli ön plana çıkaran nokta yarattığı ciddi ekonomik etkilerdir. Bu etki genel olarak “büyüme” kavramı ile ilişkilendirilirken, “kalkınma” kavramı içerisinde değerlendirildiğinde turizmin sosyo-kültürel ve çevresel boyutlarının da ekonomik boyutlara eklenerek ortaya çıkan etkisi daha da büyümetedir. Bazı araştırmacıların da vurguladığı gibi, turizm sadece

ekonomik yönlü bir sektör değildir. Bu nedenle sadece büyümeye değil, kalkınmaya da ciddi etki eden, geliştiği bölgelerde çok boyutlu değişimler yaratan bir sektördür.

Turizm planlamasının ortaya çıkış nedeni, turizm sektörünün sosyo-ekonomik açıdan sağladığı faydalardır. Bir insan aktivitesi olarak çağdaş turizm, geçmişte hiçbir zaman sahip olmadığı bir öneme sahip olmuştur. Kapsamlı turizm faaliyetleri ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel ve kentsel sonuçlar doğurmaktadır. Bu durum, turizm planlamasının, tüm turizm faaliyetlerinin incelenmesi, analizi ve yorumlanması ile ilgilenen ve bunları geliştirmek için çalışan uzman bir bilim olarak benimsenmesine neden olmuştur.

Tezin konusu Sudan Ülkesini kapsadığı için, konu ile ilgili kapsamlı araştırma yapılmıştır. Turizm potansiyeli açısından dünyanın en büyük ülkelerinden biri olarak kabul edilen Sudan turizm verileri, coğrafi konumu, iklimi, arazisi ve alanı bakımından birçok imkana sahiptir. Ancak bunlar ekonomi, toplum ve kalkınma için bir önem oluşturmamaktadır. Çünkü Sudan'ın ekonomik kalkınması ve büyümesi için önünde engeller bulunmaktadır. Bu sektörün potansiyelinden yararlanmak ve katkı sağlamak için büyük çaba harcayan diğer gelişmekte olan ülkeler gibi Sudan'da turizm sektörünün gelişimi ülke ekonomisine önemli katkılarda bulunabilir. Sudan'ın sahip olduğu turist potansiyeline rağmen, devlet turizm sektörüne gereken ilgiyi göstermemektedir. Son yirmi yıldaki savaş imgesi, turist hedefi olan bir ülke olarak Sudan'ı etkisi altında bırakmıştır. Uzak kuzeydeki piramitlerden ve güneydoğudaki vahşi yaşamdan, doğudaki antik insanın deniz rezervine ve arkeolojik yerlerine ve batıda Akdeniz iklimini simüle eden dağ yüksekliklerine kadar Geniş arazisi, tarihi ve zengin kültürü turizm ortamının çeşitlenmesine yardımcı olmaktadır. Arap Okyanusu'na olan yakınlığına rağmen, bu ülke bir turizm merkezi olarak görülmemiş durumdadır.

Siyasi istikrarsızlık ve güvenlik kaosu, Sudan'daki turizm faaliyetinin önündeki en büyük engeldir. Siyasi istikrarsızlık ve güvensizlik mevcut altyapının yıkımına ek olarak kalkınma planlarının uygulanmasını da engellemektedir. Bu doğrultuda bu araştırmanın temel amaçları; Sudan'ın turizm potansiyelini incelemek, mevcut durumu ortaya koymak, az gelişmiş bir ülke olarak turizm gelişiminin önünde engel olan

problemleri tespit etmek ve bu problemlere çözüm önerileri sunmaktır. Son olarak da Sudan'a uygun bir turizm planlaması ortaya koymaktır. Bu araştırmanın sonunda ortaya çıkan konular ve yapılan öneriler ile, Sudan turizminde meydana gelebilecek gelişmeler sonucunda ulusal kalkınmaya katkı sağlanabilir. Dolayısıyla iyi bir turizm planlaması ile Sudan'ın ekonomik açıdan gelişiminde ivme sağlanabilir. Ayrıca Sudan turizm sektörüne yeni açıldığından bu araştırma diğer araştırmalar için rehber niteliğinde olabilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TURİZM PLANLAMASI

1.1. Planlama Kavramı

Planlama, belirli amaçlar ve hedeflere ulaşmak için ayrılmış kaynakların akılcı bir analize dayalı olarak koordine edilmesidir (Tonbil, 2019: 23). Plânlama, amaçları ve hedefleri tanımlamak, bu hedeflere nasıl ulaşılması gerektiğinin stratejisini belirlemek, faaliyetlerin eş güdümlü hale getirilmesini sağlamak ve bütünleştirilmesi için kapsamlı bir plânlar hiyerarşisi geliştirilmesinden oluşur. Dolayısıyla belli bir amaca ulaşmak için tasarlayıp geliştirilen hareket tarzı ve karar alma süreci olan plânlama, gelecekte olabilecek olaylar bütününe öngöründe bulunabilme sanatıdır. Diğer bir ifade ile ileriye görmeyi, yaratıcı olmayı ve doğru değerlendirmeyi içeren, geleceğe yönelik faaliyetler bütünüdür (Alaeddinoğlu ve Aliğaoğlu, 2005: 92-93).

Catanese ve Snyders'e (1979: 107), göre, planlama; zihinsel bir aktivite olup tanımlayıcı bir aktivite değildir. Planlama, tüm insanların, belirli bir hedefe ulaşmak istediklerinde belirli kaynakları kullanarak gerçekleştirdikleri zihinsel bir süreçtir. Plan, sadece gerçekliği tanımlamakla kalmaz, aynı zamanda istenen hedeflere ulaşılmasını sağlayan birçok araç, yöntem ve mekanizma üreterek bu gerçekliği daha iyi bir duruma getirmeye çalışır. Bu bağlamda planlama; projenin amaçlarını, birimlerini, bileşenlerini tanımlamak, bunları gerçekleştirmenin yollarını ve araçlarını da ayrıntılı olarak tanımlama şeklinde ifade edilebilir. Diğer bir deyişle, genel bir kavram olarak planlama iki ana unsurdan oluşmaktadır: Hedefi ve ona ulaşma yollarını belirlemek. Bunton (1984:11), planlamayı genel bir kavram olarak; zihnin, iş için faaliyete hazırlanması şeklinde tanımlar. Bu yönde, Conyers (1985:6), planlamayı genel bir kavram olarak belirli bir zaman diliminde, belirli sermaye ve çaba ile belirli bir amaç veya hedeflere ulaşmak için; yönlendirilmiş, amaçlanmış ve organize edilmiş bir çaba olarak tanımlar. Bu tanım, planlama sürecinin aşamalarının (organize edilen ve amaçlanan çaba, belirli hedeflere ulaşma, spesifik zaman çizelgesi ve finansal bütçe çerçevesinde finansman) ana unsurlarının bir grubunu içeren kapsamlı bir tanım olması ile nitelendirilir (El-Hyari, 2017; Tosun vd., 2003; Kasima, 2010).

Kasım (2016) planlamada şuna dikkat çekmektedir: “Planlama, geleceği öngörme ve uygun hazırlığı yapma kabiliyetinin görülmesinden sonra gerçekleşir”. Yasin’e (2018:21) göre “planlama, içerisinde sosyal, politik, psikolojik, antropolojik ve teknolojik faktörleri barındıran ve bütünleşik olmayı gerektiren, geçmiş, bugünü ve geleceği kapsayan disiplinli bir faaliyettir”.

Planlama geleceği ele alma sanatı ve herhangi bir sürecin başlangıç noktası veya ilk evresidir. Ayrıca hedeflerin tasarlanması, değerlendirilmesi, uygun olanların seçilmesi, bu programlar aracılığıyla hedefe nasıl ulaşılabileceğinin belirlenmesidir. Bu hedefler ise, performansı ölçmek için bir kriterdir. Planlama iki ana unsurdan oluşmaktadır; geleceği öngörmek ve buna hazırlanmaktır. Planlama istenen sonuçları elde etmek için gerekli olduğuna inanılan ve önerilen faaliyetleri öngörürken ve oluştururken, gerçeklerle ilgili seçim ve geleceğe ilişkin varsayımların kullanımınıdır (Rebhi, 2019).

Planlama gerek tek bir hedefe varmada gerekse birkaç hedef arasında denge sağlamada başarıya götürecek biçimde tasarlanmış bir dizi operasyonlardan oluşmaktadır (Alaeddinoğlu ve Aliagaolu, 2005: 91). Şahbaz ve Akdu’ya (2010) göre ise planlama, gelecek bir dönemde ulaşılacak amacın saptanmasını, bu amaca ulaşmak için hangi araçların kullanılacağını, hangi işlerin hangi sıraya göre, ne zaman ne kadar miktarda, ne kadar bir süre içerisinde, kimler tarafından yapılacağını, bu işlere yönelik finansmanın hangi kaynaklardan sağlanacağını belirler.

Genel olarak planlama kavramını çeşitli boyutlarıyla ele alan tanımların, planlama kavramına yaklaşımlarında araştırmacılar arasında görüşte doğrudan bir fikir birliği bulunmadığına dikkat çeken, çok sayıda ve bütünleşik yönleri içerdiği söylenebilir. Sunulanlar yoluyla, bu tanımların, aşağıdaki gibi özetlenebilen bir dizi eksen, prensip ve ana temel üzerinde dolaylı olarak birleştiği belirtilmiştir:

- Planlama temel bir insan faaliyetidir.
- Planlama rasyonel bir seçimdir.
- Planlama gelecekteki işler için bir yönlendirmedir.
- Planlama, engelleri ve zorlukları çözümlenmenin bir yoludur.

Planlama kavramı hakkında sunulanlardan, planlamanın günümüzde dünyanın birçok ülkesinde, özellikle sınırlı miktarda kaynağa sahip olan ülkelerde büyük önem taşıdığı söylenebilir. Planlama genellikle olasılıkların azlığı ile karıştırılır, olasılıklar az olduğunda planlama ihtiyacı da artar (Kasima, 2010).

Farklı boyutlardaki planlama kavramına yönelik, araştırmacılar tarafından sunulan birçok tanım vardır. Bunlar ekonomik ve kalkınma boyutu açısından ve idari ve organizasyon boyutu açısından planlama kavramı olarak ele alınmıştır.

1.1.1. Ekonomik ve Kalkınma Boyutu Açısından Planlama Kavramı

Planlama kavramına ekonomik ve kalkınma boyutu açısından sunulan birçok tanım vardır; bunların en önemlileri şunlardır: Planlama, yalnızca ekonomik ve sosyal kalkınmanın tüm alanlarında organize edilen bir süreçtir ve kontrol edilebilmeleri için ulusal ekonominin sektörleri ile mevcut kaynaklara ve mevcut sosyal ve ekonomik şartlar ve koşullara ilişkin öngörü arasındaki bağlantı ve koordinasyonu gerektirir. Bu, planın hedeflenen sonuçlarına ulaşabilmek içindir. Bu tanım, ekonomik açıdan planlama yani ekonomik geleceği öngörmek, tüm değişkenleri dikkate almak ve istenen ekonomik hedeflere ulaşmak için alternatif uygulama yöntemleri arasında seçim yapmak anlamına gelmektedir (Kasima, 2010).

Fac.De Droit-Said (2014) ise ekonomik planlama, kaynakları ve mevcut yetenekleri dâhilinde ekonomik kalkınmayı yönlendirmek ve düzenlemek için kullanılan bir yöntemdir. Gelişmekte olan ülkeler piyasa mekanizmasını kullanarak sınırlı kaynaklarını ve yeteneklerini elde edemezler, bunun yerine mallarını, arzu ettikleri yetenek ve kaynaklarla dengelemelidirler. Planlama, ekonomiyi ve kalkınma planlama araçlarını organize bir şekilde temsil ediyorsa, ekonomik planlama devletin müdahalesini yansıtabilir.

Ekonomik ve kalkınma boyutu açısından planlama, devlet tarafından ekonomik ve sosyal ilerleme oranlarını artırmak ve bu hedeflere ulaşılmasını engelleyecek tüm kurumsal önlemlerin üstesinden gelmek için yapılan bir grup bilinçli ve sürekli çabadır. Ülkenin stratejisini ulusal düzeyde ve sosyal sistemi ilerletmek ve geliştirmek

için piyasa güçlerinin yanı sıra müdahale prosedürlerini gösteren bir programdır (Kasima, 2010: 131).

1.1.2. İdari ve Organizasyon Boyutu Açısından Planlama Kavramı

İdari ve organizasyon boyutu açısından, planlamanın aşağıdakiler dahil olmak üzere farklı şekil ve biçimlerde tanımlandığını görmek mümkündür. Yönetimle ilgilenenlerin bakış açısıyla planlama; proje hedefleri, politikaları, programları ve planlarıyla ilgili olarak alternatifler arasında seçim yapılmasını içeren idari bir işlev anlamına gelmektedir (Muhamet, 2019; Kasima, 2010).

El-Hyari'nin (2017) belirttiği gibi planlama süreci, ortak çıkarlara ulaşmak için işbirliği ve destek gerektiren ortak bir süreçtir. Bu süreçte, üzerinde çalışılacak faaliyetler, uygulama aşamaları hakkında bilinçli bir gelecek öngörüsü, planın uygulanması sırasında herhangi bir acil durum meydana gelmesi durumunda alternatif çözümler ve en iyi sonuçlara ulaşmak için çalışmanın nasıl yapılacağı belirlenmelidir.

Bir başka tanıma göre, planlama ileriye görmeyi, yaratıcı olmayı ve doğru değerlendirmeyi gerektiren bir yönetim işlevi ve gelecekte meydana gelebilecek olayları tahmin etme gibi geleceğe yönelik faaliyetler bütünüdür. Maddi ve insani kaynakların en etkin ve verimli bir biçimde kullanılması amacına yöneliktir ve sürekli yapılması gereken bir faaliyettir. Planlama, bireylerin ya da örgütlerin isteklerinin sıralanması değildir. Bilimsel araştırmalara ve bilgilere dayanmalı ve uygulanabilir olmalıdır. Planlama olanaklar ölçüsünde geleceğe yön vermek ve geleceği şimdiden yaratmaktır (Şahbaz ve Akdu, 2010: 153).

Yukarıda belirtilen ifadelerle bakıldığında hem ekonomiyle ilgilenenler hem de yönetimle ilgilenenler açısından planlama kavramındaki fark görülmektedir. Bu farklılık, ekonomistlerin ekonomik ve sosyal kalkınma için kapsamlı planlama ile ilgilenmesinden, yöneticilerin ise projeleri planlama ve yönetme ile ilgilenmesinden kaynaklanmaktadır.

1.2. Turizm Planlaması Kavramı

Planlama bir öngörü olarak, gelecekteki bir sürecin önceden tahmin edilmesini gerektirir. Bir geleceği biçimlendirmek üzere planlamanın, ya da en azından kısa dönemli bir planlamanın bulunmaması bazı işleyiş yanlışlıklarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Turizmin bir ülkede ya da bölgede gelişmesinin sosyal, ekonomik ve çevresel faydaları ve maliyetleri göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Turizm, toplumsal refah ve gelişme bakımından çok önemli bir potansiyele sahip olmasına karşın, aynı zamanda kendi kaynaklarını yok edebilecek bir potansiyele de sahiptir (İçöz, 2002: 62). Bu sebepten turizm planlaması da uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel anlamda gerekli olduğu kadar dikkatle ve özenle ele alınması gereken hassas bir konudur. Turizm planlamasında, turizmin sağlayacağı ekonomik, sosyal ve siyasal avantajlar kadar, turizm gerçeğini oluşturan insan ve sermaye hareketlerinin, ülkenin ekonomik ve sosyal yaşantısı, kültürel ve doğal çevresi üzerine yapacağı olumsuz etkilerin de gerçekçi bir açıdan değerlendirilmesi zorunluluğu vardır (Olalı, 1990: 365). Yapılan değerlendirmeler sonucunda sistemli ve düzenli planların oluşturulması ve uygulamaya geçirilmesi, bilinçli turizm sektörü yetkilileri, çalışanlar ve hatta yerel halk önderliğinde ve kontrolünde sağlanmalıdır. Turizm planlaması, turizm gelişim ve yönetiminde başarıya ulaşmak için her aşamada önemlidir. Uzun vadeli olarak ele alındığında, dünyadaki birçok turizm alanında yaşananlar, planlı bir turizm yaklaşımının belirgin sorunları ortadan kaldırdığını ve turistlerin tatmin olmalarında rol oynadığını göstermiştir. Plansız şekilde turizmin geliştiği bölgeler, zaman içerisinde çevresel ve sosyal sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunlar hem yerel halk hem de turistler için sakıncalıdır ve sonuçta pazarlamada zorluklara neden olmaktadır. Bununla beraber, elde edilmesi beklenen ekonomik katkılarının miktarı da azalmaktadır. Kaldı ki, plansız gelişen bölgeler, planlı gelişen turizm bölgeleri ile hiçbir şekilde rekabet edememektedir. Her ne kadar plansız gelişen turizm bölgeleri tekrar planlanabilse de bu durum için oldukça fazla zaman ve finansal yatırım gerekmektedir (Özdemir, 2006: 240-241).

Turizm planlaması kavramı geçmişte, en basit haliyle sadece otellerin kurulmasını, ulaşımın varlığını ve turizmin tanıtım kampanyalarının düzenlenmesini teşvik etmek olarak görülmekteydi. Turizm planlaması kavramı, kitlesel uluslararası

seyahat trafiğinin, artan sayıda turistin ve turistik alanların çeşitliliğinin gelişmesinden sonra geçen yüzyılın otuzlu yıllarının sonunda net bir şekilde kesinleşmeye başlamıştır (Kasima, 2010).

Turizm belki de dünyadaki en büyük endüstridir. Stratejik olarak iyi planlandığında ve uygulandığında, turizm, bir ülke veya il içinde ve boyunca ekonomik bir akış sağlar ve destinasyonun doğal kıyı şeridi, vahşi yaşam ortamları, tarihi bölgeleri, yerel kültürü, folklor veya kültürel mirasın sunduğu en iyi şeyleri korumaya yönelik bir teşviktir. Genel bir yerel ekonomik stratejinin bir parçası olarak uygun şekilde entegre edilen turizm, yerel bir toplumun ekonomik kalkınması, çevresel sürdürülebilirlik ve sosyal faydalar sağlayabilir. Ülkenin turizm liderleri, hükümetler, işletmeler, topluluklar, eğitim kurumları veya kâr amacı gütmeyen kuruluşlar tarafından uygun şekilde ele alındığında, tek tek hedefler bu ekonomik motoru besleyen daha büyük sürdürülebilir turizm pazarının küçük bir yüzdesini teşkil edebilir. Çeşitli cazibe merkezlerinin toplu tanıtımı, koordinasyonu ve pazarlanması yoluyla, yerel topluluklar ekonomik kalkınmayı artırma, gelirlerini artırma, yeni istihdam yaratma, farklı bir ekonomiden yararlanma, yeni ürünler ekleme, kamu ve özel sektör ortaklıklarını zenginleştirirken ve yerel vatandaşların yaşam kalitesini iyileştirirken ek gelir elde etme, yeni işletmeler ortaya çıkarma ve genel ekonomik entegrasyona katkıda bulunma fırsatına sahip olacaklar. Turizm ürününün bölgesel veya küresel düzeyde rekabeti etkin bir şekilde karşılaması için daha iyi pazarlanması amacıyla turizm destinasyonları arasında işbirliği ihtiyacı işbirliğini tanımlamaktadır. Aslında bu, birbirleriyle rekabet edebilecek yerel toplulukların turizm ürünlerini daha iyi pazarlamak ve daha uzak mesafelerden ziyaretçi sayısını artırmak için ortaklıklar veya ittifaklar kurmaları gerektiği anlamına gelir. Dolayısıyla, işbirlikçi çok paydaşlı süreçler, destinasyonlar için sürdürülebilir turizm politikası hedeflerinin belirlenmesinde öncelik konuları üzerinde anlaşmaya yol açabilir (Edgell vd., 2008).

Turizm planlaması kavramı, belli bir dönemde turizmde ulaşılmak istenen hedefleri, bu hedeflere ulaşmak için kullanılacak araçları, olanakları, yapılacak işleri ve bu işlerin sonuçlarını gösteren disiplinli bir düzenleme olarak tanımlanabilir (Olalı, 1990: 35; Özdemir, 2006: 241; Yasin, 2018; Tosun vd., 2003). Turizm planlanması,

turizmin insan refahı ve çevre kalitesine potansiyel katkısını optimize etmeyi amaçlayan araştırma ve değerlendirmeye dayanan bir süreçtir. Bu açıklama, turizm planlamasının birçok tarafın iş birliğine ve başarılı gelişimi için faktörlere bağlı olduğunu vurgulamaktadır (Issa ve Altınay, 2006: 368-369). Turizm planlaması, genel planlama kavramlarının ve yaklaşımlarının turizm sisteminin belli özelliklerine adapte edilerek uygulanmasıdır (Kutvan ve Kutvan, 2013: 161).

Turizm planlaması, turizmin toplumun daha iyi bir şekilde yaşaması ve çevresel kaliteye olan potansiyel katkısını optimal düzeye çıkarabilmek amacıyla araştırma ve değerlendirmeye dayanan bir süreçtir şeklinde açıklanabilir. Turizm planlaması, bir dönemde turizm sektöründe ulaşılmak istenilen hedefleri, bu hedeflere ulaşılabilmesi için kullanılacak araçları, yapılabilecek işleri, iş zamanlamasını ve işlerin sorumluluklarını gösteren sistemli bir düzenlemedir. Genel olarak turizm planlamasının amacı, kontrollü ve sistemli bir şekilde turizmin gelişimini sağlamak ve turizmin olumsuz etkilerini azaltarak turizmden sağlanan faydayı en üst düzeye çıkarmak şeklinde ifade edilebilir (Şahbaz ve Akdu, 2010: 153). Planlama, başarılı turizm gelişimi için önemli bir unsurdur. Bu sebeple turizmin daha geniş ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflerine göre geliştirilmesini, sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesini ve turizm gelişiminin yönetilmesini, teşvik edilmesini ve izlenmesini sağlamak için uygun mekanizmaların ve süreçlerin mevcut olmasını sağlamak için etkili planlama gereklidir. Kısacası, turizm planlaması, turizm gelişiminin istenen sonuçlara ulaşılmasını sağlayan bir süreçtir. Planlama konusundaki çağdaş normatif yaklaşımlarda sadece kusurlar değil, aynı zamanda başarılı turizm planlaması, küreselleşmiş piyasaların karmaşıklıkları ve etkileri nedeniyle turizm sıklıkla tehlikeye atılmaktadır. Kısacası, turizm planlarının geliştirilmesi nispeten basit olabilir; ancak bunların uygulanması daha karmaşık olabilir (Sharpley, 2008: 14).

Turizm planlaması; turizm endüstrisinde hedeflerin, bu hedeflere ulaşmak için kullanılacak kaynakların, alınacak tedbirlerin belirlenmesidir. Hedef-kaynak-tedbir ülkenin siyasal rejimi ve ekonomik sistemi ile uyum içinde olmalıdır. Turizmin gelişmesi ve yüksek gelir elde edilmesi için oluşturulan vizyon ve stratejilerin; ne zaman, kimler tarafından ve hangi kaynaklarla yapılacağını gösteren bir nevi hedef

programıdır. Turizm plansız gelişirse hedeflenen turizm gelirlerinde de azalma görülebilmektedir. Turizmin planlı şekilde geliştiği bölgelerle rekabet edecek durumda olamamaktadırlar. Bu plansız turizm faaliyetinde çevre ve doğal kaynaklar da olumsuz yönde etkilemekte ve tahribat söz konusu olabilmektedir (Tonbil, 2019: 23).

Popüler bir turizm planlama mekanizması stratejik planlamadır. Stratejik turizm planlaması, turizmin faydalarını optimize etmeyi amaçlayan bir süreçtir. Böylelikle sonuç, ne yerel bölgenin sosyo-ekonomik ve çevresel gelişmelerinden ne de sürdürülebilirliğinden ödün vermeden uygun kalite ve miktar arzının uygun talep seviyesiyle dengelenmesi anlamına gelir. Herhangi bir stratejik turizm planlaması tartışması ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel faktörleri ve bunların sürdürülebilir turizm hedefleri ile ilişkilerini dikkate almalıdır. Bu nedenle stratejik turizm planlaması, herhangi bir turizm organizasyonuna veya varış noktasına yön vermek üzere tasarlanmış bir çerçevedir. Kalite, verimlilik ve etkinliğe odaklanır (Edgell vd., 2008: 297).

Stratejik turizm planlaması, özetle, bir hedefin uzun süre boyunca sürdürülebilirlik fırsatlarını iyileştirmek için pratik, yoğun, yeniden işlenmiş bir yaklaşımdır. Taktik bir sistem mevcut kaynakları dikkatli planlama, izleme ve değerlendirme yoluyla genişletmeyi amaçlamaktadır. Yerleşik performans önlemleriyle rakiplerin stratejilerini karşılaştırmak ve bunlara karşı koymak için eyleme yönelik bir plandır. Stratejik turizm planlaması, turizmin toplum üzerindeki olumlu etkilerini arttırmak için geleceği düzeltirken hedef güçlü yönler üzerine inşa etmek ve geçmişten dersler çıkarmak için tutarlı bir strateji geliştirmeyi önermektedir. Genel amaç, turistlerin ne istediğini ve neye ihtiyaç duyduğunu (talep) belirledikten sonra, turizm arzını ve talebini yeterli ve uygun tesisler, olanaklar, hizmetler ve etkinlikler (arz) sağlamakla eşleştirmektir. İyi turizm geliştirme stratejilerinin başarılı bir şekilde uygulanması, yeni işlerin yaratılması, ilave ziyaretçi harcamaları ve artan vergi geliriyle sonuçlanacaktır. Turizm gelişimi, eğer iyi yapılırsa, yeni sakinlere, şirketlere ve girişimcilere hitap edecek bir bölgenin yaşam kalitesini artırabilir (Edgell vd., 2008: 306-307).

Turizm plânlamasının gerekli olduğu gerçeğinden yola çıkılırsa, plânlama yapılmasının gerekçelerini maddeler halinde belirtmek mümkündür:

- Turistik donatımı turizme elverişli yörelerde yoğunlaştırmak ve geliştirmek için kamu yönetimi tarafından yapılacak müdahaleleri düzenlemek.
- Tamamen kör hedefine ve kişisel çikara yönelik faaliyetlerin ortaya çıkaracağı tehlikeleri önlemek.
- Sadece dış turizme dönük yatırımların ve turizmin mevsimlik karakterinin ortaya çıkaracağı riskleri önlemek.
- Turizmin çevreye vereceği olası olumsuz etkilerinden korunmak.
- Turizm ile ekonomik ve sosyal olaylar arasındaki ilişkilerin gelecekteki durumunu tahmin etmek ve gerekli önlemleri almak.
- Turizm arzını yeni turistik ihtiyaçlara göre düzenlemek.
- Boş zamanların dinlenme ve sağlık kazanma amaçlarına dönük olarak kullanılmasını teşvik etmek ve toplumda daha çok bireyin, turizmin bu olanaklarından yararlanmasını sağlamak.
- Turizmin diğer ekonomik faaliyetler üzerinde de etkisinin bulunması, diğer sektör ve ekonomik faaliyetlerin planlanması ve bu faaliyetlere entegre olan turistik faaliyetlerin de plânlamasını zorunlu kılmaktır.
- Turizmin diğer ekonomik sektörler gibi maliyeti yüksek, gelişmiş ve yaygın bir altyapı sistemine olan gerekliliği. Turizm açısından bu denli önemli ve gerekli olan altyapıdan etkin bir biçimde yararlanmak için zaman ve mekân ilişkisinin doğru bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Bu da ancak altyapının planlı bir biçimde gerçekleşmesi ile mümkündür. Bu husus özellikle, yatırımlardan yeterli gelirin beklendiği gelişme halindeki ülkeler için son derece önemlidir (Alaeddinoğlu ve Aliğaoğlu, 2005: 92-93).

1.2.1. Turizm Planlamasının Amaçları ve Hedefleri

Turizm planlı bir şekilde gelişimini gerektiren pek çok neden bulunmaktadır. Turizmin meydana getirdiği ekonomik katkılarının yanında bazı maliyetlerinin de olduğu bilinmektedir. İstihdam yaratması, döviz kazancı ile ödemeler dengesine ve milli gelire olumlu etkisi, bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltması bu nedenlerden

en önemlileridir. Turizm geliri ile ülkeye giren döviz miktarı kontrolsüz arttığına ve döviz fazlası yaşandığında, ödemeler dengesi fazlalığı yaşanmakta bu da ülkede enflasyona neden olabilmektedir. Turizm bölgesinde satılık ev, arsa ve kiralık evlerin fiyatlarının artması da yerel halkın her türlü alım gücünü düşüren bir hal almasına neden olabilmektedir. Yetkili kurumlar turizm planlamasını oluştururken tüm bu olumsuzlukları göz önüne almalıdır (Bahar ve Kozak, 2013; Lickorish ve Jenkins, 1997; Mason, 2008; Sharpley ve Telfer, 2002; Tonbil, 2019).

Turizm planlamasının temel hedefleri;

- Ülkenin iktisadi ve sosyal gelişiminde turizmin lokomotif bir sektör olmasını sağlamak,
- Turizmin istihdama ve milli gelire olan katkısı arttırmak,
- Turizmin bölgesel kalkınmaya yardımcı olmasından faydalanmak,
- Turistik altyapı ve üst yapı yatırımlarında öncelikleri belirlemek,
- Belirlenen hedef ve sonuçlar doğrultusunda turistik arz ve talep arasındaki dengeyi kurmak,
- Planlı dönem sonunda ulaşılabilecek dış ve ulusal turizm talebini belirlemek,
- Dış ve ulusal turizmin niceliğine ve niteliğine göre öngörülen turistik yatırımı hesaplamak,
- Doğal ve kültürel varlığı korumak,
- Belirlenen alt yapı ve üst yapı finansmanının hacmini belirlemek,
- Turizm sektörü için zorunlu is gücünü hesaplamak,
- Turizm mevsiminin uzatılmasına olanak veren sosyal turizme ait önlemler sayesinde turizmin gelişmesini sağlamak,
- Satış geliştirme faaliyet programları ile yabancı turist talebinin gelişmesi arasındaki ilişkileri belirlemek,
- Turistik hizmetlerin ve malların fiyat politikasını saptamak,
- Ülkenin farklı bölgelerinin gelişme oranlarını dengelemek, genel arazi kullanımı politikasına uyacak biçimde turistik gelişme olanakları belirlemektir.

Planlama sayesinde uygulanan turizm politikasının verimliliği artmaktadır.

Turizm faaliyeti için nasıl bir altyapı çalışması yapılacağı, yatırımların finansmanı,

hangi alt yapı yatırımlarının yapılacağı, kullanılacak iş gücü, kurulacak tesislerin özellikleri, kapasiteleri, turistik hizmet fiyatı belirlenmektedir. Ayrıca mevsimsellik sorununu çözüp turizmin bütün yıla yayılmasına imkân sağlayan alternatif çeşitlere yönelmek de planlamanın hedefleri arasındadır. Başarılı bir turizm planlaması için vizyon ve stratejilerin oluşturulması şarttır. Planlama ile dış ve ulusal turizm talebi ve bu talebe göre hangi turizm yatırımlarının yapılacağı belirlenmektedir. Turizmin çeşitli olumsuz sonuçları da dikkate alınmalı ve bu olumsuzlukları en aza indirgeyecek bir planlama oluşturulmalıdır (Tonbil, 2019: 24-25).

Edgell ve diğ.'ne, (2008: 298) göre, etkili turizm planlamasının görevi, paydaşların endişelerini, etkin yönetimini, etkin gelişimini ve yenilikçi pazarlamayı ve toplumun çıkarları gibi hedefleri turizm ürününe entegre etmektir. Turizm planlama süreci, bir destinasyonun yeni trendlere, değişen pazarlara ve rekabetçi bir pazar ortamına uyum sağlayabilmesi gerektiğini dikkate alır. Turizm için iyi planlanan destinasyonlar genellikle pazarda rekabet avantajına sahiptir. Turizmin gelecekteki sürdürülebilirliğini hedefleyen planlama çabası, turizm ürünlerinin kalitesinin tutarlı olmasını sağlayacak ve topluluğa / destinasyona maksimum faydayı sağlayacaktır. Buna ek olarak, iyi planlama, yalnızca kâr motivasyonlarına yönelik kısa vadeli hedefleri geçersiz kılacak ve gelecekteki tüm topluluk için daha olumlu olacak önemli özelliklerin çoğunu vurgulayacaktır.

1.2.2. Turizm Planlaması Yaklaşımları

Turizmin doğrudan yarattığı etkiler yanında, diğer sektörlerle yoğun ilişkisi ve bölgedeki öz kaynaklarla olan etkileşimi, bölgesel kalkınma ve turizm ilişkisinde çok farklı konu ve tartışmalar ortaya çıkarmaktadır.

Kamu turizmi planlamasında beş geniş yaklaşım veya gelenek tanımlanabilir:

- Destekleme;
- Ekonomik, endüstri odaklı bir yaklaşım;
- Fiziksel / mekânsal bir yaklaşım;
- Ev sahiplerinin turizm deneyiminde oynadığı rolü vurgulayan topluma yönelik bir yaklaşım;
- Sürdürülebilir turizm yaklaşımı.

Bu tür turizm planlaması “gelenekler birbirini dışlamaz ya da mutlaka sıralı değildir” şeklindedir. Bununla birlikte, bu sınıflandırma, turizm planlaması sorunlarının algılandığı farklı ve bazen örtüşen yolları ve her bir yaklaşımla ilişkili araştırma ve planlama varsayımları, yöntemleri ve modellerini incelemek için uygun bir yoldur (Hall, 2008: 50).

1.2.3. Geleneksel Yaklaşımların Yerini Alacak Stratejik Turizm Planlaması

Hedef düzeyde stratejik turizm planlaması, ev sahibi toplulukların karar alma sürecine daha fazla katılımı ile kolaylaştırılmaktadır (Hall, 2008: 64). Böyle bir yaklaşım, karar verme ajanslarının, planlamaya gerçek halk katılımı sağlanacaksa, ev sahibi topluluk tutumlarını aktif olarak istemeye ve dikkate almaya istekli olmasını gerektirir. Dahası, hedef seviyedeki stratejik turizm planlamasının, ilgili fakat önemli ölçüde farklı şeyler olan hedef organizasyonlar için stratejik planlama yerine hedef için stratejik planlama açısından tasarlanması gerekmektedir. Stratejik turizm planlaması tam anlamıyla proaktiftir, toplumun ihtiyaçlarına cevap verir, planlama ve uygulamayı tek bir sürecin parçası olarak algılar ve devam eder. Strateji, örneğin turizm kaynaklarının yönetimi için belirlenen hedefler gibi arzulanan bir sonuca ulaşmanın bir yoludur. Sürdürülebilir turizm planlaması ve geliştirilmesi durumunda, uygulanması gereken "strateji" üç temel stratejik hedefe ulaşmak için uygun ziyaretçi yönetimi, pazarlama, yönetim ve planlama uygulamalarının kullanılmasıdır:

- Turizm kaynak değerlerinin korunmasının sağlanması;
- Turizm kaynakları ile etkileşime giren ziyaretçilerin deneyimlerini artırmak;
- Ev sahibi topluluktaki paydaşlara ekonomik, sosyal ve çevresel getirilerin en üst düzeye çıkarılması.

Sadece bir destinasyonun turizm ürününü veya tedarikini anlamak önemli değildir, turizm gelişimini etkileyecek toplumun organizasyon yapılarını belirlemek de aynı derecede önemlidir. Turizm stratejik planlamasının iç analizine dahil edilebilecek adımlar şunlardır (Edgell vd., 2008: 303-305):

A. Destinasyonun doğal ortamını analiz edin:

1. Turizmin gelişmesine yönelik fırsatları ve tehditleri belirlemek için bölgenin coğrafyasını inceleyin.
2. Bölgeyi ziyaret etmeyi etkileyebilecek önceki ve tahmin edilen iklim konularını değerlendirin.
3. Topluluk üyelerinin bir 'belediye binası toplantısı' ya da web tabanlı bir anket aracılığıyla görüşlerini ve düşüncelerini dile getirmelerini sağlayarak bölge sakinlerinin turizm ve turizm gelişimine yönelik tutumlarını ölçün.
4. Turizm endüstrisi iş gücü tarafından sağlanan genel hizmet durumunu, ilgili eğitim ihtiyaçlarını ele alarak ölçün.
5. Bölge turizminin, genel turizm deneyimine dahil edilebilecek anlamlı unsurlarını belirleyin.
6. Kültürel miras turizmi için önemli olan kritik özellikleri korumak veya canlandırmak için bölgenin tarihini gözden geçirin.

B. Elde edilen bilgileri inceleyin (toplanan kaynakları -unsurları- değerlendirin):

1. Kilit topluluk ve sivil kuruluşların mevcut misyonunu, amaçlarını, hedeflerini, stratejilerini ve taktiklerini, uyum alanlarını, örtüşme ve çatışmaları tanımlayın ve turizmin gelişmesi ile ilgili ortak ve paylaşılan beşeri ve mali kaynakları belirleyin.
2. Sözleşme ve Ziyaretçi Bürosu (SZB) veya varış noktasıyla ilgili diğer kuruluşlar için gelişmiş ve sürdürülebilir finansman fırsatlarını belirlemek amacıyla karşılaştırılabilir. Destinasyon Yönetim Organizasyonlarının (DYO) bütçelerini ve fonlarını gözden geçirin.
3. Ziyaretçilerin beklentilerini karşılamayabilecek ve hedefin çekiciliğini azaltabilecek turizmle ilgili altyapı ihtiyaçlarını veya fırsatlarını belirleyin.
4. Karşılama merkezlerine, turistik yerlere ve diğer turizm tedarik bileşenlerine gelen ziyaretçilerin kolay erişimini sağlamak için varış noktasına ve varış noktasına giden tabela ve ulaşım yollarını analiz edin.

5. Müşteri ilişkileri, paketlenme, rezervasyon ve seyahat planlaması, demografik bilgiler, tanıtım, iletişim ve gelir yönetimi alanlarında hedef destekçilerin teknoloji kullanımını değerlendirin.
6. Varış yeri hakkında ziyaretçi bilgilerinin kalitesini, kullanılabilirliğini ve dağıtımını gözden geçirin.
7. Proaktif olduğundan ve herhangi bir zamanda ortaya çıkabilecek çok sayıda olayla başa çıkabildiğinden emin olmak için topluluğun mevcut kriz beklenmedik durum planını değerlendirin.

C. Kapsamlı ziyaretçi araştırması yapın:

1. Anket hedeflerini belirlemek ve anlamak için hedef yöneticilerle birlikte çalışarak ziyaretçi araştırma çalışması planlayın.
2. Ziyaretçilerden veri toplamak için telefon, çevrimiçi veya kâğıt tabanlı ziyaretçi anketi araçları tasarlayın ve test edin.
3. Belirli demografik özelliklere sahip olan genel nüfus ile görüşmeleri ve hedefi ziyaret edenlerle ek görüşmeleri tamamlayın.
4. Orijinal çalışma tasarım aşamasında belirtilen hipotezlerin testlerinin yanı sıra verilerin tanımlayıcı istatistiklerini içeren bir özet rapor hazırlayın.
5. Bölgeye ziyareti artıracak mevcut ve yeni pazar segmentlerini ve karar modellerini belirleyin.

D. Endüstriyel olarak işletilen sektörleri araştırın:

1. Kalite ve miktarı belirlemek için tüm turizm işletme sektörlerindeki (konaklama, toplantı alanları, ulaşım, aktiviteler ve eğlence, yemek hizmetleri, açık hava etkinlikleri, ziyaretçi hizmetleri ve alışveriş) işletmelerin envanterini çıkarmak gerekir.
2. Tüm faaliyet sektörlerinde iyileştirme fırsatlarını belirleyin.
3. Tedarik operatörleri, turizm yöneticileri ve geliştiriciler de dahil olmak üzere seçilmiş turizm endüstrisi üyeleriyle tanışın.
4. Turizmin kalkınma konularını ve paydaşlar için önemli olan endişeleri tanımlamak için yerel sanayi üyelerinin web tabanlı bir anket yapın. Planlanabilecek yeni cazibe merkezleri ve gelişmeler hakkında bilgi toplayın.

5. Var olanları yeniden paketleme potansiyelini inceleyin ve sezon dışı aylarda turizmi destekleyebilecek yeni özel etkinlikler ve niş turizm arzı geliştirin. (Kongre merkezi, miras, askeri, spor, doğa, patikalar, tarımsal turizm ve endüstriyel aktiviteler).
6. Sokak manzarası, ağ geçidi, tabela ve cephe iyileştirmeleri gibi mimari tasarım standartlarının estetik çekiciliğini de içeren mevcut eski tesislerin etkilerini değerlendirin.

Stratejik turizm planlama önerileri, varış noktasında optimize edilmiş turizme yönelmelidir. Araştırmalar bölgedeki turizmin geleceğini belirlemeye ve destinasyondaki altyapı ve çevresel kısıtlamalar bağlamında en yüksek ve en iyi hedefine nasıl ulaşacağına odaklanmalıdır, Araştırmalar ayrıca bölge ziyaretçilerinin ve topluluk paydaşlarının istek ve ihtiyaçlarına göre odaklanmalıdır.

1.3. Turizm ve Kalkınma

Kalkınma, sosyal yapıda temel ihtiyaçlar başta olmak üzere, yoksulluk, diğer toplumsal konular ve istenmeyen durumların ele alındığı bir kavramdır (Todaro, 1989). Tosun ve diğ. (2003) tarafından kalkınma şu şekilde ifade edilmiştir;

- Ekonomik olarak düşük seviyedeki insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması,
- Toplumun sosyo-ekonomik kazançlarının ve gelirlerinin artırılması yönünde çalışma,
- Fakirliğin yok edilmesi, zenginliğin ve ekonomik gelir dengesizliğinin azaltılması,
- İnsanların kendi özgüvenlerini artırma ve istediklerini yerine getirme konusunda rahatlamalarını sağlama,
- Ekonomik büyümenin hızlandırılması.

Tekin (2011) bu yaklaşımlara ek olarak maddi boyutlar yanında, yaşam kalitesinin manevi boyutlarını da kalkınma kavramını açıklamada kullanmıştır.

Ülkeler arası değerlendirmeye göre kalkınma daha çok az gelişmiş ülkelerin temel hedefidir. Bu ülkelerde ekonomik kalkınma temelinde, gelişmeye ihtiyacı olan

sosyo-kültürel yapıların da gelişiminin sağlanması istenmektedir. Farklı bir ifade ile bölgesel kalkınmayla ilgili yaklaşımlar, gelişmişlik düzeyiyle ilgili olarak ülkeler arası değerlendirmeler üzerinde yoğunlaşmaktadır (Tunçsiper vd., 2011; Nafziger, 2012). Buna göre kalkınma ve bölgesel kalkınma (özellikle iktisadi kalkınma) daha çok az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler için geçerli bir yaklaşım iken, gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümenin sürdürülmesi önemli olduğundan daha çok “büyüme” kavramı ön plandadır (Pike vd., 2006).

Ülkeler ya da bölgeler arası değerlendirmelerde bu noktada kavramsal olarak farklı yaklaşımların ortaya çıktığı görülmektedir. Kalkınma kavramı, gelişme ile eşdeğer ifade edilirken, farklı anlamlara gelmesine rağmen büyüme (özellikle ekonomik anlamda) ve modernleşme kavramları ile karıştırılmaktadır (Tunçsiper vd., 2011; Doğan ve Yıldız, 2007; Werker ve Athreye, 2004; Tosun vd., 2003). Kalkınma ekonomik ve sosyal dönüşümü ifade eden, ekonomik yapı ile birlikte insan unsurunu ve yaşam standardını da kapsayan bir yapıdadır. Büyüme kavramı ise, daha çok ekonomik büyüme olarak karşımıza çıkan, ekonomik rakamlar ve üretim kapasitesindeki artışı ifade etmede kullanılan bir kavramdır. Büyümede milli hasıla, kişi başına düşen gelir gibi rakamsal değerlerden söz edilirken, kalkınma ekonomik değerler yanında toplumsal (sosyolojik, politik, kültürel vd.) gelişmeleri içine alan, disiplinler arası ya da daha geniş bir kapsamdadır (Doğan ve Yıldız, 2007; Tosun vd., 2003). Dolayısıyla bazı kaynaklarda benzer şekillerde kullanılsa da kalkınma ve büyüme kavramları farklı anlam ve kapsama sahiptir. Yine ifade edildiği gibi, kalkınma ve büyüme kavramlarının farklılıkları geçerli oldukları alanlara göre değişiklik göstermekte, buna göre ülke ya da bölgelerin gelişmişliklerine göre farklı bakış açıları ile değerlendirilmektedirler.

Görüldüğü gibi kalkınma kavramı çok boyutlu bir yapıyı ifade ederken, kavramın kapsamını oluşturan temel unsurlar sosyo-ekonomik temellere bağlı olarak, daha çok ülkesel ya da bölgesel kalkınma şeklinde ele alınmıştır. Buna göre bölgesel kalkınma, kalkınma temelinde ekonomik ve toplumsal potansiyelin uyarılması aracılığıyla bölgesel refah seviyesindeki artıştır (Baykul ve Maden, 2017). Tunçsiper ve diğ’ne (2011) göre, kalkınmanın en önemli amaçlarından birisi ülkedeki tüm

işgücünün istihdamına ve gelir kazanmalarına olanak sağlamaktır. Bölgesel kalkınma ise bölgedeki istihdamı ve bölge insanının gelir kaynaklarını arttırarak bölgesel eşitsizliği azaltmaya çalışmaktır. Araştırmacılar, kalkınma kavramında ifade edildiği gibi, bölgesel kalkınmada sadece gelir düzeyi bakımından değil, sosyo-kültürel açıdan da olumlu yönde değişimi işaret etmektedirler. Yine araştırmacılara göre bölgesel kalkınma kavramı, bölge tanımına yüklenen anlama göre değişiklik gösterirken, gelişme ve kalkınma düzey farkına bağlı olarak kıtalar, ülkeler, aynı ülkede bölgeler, şehirler ve hatta aynı şehrin semtleri arasında farklılıklarla ilişkilendirilebilir.

1.3.1. Turizm ve Bölgesel Kalkınma

Bölgesel kalkınma kavramının gelişiminde, bölgeler arası farklılıklar ve bu farklılıkların ortaya çıkardığı değişimler (sanayileşme ve göçler, demografik yapıda değişimler), 1970’li yıllardan sonra merkezi anlayıştan çok sürdürülebilir kalkınma için bölgesel ölçekli kalkınma anlayışı, yine belirtilen süreçte küreselleşmenin etkisi ile bölgesel bazda yeni kurumsal yapılar ve iş birliklerinin ortaya çıkışı ön plandadır (Eryılmaz ve Tuncer, 2013; Pike vd., 2006). Bu anlamda bölgesel kalkınma, iktisadi bakış açısı ile daha çok ulusal bazda ifade edilen bir kavram olurken, sektörler ve farklı değişkenler açısından ülke içindeki bölgeler ya da şehirler düzeyinde değerlendirilebilmektedir. Kalkınma kavramı ülkesel yönetim boyutu yanında, bölgesel yönetim yaklaşımları ile de önemli bir bakış açısı kazanmıştır (Pike vd., 2006).

Tıpkı kalkınma ve büyüme kavramlarının birbirlerine yakın algılanması gibi, turizm ve bölgesel kalkınma ilişkisi daha çok ekonomik değerlendirmeler ve etkiler ile ele alınmaktadır. Bununla birlikte, kalkınma kavramı altında ifade edilen sosyo-kültürel ve çevresel etkileşimler, turizm anlamında çok da değerlendirilen konular olmamıştır. Bunun en önemli nedeni turizmin ekonomik etkileri ile ön plana çıkmasıdır. Ayrıca, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde turizmin önemli bir ekonomik araç olarak kullanılması, araştırmacıların daha fazla ekonomik değerlendirme yapmasına sebep olmuştur (Stoffelen ve Vanneste, 2017; Bohlin vd., 2016; Tosun vd., 2003; Tosun, 1998). Bununla birlikte bazı araştırmacıların da ekonomik etkiler yanında bölgesel kalkınmada turizmin sosyo-kültürel ve çevresel

etkilerini vurguladıkları görülmüştür (Brankov vd., 2019; Baykul ve Maden, 2017; Tosun ve Jenkins, 1996). Kalkınma kavramı açıklanırken ekonomik boyutlarla birlikte, temel ihtiyaçlardan kişisel özgüvene varıncaya kadar farklı değişkenler ve boyutlarla değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Turizm de ekonomik bir sektör olmakla birlikte, etkileri itibariyle çok farklı boyutlara sahip ve toplumların her noktasına etki eden geniş yayılıma sahip bir sektördür. Dolayısıyla kalkınmada rolü oldukça yüksek bir sektör olarak ortaya çıkmaktadır. Bölgesel kalkınma ve turizm ilişkisiyle ilgili farklı bir bakış açısını işaret eden Stoffelen ve Vaneste (2017), turizmin bölgesel kalkınma aracı olarak değil, bölgesel bir değişim aracı olarak düşünülmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Araştırmacılara göre turizm iş ya da sektör odaklı değil, bölgesel ihtiyaçlar ve gelişmeler doğrultusunda insan odaklı bir yaklaşıma sahip olmalıdır. Bu nedenle de turizm, sadece ekonomik hedeflere odaklı bir yaklaşımı değil, bölgelerde toplum odaklı farklı yapıları da kapsayıcı nitelikte olmalıdır.

Paci ve Morrocu (2014), Yang ve Fik (2014) turizmin bölgesel kalkınmadaki rolünü sadece sektörün kendi içindeki yapısal özellikleriyle değil, ilişki içinde olduğu farklı sektörlerle yaptığı etkiler ile de değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Bilindiği üzere turizmin diğer sektörlerle olan etkisi (çarpan etkisi) ön plandadır. Diğer birçok sektörle karşılaştırıldığında turizm çok farklı ve yüksek sayıda sektörel ilişkilere sahiptir. Ancak bu ilişkilerde istihdam ve üretim odaklı yaklaşımlardan dolayı, yine bölgesel kalkınmada ekonomik boyutu ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte turizm bölgelerin öz kaynaklarını, bölgelere has özel ürünleri ve toplumsal kaynakları (sosyo-kültürel varlık, politik yapı, doğal zenginlikler, alt ve üst yapı kaynakları vd.) kullanmasından dolayı da bölgesel kalkınmada önem kazanmaktadır. Dolayısıyla sadece diğer sektörlerle olan ilişkileri değil, bölgedeki farklı faktör ve aktörlerle de ilişkisi, bölgesel kalkınmada değerlendirilmesi gereken bir konudur.

1.4. Planlama ve Politika

Planlama ve politika yakından ilgili terimlerdir. Politika planlanan eylem tarzının uygulanması iken planlama bir eylem biçimidir. Politika genellikle bir kamu kurumu veya kuruluşu tarafından oluşturulur ve bu kuruluştan kaynaklanır. Böyle bir kamu politikası, hükümet faaliyetlerinin önemli bir endişesidir. Politika devlet kurumu gibi bir kurum tarafından benimsenen bir eylem yoludur. Dolayısıyla kamu politikası, hükümetlerin yapmaya ya da yapmamaya karar verdikleri şeydir. Bununla birlikte, planlamanın sadece hükümet tarafından yürütülen bir süreç olmadığını belirtmek önemlidir. Bu nedenle, planlama hem özel hem de devlet ve kamu kuruluşlarını kapsamaktadır (Mason, 2008: 90- 91).

Hottola (2009) turizmin her düzeyde geniş bir işçi yelpazesi gerektiren emek yoğun bir endüstri olduğunu ileri sürmektedir. İstihdam yaratma, hükümetin temel hedeflerinden biridir. Uygun bir politika ortamı göz önüne alındığında, turizmin yoksulluğun azaltılması da dahil olmak üzere ekonomik ve sosyal kalkınmaya etkili bir şekilde katkıda bulunabileceğine dair yaygın bir kabul vardır (Rogerson, 2007).

Turizm planlaması konusundaki bakış açılarının belirgin çeşitliliğine ve karmaşıklığına rağmen, iki nokta esastır.

- Birincisi, turizm planlaması doğası gereği politik bir süreçtir. Yani, birçok hükümet turizmi iyi bir şey olarak görmektedir ve dolayısıyla, devletler aktif olarak turizmi bir kalkınma aracı olarak teşvik etmektedir, fakat aynı zamanda turizmin gelişmesi için gündemi belirleyen hükümetlerdir. Böylece, planlama sürecinin sadece planlamanın turizm gelişimi için hayati olduğu değil, aynı zamanda destinasyon bölgesinin sosyal, politik ve ekonomik özelliklerine veya kalkınma ihtiyaçlarına uygun bir düzeyde hükümet müdahalesinin gerekli olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir.
- İkinci olarak, Tosun ve Jenkins'in (1996) gözlemlediği gibi, çağdaş, entegre yaklaşımlar daha az gelişmiş ülkelerde sınırlı uygulamaya sahiptir. Çoğu zaman planlama uzmanlığı ekonomik kaynakları, gelişmiş bir özel sektör veya çeşitli bir ekonomiden yoksun olan birçok ülke daha basit, ekonomik büyüme

planlama modellerini takip etmek zorundadır. Aynı zamanda ve aynı nedenlerden ötürü, hükümete daha aktif, müdahaleci bir yaklaşım gereklidir, ancak bu durum her zaman delil olarak kabul edilmeyebilir. Diğer bir deyişle, batı ülkelerindeki hükümetlerin rolü, turizmin gelişmesi için genellikle elverişli bir siyasi, düzenleyici ve ekonomik iklim oluşturmakla sınırlıdır buna mukabil, daha az gelişmiş ülkelerdeki hükümetlerin rolü daha aktiftir, (veya olması gerekir) girişimciliği, yönetimi ve tanıtımı benimser. Kısacası, gelişmekte olan birçok ülkede hükümetler ikili bir rol üstlenmek, turizmin gelişmesi için politikalar ve planlar oluşturmak ve turizmin gelişmesini desteklemek ve yönetmekle yükümlüdür (Sharpley, 2008: 14- 15).

Planlama turizm gelişiminde önemli bir unsur olarak kabul edilirken, bir plan veya stratejinin yürütülmesi, özellikle uygulama ve politika eylemi ilişkilerinin ele alınması gerektiği için, paydaşlar için uygun sonuçları tek başına garanti etmez (Edgell vd., 2008). Hall'a (2008: 47) göre ise turizm planlama ve kalkınma sürecine hükümetin müdahalesine yönelik talepler, tipik olarak, özellikle yerel düzeyde, turizm gelişiminin istenmeyen etkilerine ve ayrıca destinasyonları daha çekici veya rekabetçi hale getirmeye bir yanıttır. Turizm, istihdamı ve gelir getirici olanakları ve dolayısıyla ulusal ve bölgesel ekonomileri çeşitlendirme ve katkıda bulunma potansiyeli nedeniyle sıklıkla doğrudan ve dolaylı hükümet müdahalesine maruz kalmaktadır.

1.4.1. Turizm Politikası Oluşturma ile Turizm Planlaması Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar

Turizm politikası oluşturma ve turizm planlaması birbiriyle doğrudan ilişkili olduğundan, ikisi arasında ayırım yapmak, benzerliklerini ve turizm bağlamındaki farklılıklarını belirlemek önemlidir. Benzerlikler ve farklılıklar aşağıdaki gibidir (Goeldner ve Ritchie, 2009: 438-439):

- Her ikisi de gelecekteki bir turizm bölgesi veya bölgesinin gelişimi ile ilgilenmektedir.
- Her ikisi de yönetsel eylemin stratejik boyutlarını vurgular, ancak planlama aynı zamanda bir takım taktiksel endişeleri de ele almalıdır.

- Politika formülasyonu kesinlikle “büyük resim” dir, planlamanın büyük kısmı detaylara gösterilen dikkat ile karakterize edilir.
- Politika oluşturma, yaratıcı ve entelektüel bir süreç iken planlama genellikle daha kısıtlı bir uygulamadır.
- Politika, özellikle de vizyon oluşturma bileşeni, çok uzun vadeli bir stratejik öneme sahipken, planlama zaman ufkunda daha kısıtlayıcı olma eğilimindedir. Bir yıllık planlama döngüsü nadir değildir, ancak üç ila beş yıllık planlar bir olasılıktır. Aksine, hedef vizyonlar beş, on, elli, hatta yüz yıllık bir zaman ufkuna sahip olabilir.
- Politika formülasyonu henüz görülmemiş koşulların ve teknolojilerin dikkate alınmasına izin vermelidir. Buna karşılık, planlama, öngörülebilir (yani evrimsel) değişim için bazı ödeneklerle, mevcut koşullar ve teknolojileri varsayma eğilimindedir.
- Politika oluşturma, uzun vadeli turizm gelişiminde ne yapılması gerektiğinin sistematik bir şekilde belirlenmesini vurgularken, planlama belirli hedef hedeflerine ulaşmak için “nasıl” olması gerektiği hakkındaki eğilimlidir.

1.4.2. Devletin Turizmdeki Rolü

Günümüzde turizm gerçekten de dünya çapında kayda değer ekonomik öneme sahip bir faaliyettir. Turizmin gelir ve istihdam kaynağı olarak ve birçok ülke için ödemeler dengesinde önemli bir faktör olarak artan önemi ekonomik kalkınma ve planlama ile ilgilenen hükümetlerden, bölgesel ve yerel yetkililerden ciddi şekilde ilgi görmektedir (Edgell vd., 2008: 100).

Snyman ve Spenceley’e (2019: 24) göre, hükümet, özel sektör yatırım ve taahhüdünün yanı sıra yerel destek sağlamak için gerekli altyapı ve kurumların sağlayıcısı olarak önemlidir. Turizm ve yerel tedarik zincirlerine özel sektör yatırımı için destek sağlayarak ve yatırımı teşvik ederek uygun koşulları yaratabilir.

Genel olarak hükümetin turizme ilişkin yedi rolü tespit edilebilir. UNWTO'nun (Dünya Turizm Örgütü) ve IUOTO'nun (Uluslararası Turizm Örgütleri Birliği) devletin turizmdeki rolü hakkındaki tartışmalarında, kamu sektörünün turizme katılımının beş alanını belirlemiştir: Koordinasyon, planlama, mevzuat ve düzenleme,

girişimci ve teşvik. Buna iki başka işlev daha eklenebilir: Sosyal turizm rolü ve kamu çıkarlarının korunmasında daha geniş bir rol. Turizm endüstrisi hükümetin desteği olmadan yaşayamaz. Çünkü turizmin gerektirdiği siyasi istikrarı, güvenliği ve yasal ve finansal çerçeveyi hükümet sağlayabilir (Cooper ve Hall, 2008; Sharpley ve Telfer, 2002).

OECD, hükümetin turizm ve politika sonuçlarındaki rolünü yayınladığı, “1966’da Turizm Gelişimi ve Ekonomik Büyüme” raporunda incelemiştir. Rapora göre, hükümetlerin turizm politikalarını formüle etme seçenekleri aşağıdaki gibidir:

1. Turizm sektörü için uygun büyüme oranının belirlenmesi: kitle turizmi veya daha yavaş ve daha seçici büyüme,
2. Kamu ve özel sektörün gelişimdeki rolleri,
3. Ulusal ve bölgesel kalkınma planlarında turizmin öncelik derecesi,
4. Turizm rolünün tanımları.

Başarılı turizm gelişimi için devletin rolü kaçınılmazdır. Hükümetin müdahalesinin kapsamı ülkenin siyasi felsefelerine göre ülkeden ülkeye değişir. Sosyal, kültürel ve çevresel sorumluluklar da devletin katılımını yönlendirebilir (Lickorish ve Jenkins, 1997: 185).

1.4.3. Bölgesel Turizmin Geliştirilmesinde Devletin Katılımı

Devletin çeşitli kurumları, turizmin bölgesel kalkınma için bir araç olarak nasıl kullanılacağını etkileyebilir. Devletin önemli yönlerinden biri, merkezi hükümet ile ülkenin çeşitli bölgeleri arasında var olan güç dengesidir. Hükümetlerin turizm sektöründe oynaması için iki önemli rolü tanımlamaktadır. Birincisi, turizm endüstrisi tedarikçilerinin faaliyetlerini koordine etmelerini sağlayan bir forum oluşturmak. İkinci büyük rol, destekleyicinin rolüdür. Hükümetler güce sahiptir, ancak bu gücün kullanım şekli nasıl kullanıldığı politik kültür, siyasi ve ekonomik güç sahipleri ve bunların turizm endüstrisini algılaması gibi faktörlere bağlıdır (Sharpley ve Telfer, 2002).

Oppermann ve Chon (1997: 20), gelişmekte olan ülkelerin hükümetlerinin aşağıdaki gibi maliye ve yatırım politikaları yoluyla turizm gelişimini etkileyebileceğini belirtmektedir:

- Bir destinasyonun veya bölgenin genel altyapısına yatırım yapılması,
- Turizm altyapısına yatırım,
- Şirketler için yatırım teşviki,
- Döviz kurlarını etkilemek.

Ancak devletin sadece toplumun çıkarlarının bir yansıması olmadığını ve devletin, toplumun diğer üyeleriyle aksine olsalar bile değer tercihlerini uygulayacağı konusunda uyarmaktadır. Bu uyarı özellikle bölgesel kalkınma ile ilgilidir, çünkü bazı ülkelerdeki hükümetler geçmişte ulusal ya da bölgesel turizm kalkınma planlarını yürütmek için yerel sakinleri tahliye etmişlerdir. Bu nedenle, hükümeti iktidara getiren politik süreci ve hükümetin ülke içindeki ve dışındaki çıkar gruplarıyla nasıl çalıştığını ve onlarla nasıl etkileşim kurduğunu anlamak önemlidir. Ayrıca ulusal düzey planlarından bölgesel düzey planlarına taşınan temalar şunları içermektedir (Sharpley ve Telfer, 2002: 126- 127):

- Turizmin bölgesel ekonomiler ve istihdam modelleri üzerindeki etkisiyle ilgili endişeler,
- Bölgelere gelen ziyaretçilerin dolaşımına yardımcı olmak için ulaşım sistemleri de dahil olmak üzere altyapının geliştirilmesi ve her ikisi de sıklıkla bölgesel düzeyde organize olan güç ve su kaynakları gibi kamu hizmetlerinin sağlanması,
- Bölgelerdeki turizm yerlerinin tanımlandığı diğer mekânsal yapılandırmalar,
- Özellikle de bölgenin belirli bir kimliği ve / veya bir dizi turizm ürünü ürettiği yerlerde bölgesel düzeyde pazarlama ve tanıtım faaliyetlerinin sağlanmasıdır.

1.4.4. Devletin turizm planlaması

Planlamacılar planlamayı şekillendiren ve sınırlayan daha geniş politik ve ekonomik güçleri göz ardı ederken, genellikle sadece kavramların kendilerine dayanan planlamanın uygun rolü hakkında tartışırlar. Dolayısıyla, kapsamlı planlama ve nihai zorluk, planlama teorisinin arazi kullanım planlamasının ötesinde sosyal ve ekonomik politikaya dönüşmesinin bir parçasıdır. Devletin turizm planlaması farklı ölçeklerde

gerçekleşir (ekonomik, sosyal, çevresel, bölgesel, kentsel, kırsal, arazi kullanımı, tanıtım ve pazarlama, işgücü) ve turizm için devlet planlaması, turizmin gelişmesi ile ilgili olarak hükümet faaliyetlerinin ana odağıdır. Turizm planlamasında kapsamlılık konusu son derece önemlidir. Çünkü turizm planlaması genellikle ekonomik, sosyal ve çevresel hedeflerin bütünleştirilmesi temelinde gerçekleştirilir. Bununla birlikte, turizm planlamasına bu düzeyde bir entegrasyon sağlayabilme yetenekleri son derece sorundur (Cooper ve Hall, 2008). En etkili politika yanıtları, kısa vadeli korumacılığa veya piyasa mekanizmalarına mikro müdahaleye odaklanmak yerine altyapı gelişimini koordine etmek ve rekabet gücünü artırmak gibi temel hükümet görevlerine odaklananlardır. Devletin turizm planlaması için alması gereken en etkili önlemler şunları içermektedir (Hall, 2008: 48):

- Ulusal ve bölgesel / yerel düzeyde uzun vadeli turizm planlaması yapmak.
- Enflasyonist vergilendirmeyi önleyen, şeffaflığı garanti eden ve daha cazip kurumsal sahiplik kuralları sunan rekabetçi bir iş ortamı yaratmak.
- Kalite istatistiklerinin ve bilgilerinin politika ve karar alma süreçleri ile beslenmesini sağlamak.
- Yeni profesyonellik anlayışı, fon sağlama tanıtım ve pazarlama, istihdam ve eğitim ihtiyaçları, altyapı ve bölgesel / yerel politika konularında koordinasyon sağlamak.
- Seyahat ve turizm sektörünün büyümesi için gerekli beşerî sermayenin geliştirilmesi.
- Gelecekteki ihtiyaçlar için önceden plan yapmaya yardımcı olmak amacıyla eğitim yoluyla ve yetkililer ve endüstri arasındaki boşluğu doldurarak- insan kaynaklarına yatırım yapmak.
- Çevrimiçi ve kolay erişilebilir bir piyasa izleme ağı, güvenilir turizm piyasası bilgilerini istihdam verileriyle ilişkilendirilmesi.
- Ticaret, ulaşım ve iletişimin serbestleştirilmesi ve seyahat ve yatırımın önündeki engellerin kaldırılması.
- Müşterilere ve yatırımcılara emniyet ve güvenlik konusunda güven kazandırmak.
- Talep yaygınlaşmasını sağlayan ürün çeşitlendirmesini teşvik etmek.

- Kültür ve karaktere uygun olarak sürdürülebilir turizm genişlemesinin planlanması.
- Uydu navigasyon sistemleri gibi güvenli ve verimli seyahat ve turizm sektörünün gelişimini kolaylaştırmak için teknolojik gelişmelere yatırım yapmak.

Turizm planlaması ve gelişimi üzerinde politik istikrarsızlığın da etkileri olabilir. Savaş ve terörizm, uzun vadeli anlaşmazlıklardan kaynaklanabilecek ve uluslararası turizme kalıcı bariyerler oluşturabilecek iki siyasi istikrarsızlık biçimidir. Bu dengesizlikten muzdarip dünya çapında çeşitli ülkeler için uygun turizm planlamasının önemi kritiktir. Turizm planlama süreci, daha başarılı bir turizm geliştirme ve ekonomik avantajını artırma yöntemleri sunmaktadır. Bununla birlikte, politik istikrarsızlığın etkileri, planlama sürecinin karmaşıklığına katkıda bulunmaktadır. Bazı yazarlar turizmin politik olarak istikrarsız bir ortamda başarılı bir şekilde planlanamayacağını savunmaktadır ve birçok ulusal lider ve hükümet, siyasi istikrarın, gelişen turizm gelişimi için bir ön koşul olduğunu görememektedir. Öte yandan, diğer yazarlar turizmin politik istikrarsızlığı olan ülkelerde planlanabileceğini, ancak planlama sürecinde bazı önlemlerin alınması gerektiğini ermektedir. Bunun için bir krizin nasıl ele alınması gerektiğine dair pratik yönergeler, olası bir planın temelini oluşturmalı ve özellikle geçmiş ve şimdiki eğilimlerle ilgili olarak bir hedef için tasarlanmalıdır. Etkili ve eşgüdümlü kriz yönetimi kılavuz ilkelerini sağlamak için tüm paydaşların sürece dahil edilmesi gerekmektedir. Ancak atışmalardan kaçınmak için tüm tarafların temsil edildiği ayrı bir kuruluşun koordinasyon ve uygulama sorumluluğuna sahip olması gerekir. Bu, tüm paydaş gruplarının çıkarlarının dikkate alınmasını ve aynı zamanda işbirlikçi turizm planlamasını teşvik etmesini sağlayacaktır. Organizasyon hem özel hem de kamu yatırımcıları tarafından finanse edilmeli ve potansiyel turizm krizleri için acil durum planları ile etkili toparlanma stratejileri içeren kriz sonrası planlar sağlamalıdır (Issa ve Altınay, 2006).

Güvenlik olayları meydana geldiğinde ve turistik yerlerdeki güvenlik durumu kötüleştiğinde, sonuç her zaman yerel turizm endüstrisi üzerinde uzun vadeli zararlı bir etkiye yol açmaz. Bununla birlikte, durum küresel medyayı kapsama alanına

girdiğinde, iletildiği bilgiler potansiyel turistler arasında güçlü bir olumsuz imaj yaratır. Eğer bu olumsuz imaj, yolcular tarafından kabul edilemez risk seviyelerine çevrilirse, potansiyel turistler büyük olasılıkla rezervasyonlarını iptal eder veya alternatif ve daha güvenli varış yerleri rezervasyonu yapmayı tercih eder. Bu nedenle, daha doğru, daha az önyargılı ve pazarlama odaklı mesajlarını iletterek olumsuz görüntüleri dengelemeye çalışmak turizm endüstrisi ve ev sahibi hükümetlerin yararına. Bununla birlikte, daha iyi bir algılama yönetimi için doğru stratejiyi seçmek için, etkilenen destinasyonlar algılanan görüntüleri ve bunların potansiyel pazarları tarafından yorumlanmasını tespit etmek ve analiz etmek zorundadır (Mansfeld ve Pizam, 2006: 10).

Siyasi olarak istikrarsız ülkeler, imajları neredeyse kesinlikle olumsuz olduğu için krize karşı aşırı derecede savunmasızdırlar ve başka bir trajediyle başa çıkmak için gerekli kaynaklara sahip olmayabilirler. Bu nedenle turizm planlaması, sürdürülebilir turizmin gelişmesinde çok önemli bir unsurdur ve kriz yönetimi destinasyonun genel turizm planında merkezi bir rol oynamalıdır. Politik olarak istikrarsız ülkeler genellikle nakit akışı, fonlama ve arz ile ilgili sorunlar, yabancı yatırımcılar, istikrarsız talep ve olumsuz bir kamu imajı gibi turizm planlama sürecinde zorluklarla karşılaşır. Bu faktörler genellikle birbiriyle ilişkilidir ve uzun sürelidir. Politik istikrarsızlığın bu sonuçları, paydaşların planlama ve iş birliği eksikliğiyle ilişkili olabilir. Bununla birlikte, hükümet turizm planlamasını ülkedeki siyasi duruma kıyasla önemsiz bir faaliyet olarak görebilir ve bu nedenle sürdürülebilir turizmi geliştirme olanaklarını sınırlayabilir. Bu, uluslararası pazarlama ve tanıtım kampanyaları için engeller oluşturabilir ve dolayısıyla sektörün büyüme potansiyelini yavaşlatabilir. Genel olarak turizm planlamasının amacının olumsuz etki potansiyelini azaltmak ve ekonomik avantaj potansiyelini arttırmak olduğu söylenebilir. Ancak, politik olarak istikrarsız ülkelerin imajı göz önüne alındığında bu zor ve zaman alıcı olabilir. Potansiyel müşteriler nereye seyahat edeceklerine karar verdiklerinde, bir destinasyonda güvenlik ve emniyet ile ilgili algılar önemli bir rol oynamaktadır ve bu durum yatırımcılar için de geçerlidir (Issa ve Altınay, 2006).

1.5. Turizm Planlaması ve Gelişiminde Sürdürülebilirlik

Turizmde sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla, çevre sorunlarına daha duyarlı olan turizm planlarını geliştirmek gerekmektedir. Yerel halk ve çevreye olan saygının geliştirilmesiyle hem sürdürülebilir bir turizmin gelişmesi sağlanabilmekte hem de daha seçici olan yeni turist profilleri için kentsel cazibe artırılabilir. Dolayısıyla turizmde sürdürülebilirliği sağlamak için yönetici ve planlıların kentlerde turizmin sadece sayısal talep boyutunu değil, doğal ve kültürel çevreye duyarlı, yerel halk ve turistlerin davranış ve beklentilerini de anlamaya çalışan bir anlayış ortaya koyması gerekmektedir (Altanlar ve Kesim, 2011: 1).

Özdemir (2006)'e göre, turizmin sürdürülebilir bir yapıda geliştirilebilmesi için, turizmin gelişmesini yok etmeden çevrenin korunması ve ilgili mekanların planlanması gerekmektedir. Turizm planlaması, her şeyden önce, süreklilik göstermeli ve bir döngü olarak ele alınmalıdır. Çünkü planlamanın aşamalarında meydana gelen herhangi bir değişiklik, diğer aşamaları da etkilemektedir. Sürekli planların temel amaçları ziyaretçi tatmini, mal sahiplerine fayda sunmak, çevre koruma ve turizmin toplum yaşamına entegre edilmesidir. Poonyth ve diğ.'ne (2001) göre, eğer tüm ülkeler turizm planlaması için ekonomik modeller geliştirmeyi planlarsa, turizm gelişiminde ekonomik verimlilik artırılabilecektir.

Afrika'da turizm, koruma ve kalkınmada sürdürülebilirliğe geçiş, mevcut kurumsal düzenlemelerde yenilikler gerektirmektedir. Bu tür kurumsal yenilikleri, belirli alanlarda iş akışını verimli bir şekilde yönlendiren veya geliştiren yeni, kucaklayıcı bir iş birliği / organizasyon yapısı veya yasal çerçeve olarak tanımlamak mümkündür. Kurumsal düzenlemelerdeki yenilikler, daha önce etkileşimde bulunmayan ve iletişim kurmayan bir dizi örgütsel aktörü bir araya getirme anlamına gelebilir, iş modeli sosyal ve çevresel hedeflere ulaşmaya yönelik sosyal girişimleri başlatmak, onları ana akım işletmeler için farklı kılmak şeklinde anlamlandırılabilir ve sosyal davranışı yönetmek için yeni yasalar ve standartlar getirmek şeklinde tanımlanabilir (Wijk vd., 2015: 4). Kuşkusuz, yerel topluluklar, kendi yakın çevrelerini korumak için harekete geçmenin yanı sıra STK'lar ve baskı gruplarıyla daha geniş ittifaklar kurmaya yardımcı olmadaki bir role sahiptir. Herhangi bir topluluğun bu

tür dış ilişkileri ve iç güç yapıları kendi sürdürülebilirliği için önemlidir (Roberts ve Hall, 2001).

1.5.1. Sürdürülebilir Turizm Stratejileri

Sürdürülebilir turizm stratejilerini turizmin gelişmesini öngören bir alan olarak değerlendirmek önemlidir. Dikkat edilmesi gereken bazı temel kurallar aşağıda belirtilmiştir (Edgell vd., 2008: 197-198):

- İlk gereklilikler, yerel topluluktaki köklerle veya yerel faaliyetleri tamamlayan mümkün olduğunca çok sayıda ziyaretçi cazibe merkezi envanterini çıkarmak, değerlendirmek ve geliştirmektir. Uygun şekilde geliştirilip sürdürülürse, yerel ve kültürel miras girişimleri bölgenin genel ortamını iyileştirebilir ve topluluk yaşamının kalitesini artırabilir. Aynı zamanda, bölgenin yerel görünümü ve temizliği, turizm toplum genelinde hareket ettikçe iyi bir liderlikle gelişebilir.
- Her yerel topluluk içindeki kalkınma, çevrenin benzersizliğini korumak için çaba göstermelidir. Dönemin tarihi binaları, özel doğal kaynakları veya hassas kültür özellikleri varsa, bir topluluk bu tür kaynaklardan yararlanmalıdır. Bu yaklaşım, ziyaretçiler ve yerel halk için değerini zenginleştiren alanın özgünlüğünü korumaktadır.
- Sürdürülebilir turizm gelişimi için herhangi bir gerçekçi kılavuz, toplumun katılımını içermelidir. Halkla ilişkiler, turizmi geliştirme sürecinde yerel nüfusun üstesinden gelmek değil, aynı zamanda bu çalışmanın nihai başarısı ile de sonuçlanacaktır. Topluluk daha sonra programın uygulanmasına yardımcı olmada etkili bir güç haline gelir.
- Yerel bir topluluk, turizmin gelişimini çevresel ve sosyal maliyetler ve bölgeye sağladığı faydalar ışığında ölçmeye çalışmalıdır. Sürdürülebilir turizm, topluma hem kısa hem de uzun vadeli değerler açısından bakılmalıdır. “Yaşam kalitesi” gibi somut olmayan değerler, sürdürülebilir turizm gelişiminin toplam miktarına eklenmeli veya dahil edilmelidir.
- Sürdürülebilir turizmin pazarlanması, iş birliğinden (ortaklık, stratejik ittifaklar) yararlanmanın yanı sıra e-ticaret araçlarını da kullanmalıdır. Sürdürülebilir turizm destinasyonlarının çoğu, büyük ölçüde “niş” pazarlamaya veya diğer veri tabanı pazarlaması yöntemlerine dayanacaktır.

Yerel turizm ürünlerinin pazarlama karmasında etkili, düzenli olarak güncellenen bir web sitesi bu noktada çok büyük önem arz etmektedir.

Sürdürülebilir turizmin sağlanması için turist potansiyelinin gelişimi önemlidir. Bu konuda yapılması gerekenler aşağıda listelenmiştir (Goeldner ve Ritchie, 2009: 451- 452):

- Olası turizm talebinin büyüklüğü, türü ve yapısı hakkında makul bir erken tahmin sağlamak için çeşitli pazar ülkelerinde veya bölgelerinde sosyo-ekonomik gelişmeleri takip etmek için bir turizm kurumu veya kuruluşu oluşturulmalıdır. Turizm endüstrisindeki tedarik merkezleri veya alanlarındaki gelişmeler ve kalkınmayı teşvik etmek için yürütülen faaliyetler ve projeler hakkında bir raporun olması da aynı derecede yararlı olacaktır. Turizm böylesine karmaşık bir olgu olduğundan, farklı bakanlıklar departmanları gelişimsel sorunlara çözüm bulmaktan sorumludur.
- Genel ve turizm fiyatlarının istikrara kavuşturulması sürekli bir hedef olmalıdır, çünkü artan fiyatlar talep hacmini otomatik olarak azaltır. Arazi spekülasyonu önerilmemelidir.
- Potansiyel ulusal turizm kaynaklarının (parklar, turistik yerler, dinlenme tesisleri, vb.) envanteri güncel tutulmalı ve genişletilmelidir. Böylece bu kaynaklar talep miktarına ve kalitesine göre gerçek turizm ticaretine dahil edilebilir.
- İşletme maliyetlerini doğrudan etkileyen vergi baskıları da fiyatları etkiler. Turizmin ihracat değeri nedeniyle, konvansiyonel veya klasik ihracat ticaretine uygulanan politikaya benzer bir maliye politikası oluşturulmalıdır.
- Tanıtım kampanyalarına göre her yıl tanıtım kampanyaları düzenlenmeli ve uygulanmalıdır. Bunlar nokta, ayrıntılı ve yapıcı olmalı ve pazardaki sosyoekonomik gelişmeleri ve faaliyetleri sıfırlamalıdır.

Sürdürülebilir turizmin gelişmesinde ulaştırmanın rolü de önem teşkil eden bir başka husustur. Ulaşımın turist gelişimindeki rolü nedeniyle, aşağıdaki önlemler önerilir (Goeldner ve Ritchie, 2009: 452- 453):

- Gerekli iyileştirmeleri ve uzantıları planlamak amacıyla turizm için kullanılan ulaşımın sürekli ve ayrıntılı çalışması gerekmektedir.

- Turizmi ilgilendiren ulusal veya uluslararası bir yol planı oluşturulması, gerekirse yeni yollar oluşturulması, eksik durumdaki yolların iyileştirilmesi ve yol işareti sistemlerinin geliştirilmesi. Bu tür faaliyetler ekonomik gerekliliğe ve karayolu taşımacılığının turizmdeki önemine göre öncelikli genel yol planlarına dahil edilmelidir.
- Sınır ve ana turizm merkezleri ve bölgeler arasındaki hatlarda seyahat edenlerin (gerektiğinde) demiryolu taşımacılığının ve ayrıca maksimum turist akınının bu bölgelerindeki kısa mesafeli hizmetlerin iyileştirilmesi sağlanmalıdır.
- Karayolu sınır direklerini iyileştirmek, daha yumuşak geçişleri sağlamak için kapasitelerini artırmak, gelen ve giden turist akışlarının daha kolay hareketini organize etmek. Sınırı geçmek her zaman ülkeler arasındaki herhangi bir yolculuğa prolog veya epilogdur ve bu nedenle turistin tutacağı olumlu izlenim için önemlidir.
- Talebi karşılamak için yeterli havaalanı hizmetleri ve tesislerin sağlanması önemlidir.
- Turizme uygun liman ve marinaların planlanması gerekmektedir. Hava veya deniz yoluyla gelen turistler için otomobil hizmetlerinin (sürücülü ve sürücüsüz) genişletilmesi önemlidir.

1.5.2. Sürdürülebilir Turizm Politikası Uygulama Önerileri

Aşağıdakiler, kıyı bölgelerinde sürdürülebilir turizmin politikası, planlaması ve yönetiminde yardımcı yönergeler olarak en iyi uygulama önerileri ve eylem planlarıdır. Dünyadaki çoğu kıyı şeridinde uygulanabilir olmalıdırlar (Edgell vd., 2008: 134- 136).

Öneri 1: UNWTO (Dünya Turizm Örgütü), yerel katılımı sürdürülebilir turizm projesi geliştirmede önemli bir faktör olarak belirlemiştir. Bu unsur kesinlikle sahil şeridindeki gelişim için geçerlidir.

- Yerel gruplar, aktif kişiler ve herhangi bir değişiklikten etkilenme olasılığı yüksek olanlarla erken temas.

- İlgilenen tüm paydaşların ilgi alanlarını ve endişelerini belirleyebileceği forumlar, toplantılar, tartışma fırsatları sağlanması.
- Geri bildirim net bir şekilde sağlanması, katılımcılara girdilerinin dikkate alındığını gösterir.
- Kilit oyuncuların süreç boyunca sürekli katılımı (açıklık ve şeffaflık esastır).

Öneri 2: David L. Edgell (2013) “Sürdürülebilir Turizmi Yönetmek: Gelecek İçin Kültürel Miras” isimli kitabında, planlama stratejisinde sürdürülebilir turizmde dikkat edilmesi gereken aşağıdaki uyarı sinyallerinden bahsetmektedir. Bunlar aşağıdaki gibidir:

- Aşırı gelişme veya yoğun kullanım nedeniyle doğal çevrenin erozyonu.
- Okyanus ve su yolu ortamlarında tekne gezintisi, çöp ya da turizmle ilgili diğer faaliyetler yoluyla kirlilik.
- Sıkışık alanlarda çok fazla turist trafiğinden kaynaklanan görüş, gürültü ve hava kirliliği.
- Yüksek sezonda karayolları boyunca ve kıyı bölgelerindeki turistik alanlarda trafik sıkışıklığı.
- Turizm, alanın kapasitesinin ötesinde olduğunda kamu tesislerinin, yani tuvaletlerin, çöplerin imhası ve otoparkın olmaması.
- Yanlış anlaşılmalara, suç artışları ve yerel sosyal geleneklerin ihlali nedeniyle ev sahibi topluluklar ve turistler arasındaki sürtüşme ve kızgınlık.

Bunlar sürdürülebilir turizm gelişiminde dikkat edilmesi gereken sorun alanlarından sadece birkaçıdır. Dünyanın kıyı şeridi bölgelerinin bir çoğu şu an bu zorluklarla karşı karşıyadır.

Öneri 3: Goeldner ve Ritchie (2009) “Turizm: İlkeler, Uygulamalar, Felsefeler”, adlı kitabının onuncu baskısında Kanada turizm endüstrisinin özellikle “sahil şeridi” için tasarlanmamış olsa da bir “Etik ve Uygulama Kuralları” geliştirdiğini ve benimsediğini belirtmiştir ve bu konu ile ilgili kıyı çevresine birçok uygulama vardır. Bunlar;

- Farklı doğal ve kültürel mirasımızın tadını çıkarın ve onu korumamıza ve korumamıza yardımcı olun.

- Enerji ve su dahil olmak üzere kaynakların verimli kullanımı ile koruma çabalarımızda bize yardımcı olun.
- Çalışanlarımızın sıcaklığını ve topluluklarımızın sıcakkanlılığını görün. Geleneklerimize, adetlerimize ve yerel düzenlemelerimize saygı göstererek bu nitelikleri korumamıza yardımcı olun.
- Yaban hayatı veya bitki popülasyonlarını tehdit eden veya doğal çevremize zarar verebilecek faaliyetlerden kaçının.
- Sosyal, kültürel ve çevresel duyarlılığı gösteren turizm ürün ve hizmetlerini seçin.

Yukarıdaki “Etik ve Uygulama Kuralları” ayrıntılarının benimsenmesi, yüksek kalitede turizm deneyimine yol açacaktır.

Öneri 4: Her şey söylenip bittiğinde, kıyı şeridi boyunca bir ekonomik kalkınma stratejisi olarak sürdürülebilir turizm, hepsi yerel toplumun refahını dikkate alan sağlam politikalar, iyi yönetim uygulamaları, dikkatli ve iyi tasarlanmış planlama, eğitim / farkındalık programları ve stratejik pazarlama çabalarına dayanmaktadır. Aşağıdaki listede bazı önemli özellikler sıralanmaktadır:

- Sağlam bir sürdürülebilir turizm politikası, sosyal, kültürel ve çevresel bütünlüğü korurken ekonomik refahı sağlamayı amaçlamalıdır.
- İyi sürdürülebilir turizm projelerinin geliştirilmesinde dikkatli stratejik planlama, yerel düzeydeki tüm ilgili tarafları içermelidir.
- Sorumlu bir şekilde yönetilen turizm, topluluk ve ziyaretçinin şimdi ve gelecekte kaliteli bir turizm deneyimine sahip olması için doğayı, kültürel mirası ve kültürel değerleri koruma ihtiyacını artırır, zenginleştirir ve kucaklar.
- Hükümetler, turistler veya işletmeler olsun tüm paydaşların sürdürülebilir turizmdeki en iyi uygulamalar hakkında eğitilmeleri ve bilgilendirilmeleri gerekir.
- Sürdürülebilir turizm özellikleri hedefe ulaştığında, pazarlama personelinin yaratıcı ve yenilikçi pazarlama programları ve tanıtım kampanyaları geliştirmesi gerekmektedir.

- Sürdürülebilir turizm gelişiminin ana hedefi, çoğu destinasyondaki turizm endüstrisinin dayandığı alanın eşsiz doğal ve kültürel kaynaklarının korunmasını içermelidir.
- Doğal ve kültürel kaynakların korunmasının tüm ortaklar, örneğin kamu ve özel sektörler ile sivil toplum örgütleri ve topluluklar arasında ortak bir faaliyet olarak görülmesini sağlanmalıdır.
- Sürdürülebilir turizmin destinasyonun refahına yaptığı katkı ve halkın yaşam kalitesinin genel olarak iyileştirilmesi konusunda halk için olumlu bir farkındalığın geliştirilmesi.
- Sürdürülebilir turizmi yerel, bölgesel, bölgesel, ulusal ve uluslararası plan ve önceliklere bağlayan aktif bir politika diyalogu yürütmek.

Kıyı şeridinde bir ekonomik kalkınma stratejisi olarak sürdürülebilir turizm, tanıma misyonunun bir parçası olmalıdır. Sorumlu bir şekilde yönetilen turizm, toplumun ve ziyaretçinin kaliteli bir turizm deneyimine sahip olması için doğayı, kültürel mirası ve kültürel değerleri koruma ihtiyacını artırır ve zenginleştirir.

1.6. Kıyı Alanları ve Deniz Korunmalı Alanlarda Turizmle İlgili Zorluklar

Kıyısız ve deniz ortamlar turizm ve rekreasyon alanları için özel değişiklikler sağlar. Bu farkların birkaçı aşağıda özetlenebilir:

- Su, yiyecek ve mekân gibi kıyı bölgelerinde bulunan insan baskılarının sayısı. Genel olarak bu gelişme planlanmamış olup kıyı ekosistemlerinde sağlığa etkileyici azalmalara yol açar. Turizm ve rekreasyon kıyı boyunca gerçekleşen ana faaliyetlerden iki tanesidir. Aslında deniz turizmi büyüme oranı diğer birçok turizm şekillerini aşmıştır.
- Aynı zamanda rekreasyon ve turizmin DKA içerisinde yönetilmesi gerektiği zaman yerel paydaşlardan destek almak için kamunun kapsamlı miktarda eğitimi dikkate alınmalıdır. Deniz turizmi ve rekreasyonu karasal parklarda zaman içerisinde meydana gelene benzer şekilde daha fazla olumlu ve daha güçlü kamuoyu imajı oluşturmak için potansiyele sahiptir.

- DKA'nın karşılaştığı en büyük zorluk, DKA ekosistemi içerisinde malzemelerin içe ve dışa hızlı hareketidir. Malzeme ve organizma sürüklenmelerinin DKA içerisinde kitlesel hareketleri onlara DKA içerisinde besin ve substrat gibi yaşam şekilleri için temel yapı bloklarını getirir. Bu akışlar aynı zamanda karasal ve denizsel kaynak gelişiminin olumsuz mirasını, atıklardan kaynaklanan aşırı besin seviyelerini ve karasal erozyon ve kıyı taraklanması sonucu ortaya çıkan artan çökme seviyelerini, katı atıkları ve benzerlerini de getirir. DKA yöneticileri aynı zamanda akımlar, fırtınalar ve dalgaların neden olduğu hızlı şekilde değişen denizsel ortamları da dikkate almalıdır. Bu kuvvetler karasal parklarda tespit edilenlerle kıyaslandığında göreceli kısa zaman çerçevesi içerisinde çok büyük etkiye sahip olabilir. Kara ve deniz ara yüzlerinin dalgalılığı demirleme yeri ve rıhtım gibi turizm ve rekreasyon altyapıları geliştirmede birçok zorluğa neden olur. Bu dalgalılık aynı zamanda insanlar ve mülkler için doğal kaynaklar nedeniyle daha yüksek derecede risklere neden olur (Eagles ve McCool 2002: 212-214)

1.6.1. Turist Aktiviteleri ve Deniz Korunmalı Alanlar Üzerinde Etkileri

- *DKA'larda Turizmin Ekolojik Etkileri:* Denizsel korunmalı alanlarda turizm faaliyetleri birçok şekil alabilir. Güneşlenme ve fotoğrafçılık gibi pasif faaliyetlerden sörf yapma ve tekneyle dolaşma gibi aktif şekillere değişebilir. Resiflere günlük tekne seyahatleri ve adalara tekne seyahatleri, genişletilmiş kiralık tekne turları (güverteden dalma ve balıkçılık kiralık) ve uluslararası gezi dahil olmak üzere DKA'da çeşitli tekneyle seyahat işleri meydana gelebilir. Büyük gezi gemisi şirketleri yolcularının küçük bir kısmını yerel DKA'da günlük seyahat şnorkelle yüzmenin tadını çıkarmasını sağlayabilir, ancak daha küçük hızlandırılmış gezi gemisi şirketleri gemileri daha küçük olduğu için genel olarak DKA'ların iç kısmına demirler veya misafirlerini cazibe merkezlerine taşımak için küçük, manevra yapabilir şişme bot kullanabilir. Taşımacılık sarf malzemeleri ve tekne personeli DKA'larda turizmle ilgili tekne trafiğinin diğer hususlarından. Tekne ile gezintiyle ilgili diğer ekolojik hususlar özellikle tekneleri hareket ettirmek için kullanılan iki zamanlı motorlardır. Gürültü, yakıt tüketimi ve kirlilik şimdi piyasada mevcut dört

zamanlı motorlar kullanarak azaltılabilir. Bu teknelerin doğal ortamda çok az etkisi vardır ancak bazı araştırmalar bu türden araçlarda turistlerin varlığını motorlu araçların varlığıyla kıyaslandığında belirli yabancı hayat için daha rahatsız edici olabileceğini ifade eder bunun nedeni kısmen onların motorlu araçların giremediği bazı alanlara girebilmeleridir. Tekneler ikinci taşımacılık araçlarıdır ancak şamandıra, rıhtım, marina pompa tesisleri gibi teknelere hizmet vermek için kullanılan tesisler ve benzerlerinin de ekoloji üzerinde olumsuz etkisi olabilir (Eagles ve McCool 2002).

- *DKA'larda Turizmin Sosyo Ekonomik Etkileri:* Turizmin DKA'da sosyal etkileri iki grup için incelenebilir: Park içerisinde ve yakınlarda geçiş toplumlarında yerel sakinler ve turistler. Turizm etkileri DKA ziyaret ederken turistin kendi deneyimleriyle ilgili diğer turistlerin etkisini içerir. Yerel sakinler çok fazla ziyaretçi nedeniyle aynı yer değiştirmeyi rahatsızlığı deneyimleyebilir. Çok fazla ziyaretçi nedeniyle artan rahatsızlık da deneyimleyebilir. Ancak yerel toplumlar için de çok fazla olumlu etki olabilir. DKA'daki turizm artan gelir, iş ve ticaret geliştirme için fırsat oluşturabilir. Yerel seviyede turizm toplum geliri ve denizsel koruma çabalarına önemli katkıda bulunabilir. Ulusal seviye deniz turizmi ve DKA'lardaki turizm önemli katkıda bulunabilir. Turizmin olumlu sosyal etkileri, turist talebinin bir sonucu olarak geleneksel sanatın veya el sanatları faaliyetinin canlanmasını içerebilir. Turizmin olumlu çevresel etkileri arasında, cazibe merkezini geri kazanmak ve sürdürmek için kullanılan doğal cazibe merkezlerine yapılan ziyaretlerden elde edilen gelir ve ziyaretçilerin doğal çevrenin önemine olan ilgisinin artması ve dolayısıyla çevrenin korunmasına yönelik önlemleri destekleme konusunda daha fazla isteklilik sayılabilir (Eagles ve McCool 2002). Turizmin olumsuz ekonomik etkileri, turizm sezonunda özellikle belirgin hale gelen turizm bölgelerinde arazi, ev ve hatta gıda fiyatlarındaki artışları içerebilir. Olumsuz çevresel sonuçlar, taşıtlardan kaynaklanan kirliliği, ziyaretçiler tarafından atılan çöpleri, habitatları bozma ve peyzaj özelliklerine zarar vermeyi içerebilir. Olumsuz sosyokültürel etkiler, özellikle turistler gelişmiş dünyadan ve ev sahipleri gelişmekte olan bir ülkede olduğunda kültürel kimlik kaybını

içerebilir. Bu genellikle gösterim (tanıtım) etkisi olarak adlandırılan şeyin bir parçası olabilir (Mason, 2008; Blake, 2008).

- *Turizmin DKA'larda Kültürel Etkileri:* DKA'larda turizm varlığı yerel toplumlarda kültürü etkileyebilir. Aynı zamanda bölgenin geleneksel ve tarihsel değerlerini de etkileyebilir. Kullanıcıların ve yerel avcılarının yerini değiştirebilir. DKA'larda turistler olumlu etkilere sahiptir, bunlar kültürel sahalarda ve korumanın önemi hakkında artan farkındalık içerir. Aynı zamanda sonraki fenomen olumsuz etkiler getirebilmesine rağmen ziyaretçi ve yerel nüfuslar arasında fikirlerin karşılıklı değişimi olanağı sağlar. Turizm ayrıca özellikle altyapı geliştirme ve atık yönetimi uygulamalarıyla kıyı ve deniz sağlığını etkiler. Aynı zamanda turizm ziyaretçi ödemeleri bağışlar, turizm operatörleri tarafından koruma programlarına destek aracılığıyla, istihdam ve yerel toplum üyeleri için girişimci fırsatlar dahil olumlu etkiler getirir. Kültürel değişimle ilgili bu beklenti, deniz koruma ile ilgili artan kamuoyu farkındalığı ve benzerleri (Eagles ve McCool 2002).

1.6.2. Kıyı Alanlarında Sürdürülebilir Turizm için Alınması Gereken Önlemler

Bazı önemli unsurlar, sürdürülebilir turizm deneyimini dünya kıyıları boyunca eşsiz kılmaktadır. Kıyı alanlarında sürdürülebilir turizm gelişiminin aşağıdakileri içermesi çok önemlidir (Edgell vd., 2008: 124):

- İyi kıyı yönetimi uygulamaları,
- Temiz hava ve su; sağlıklı ekosistemler,
- Güvenli ve emniyetli bir eğlence ortamının korunması,
- Plajın yenilenmesi dahil plaj restorasyonu,
- Vahşi yaşam ve yaşam alanlarının korunması için sağlam politikalar,
- İnşa edilmiş olan alanların ve çevrenin korunması: tarih, kültürel miras ve kültür,
- İyi sürdürülebilir turizm uygulamalarını teşvik eden eğitim/ farkındalık programları.

Kıyı alanları ve toplulukların üretkenliğini, ekonomisini ve sosyal değerlerini sürdürmek için stratejilerin geliştirilmesi zorunludur. Yukarıda belirtildiği gibi bu yedi standart, sürdürülebilir turizmi kıyı şeridi boyunca bir ekonomik kalkınma stratejisi olarak değerlendirmek için tamamlayıcı tedbirler olarak kullanılabilir. Turizm işletmeleri, destinasyonlar ve topluluklar uyumlu bir şekilde çalışarak, kıyı şeridinde sürdürülebilir turizm ilkelerine bağlı kalırken, seyahat eden kişinin deneyiminin artırılmasına ve zenginleştirilmesine yol açacak iyileştirilmiş politikalar getirebilirler. “İşbirliği”, turizmi ana akımda sıklıkla temsil edilmeyen alanlara turizmi artırmak için etkili bir araç olarak kanıtlamıştır. İyi planlama olmadan turist ziyaretlerinde meydana gelen artışlar, özellikle otoyollarda ve sahil şeridi boyunca turizm alanlarında komplikasyonlara yol açar. Yetersiz planlama sonucunda, turistler ve yerel vatandaşlar artan trafik, bunun neticesi olarak tıkanıklık ve kirlilik ile karşı karşıya kalmaktadır. Turizmin gelişmesine ilişkin politika ve planların doğal kaynaklar ve toplumun ekonomisi üzerindeki zararlı etkisini en aza indirmek için herhangi bir olumsuz unsurun erken tanınması önemlidir. Plajın korunması, ziyaretçilerin ürettiği ekonomik değer bir sonucu olarak plaj toplulukları ve paydaşlar için hayati bir konudur. Kıyı cepheleri ve tenha su yolları olan mülkler için talep önemli ölçüde artmaktadır ve günümüzde kıt kaynaklar bulunmaktadır. Bu nedenle, bu tür kaynakların en iyi şekilde kullanılması için çatışmaların artması kaçınılmazdır. Ayrıca yukarıda belirtilen sürdürülebilir turizm önlemlerine daha fazla dikkat edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Edgell vd., 2008: 129-130).

Koruma alanlarında başarılı turizm, koruma alanının neler sunabileceğine dayalı olarak turizm ürünleri geliştirme ve pazarlama yeteneğine sahip olmayı ve gelecekteki kullanım için bu alanların kalitesini koruma yeteneğini gerektirir (Snyman ve Spenceley, 2019).

1.7. Turizm Gelişimi ve Planlamasında Toplumsal Katılım

Turizm planlamasına katılımdan kasıt genellikle gelişim için halkın amaçlarının ve turizm ile ilgili beklentilerinin belirlenerek konuyla ilgili yetkilerin verilmesidir. Halkın katılımını şu şekilde tanımlanabilir: “İlgili bir topluluğun (birey

veya grup) bir seçime oy vermenin ötesinde bir kararı, planı veya politikayı etkilemek için yaptığı her türlü işlem” (Phillips ve Roberts 2013: 114).

Planlamada toplum katılımı veya kamu dahiliyeti temel olarak vatandaş gücünün derecesi ve politika oluşturma prosesinde etkisi vardır, devlet ve kamu arasında ilişkiyi somutlaştırır. Toplumun turizm planlamaya ve geliştirmeye katılması ve dahiliyetini teşvik etme paydaşlar arasında toplumun bazı veya tüm üyelerinin avantajına karşı güç dengesini değiştirmeyi içerir. Planlama yer aldığı toplum içerisinde mevcut güç ilişkilerini ve toplum yapılarını somutlaştırır, bazı gruplar ve bireyler diğerlerine göre daha fazla güce sahiptir. Özellikle bunlar turizm endüstrisi, mülk geliştiriciler, arazi ve mülk sahiplerini ve daha az olasılıkla toplum ve çevre baskı gruplarını içermektedir (Bahaire ve Elliott-White, 2010; Roberts ve Hall, 2001).

Birçok araştırmacı turizmin egemen olduğu/ilgili olduğu toplumların gelişmelerini sistematik olarak planlamaları gerektiğini bu nedenle mukimlerin büyüme hakkında tutum ve algılarını başlangıçta hesaba katmaları gerektiğini ifade etmektedir. Katılımla ilgili sınırlı veya hiç olmayan olanaklarla başlayan turizmle ilgili olumsuz mukim algıları, turistlerin memnuniyetsizliğinde azalmaya ve sonrasında ziyaretlerde azalmaya neden olabilir. İlave olarak birçok yazar topluluğu endüstriye destek olmak için aktifleştirmenin tek başına yeterli olmadığını sürdürülebilirliğin de hedef olarak kaldığını ifade eder. Eğer hedefler sürdürülebilir gelişme elde etmekse, yerli halkın turizmin getirdiği olanakların avantajlarını sağlamak için bilinçli önlemler dikkatli şekilde alınmalıdır. Böyle gerekli önlemlerin fazlaca kabulü ve uygulaması olmadan turizm sektörü toplum desteğini çok kademeli şekilde kaybedebilir ve bu sonrasında gelecekte gelişmenin sürdürülebilirliğini tehlikeye atabilir (Reid vd., 2004: 624- 625). Planlama sürecinde yerel halkın alabileceği rollere ilişkin farkındalıklarının olmaması özellikle gelişmekte olan ülkelerde halkın planlama sürecine dâhil olmasının önündeki engellerden birisidir (Gülenç-Birsen ve Pekerşen, 2020: 476).

1.8. Toplum Turizmi Planlaması

Toplum turizm planlamada etki alanı seviye odaklanmanın toplum turizmi amacıyla çoklu paydaşlar arasında birbirlerine bağlı olduğu iddia edilmektedir. İlave olarak planlama sorunlarını çözme ve yerel seviyede turizm koordine etmede

dayanışmanın dinamik, süreç tabanlı mekanizma sunacağı iddia edilmektedir. Paydaşların birlikte çalışmanın avantajlarını fark ettiği yerlerde karmaşaları çözme, paylaşımlı vizyonları geliştirmede etkili şekilde kullanılabilir. Burada iş birliği etki alanının geleceği hakkında problemle ilgili anahtar, paydaşların ortak karar verme sürecidir. Toplum temelli turizm hedefi, turizm ürünü deneyimlemek için ziyaretçilerin sosyal yaşamla (konaklar, hizmetler) ve ortamla (manzara, güneş ışığı) etkileşimde olduğu ekosistem yaklaşımını benimsemek olarak görülebilir. Paydaşlar ortak problemle veya hususla ilgili çıkarı olan aktörlerdir ve problemi çözmek için alınan aksiyonlardan etkilenen tüm bireyler, gruplar veya organizasyonları içerir. Kararların uzlaşılı bazlı ortak şekilde alınmalarına rağmen dayanışmacı ittifak içerisinde paylaşılan kurallara uyarak bağımsız karar verme güçlerini kullandıkları için paydaşlar özerktir. Problem etki alanı problemlerin karmaşık olduğu ve herhangi tek birey veya grubun tek başına çözme kapasitesinin ötesinde organizasyonlar arası veya birçok organizasyonun cevabını gerektiren durumu ifade etmektedir (Jamal ve Getz, 1995).

Bir turizm gelişiminin başlangıcından itibaren tüm ilgili paydaşları tanımlamak ve gelişime verilen önem açısından değerlendirmek ve bunları çeşitli geliştirme, işletme, yönetim ve izleme aşamalarına dahil etmek önemlidir (Snyman ve Spenceley, 2019: 23). Gerekli strateji değişikliklerinden bazıları bir topluluk için büyük ve maliyetli olabilir, ancak sonuçlar uzun vadede faydalı olacaktır. Yerel katılım veya kontrol başarısının önemli anahtarları olduğu için ilerleme, olumlu değişimi uygulamaya kendini adanmış kamu ve özel sektör paydaşlarının ortaklığının oluşturulmasına bağlıdır (Edgell vd., 2008).

Toplumun ekonomik sağlığını sağlamak ve gelişiminin sürdürülebilir olmasını sağlamak için toplumun ihtiyaç ve isteklerine göre özel sektör zorlanabilir. Turizmin altyapısının geliştirilmesine devletin katılması ve üst yapı geliştirme (tesisler ve imkanlar) için harici özel sektör desteğiyle tamamlanmalıdır. İlave mal ve hizmetleri sağlamak için, finansörler, girişimciler ve diğerlerinin dahil olması turizm etki alanında karmaşıklık ve aktör sayısını artırır. Çünkü turizmle ilgili olarak paydaşların değer ve perspektifleri çok geniş yelpazede değişebilir. Turizm planlama ve hedef yönetimi etki alanında altı öneri yer almaktadır. Turizm planlama dayanışmalarını

toplum seviyesinde kolaylaştıran anahtar şartlarla ilgilidir. Bu altı öneri ilave önerme geliştirme için başlangıç noktası oluşturabilir (Jamal ve Getz, 1995: 193).

Öneri 1: Toplum tabanlı turizm planlamayla ilgili iş birliği etki alanı planlarken ve yönetirken birbirine yüksek derecede birbirine bağlılığı kabul etmeyi gerektirir. Birbirine bağlılık algısı toplum turizmi etki alanında birbirine bağlılıkla ilgili aşağıdaki hususları vurgulayarak artırılabilir:

- Sınırlı toplum imkân ve faydalarını paylaşma (çevresel, alt ve üst yapı, rekreasyon tesisleri, misafirperverlik vb.)
- Hedef toplum turistleri memnun etmek için cazibe, uygun konaklama ve yeterli ulaşım şartlarının varlığını sağlamalıdır.
- Yerel sakinlerin nezaket ve misafirperverliklerine ilave olarak sağlık hizmetleri, eğlence ve restoranlar gibi tesisler gereklidir.

Öneri 2: Dayanışma, proses sonucu ortaya çıkan bireysel ve/veya karşılıklı faydaların kabul edilmesini gerektirir. Karşılıklı faydalar daha etkili ve verimli turizm gelişimini (böylece hedef rekabetçi avantajının artırılması) ve karmaşadan kaçınılmasını içerir. Turizm planlama işbirliğinden elde edilecek faydaların algılanması sorunun öneminin kabul edilmesinden daha önemli ön şart olabilir.

Öneri 3: Toplum bazlı turizm planlama içim işbirliği alınan kararların uygulanacağı algısını gerektirir.

Öneri 4: Turizm hedefleri planlama için işbirliği aşağıdaki anahtar paydaş grupları kapsamına bağlıdır:

- Yerel yönetim artı kaynak tahsis etmede doğrudan etkisi olan kamu kuruluşları, Turizm Endüstri Dernekleri ve Ticaret Odası, Konvansiyon ve Ziyaretçi Bürosu gibi kurumlar
- Kamu ve sosyal mal olarak turizmin doğası yerel yönetimin işbirlikçi hedef planlama ve geliştirmeye dahil olma ihtiyacıyla ilgili güçlü destekle katkıda bulunur.
- Okul kurulları, sağlık ve sosyal refah dernekleri ve yerel ticaret odaları dahil iş temsilcileri gibi toplum hizmet organizasyonların varlığı açıkça gereklidir. Bunlar toplum turizm sistemiyle ilgili önemli bileşenlerdir. Yerel turizm

organizasyonun gerekli temsiline ilave olarak koordineli planlama elde etmek ve turizm hedefleri pazarlama ve planlama arasındaki boşluğu minimize etmek için bölgesel planlama ve pazarlama seviyelerinden anahtar aktörleri dahil etmek gerekebilir.

Öneri 5: Toplum tabanlı turizm işbirliğini başlatmak ve kolaylaştırmak için organizatör gereklidir. Organizatörün aşağıdaki karakteristiklere sahip olması gerekir: meşruluk, uzmanlık, kaynaklar, artı yetki ve kamu kurumlarından, endüstri şirketlerinden ve ticaret odası yerel turist organizasyonu gibi gruplardan türetilbilir.

Öneri 6: Etkili toplum işbirliği işlemci stratejik turizm planlama için aşağıdakiler gereklidir: istenen turizm geliştirme hakkında vizyon beyannamesinin formülasyonu, turizm hedefleri ve amaçlarının ortak formülasyonu, izleme ve revizyonlar aracılığıyla bu stratejilerin süreli ayarlanmasına yardımcı olmak için işbirlikçi atıflı organizasyon oluşturarak etki alanının planlamama ve geliştirilmesinin kendiliğinden düzenlenmesi

Ayrıca planlama uzun vadeli zaman gerektirdiği için toplum içerisinde kamu kurumlarıyla planlama, seçimler nedeniyle değişikliklere bağlı olarak çok zor olabilir. Bu durum genel olarak çoklu paydaşları zor durumda bırakabilir.

Niekerk (2014: 82- 84), bu proseslerin genel olarak gelişmiş ülkelerde daha sofistike olmalarına rağmen Güney Afrika gibi daha az gelişmiş ülkelerdeki kullanımlardan bazı önemli dersler çıkarılabileceğini ifade etmiştir. Bu bölgesel ilgi toplum katılımı sağlamak için Güney Afrika tarafından yasallaştırılan ve uygulanan prosese daha yakından bakış sağlar ve entegre turizm planlama koordineli ve dahil edici şekilde gerçekleştirilebilir. Güney Afrika mevzuatlar aracılığıyla topluma entegre turizm planlamaya katılma olanağının nasıl verildiğinin örneği olarak kullanılabilir. Güney Afrika yerel makamları aracılığıyla entegre turizm planlamayı uygulamak için ulusal seviyede taahhütte bulunmuştur. Mevzuat aynı zamanda belediye sistemleri aracılığıyla sunulmuştur. Böylece entegre geliştirme planlama yerel yönetim fonksiyonu olmuş ve yerel yönetim, yerel bölge için entegre geliştirme planı geliştirmeden sorumlu olmuştur. Bunun için izlenmesi gereken adımlar şunlardır:

- İlk adım yerel alanla ilgili durum analizi gerçekleştirmektir. Bu hedefle ilgili arz talep çalışmasını içerir ve yerel belediye tarafından yönetilir. Böylece alanın mevcut şartları vurgulanır ve gelişmesel problemler ve aciliyetleri açıklanır. Mevcut kaynaklarla ilgili turizm kaynakları dahil olmak üzere öncelik problemleri detayları ve nedenleriyle birlikte toplanır. Bu aşamada toplum katılımı her bir planlama alanında toplum toplantıları, anket ve görüşme yoluyla gerçekleşir.
- İkinci aşama, bölgede tanımlanan problemler ve onları ele alan eylemlerle birlikte bölgesel strateji program ve projeler geliştirmektir.
- Üçüncü aşama ikinci aşamada tanımlanan her bir projenin tanımını vermek ve nasıl gerçekleştirileceklerini belirtmektir. Proje lehtarlarını, dahil olan maliyetleri ve projenin nasıl finanse edileceğini belirlemek önemlidir. Her bir projeye zaman çizelgesi ve bunun yanında yönetimden, uygulamadan ve her bir projenin değerlendirilmesinden sorumlu kurum eklenir. Bu aşamada toplum katılımı etkilenen toplumlarla toplantılarla gerçekleşirken toplum temsilcileri belirlenen projelerin alt komitelerine katılır.
- Dördüncü aşama turizm ve diğer ilgili sektörlerle ilgili tüm planların tüm toplum katılım toplantıları gerçekleştikten sonra genel IDP içerisine dahil edilmesidir. Belediye içerisinde tüm ve her bir departman ilk olarak sektör endüstriyle ilgili sektör planlarını, planlama komitesine sunar. Bütçe sınırlamaları nedeniyle tüm proje programları bir yılı entegre etmenin mümkün olmadığına dikkat edilmelidir. Bu nedenle programlar ve projeler hedefin genel programlarına göre önceliklendirilir.
- Beşinci aşama olarak planlama gözden geçirilir, onay ve kabul için yerel konseye sunulur. Kamu incelemesi ve topluma danışma son kez gerçekleştirilir.
- Planın son versiyonunun konsey onayından sonra altıncı aşama belirlenen projelerin uygulanması ve izlenmesinden oluşur. İlgili yerel yönetim yetkililerin turizm geliştirme ve projeleri dahil olmak üzere sektör planlarının tamamının uygulamasıyla elde edilen ilerleme hakkında topluma geri besleme

sunması gerekir. Bu yıl için planlama çevrimini oluşturur ve sonraki yılsa planlama ve toplum katılımının temelini oluşturur.

İlave olarak proses birleştirici, hedef odaklı ve sistematiktir ve topluma prosesle sürekli etkileşim halinde olma olanağı sağlar. Bu süreçler turizm endüstrisinin büyüme ve başarısını sağlar ve toplumların turistleri karşılamada rollerini anlamalarını, onlarla ilgilenmelerini sağlamaktır (Niekerk, 2014: 82-84).

1.9. Turizm Planlamasında İşbirliği ve Ortaklıkların Potansiyel Faydaları

Jamal ve Getz (1995: 188) işbirlikçi çabaları, bölgenin planlama sorunlarını çözmek veya alanın planlanması ve geliştirilmesi ile ilgili sorunları yönetmek için [tasarlanmış] bir örgütler arası, topluluk turizmi alanının özerk, kilit paydaşları arasında ortak bir karar alma süreci olarak tanımlamaktadır (Sautter ve Leisen, 1999: 313).

Bramwell ve Lane'e (2000: 194) göre turizm planlamasında iş birliği ve ortaklıkların potansiyel faydaları şu şekilde tanımlanmaktadır:

- Turizmin kalkınmasının çok sayıda sorunundan etkilenen ve değişime ve gelişime iyi bir şekilde adapte olmuş olan bir dizi paydaşın katılımı olabilir.
- Karar verme gücü ve kontrolü, sorunlardan etkilenen ve demokrasi için elverişli olan birden fazla paydaşa yayılabilir.
- Birkaç paydaşın katılımı politikaların sosyal kabulünü artırabilir, böylece uygulama ve yürütmenin gerçekleştirilmesi daha kolay olabilir.
- Daha yapıcı ve daha az düşmanca tutumlar birlikte çalışmanın bir sonucu olabilir.
- Sorunlardan doğrudan etkilenen taraflar, bilgi, tutum ve diğer kapasitelerini politika oluşturma sürecinde bir araya getirebilirler.
- Yaratıcı bir sinerji, belki de daha fazla yenilik ve etkililiğe yol açarak birlikte çalışmaktan kaynaklanabilir.
- Ortaklıklar, diğer ortakların çalışmaları, becerileri ve potansiyeli hakkında öğrenmeyi teşvik edebilir ve ortaklıkları başarılı kılmak için grup

etkileşimini ve müzakere becerilerini geliştirebilir.

- Politika gelişimine katılan taraflar, ortaya çıkan politikaları uygulamaya koyma konusunda daha büyük bir bağlılığa sahip olabilirler.
- Birden fazla paydaşın politikalarının ve ilgili faaliyetlerinin koordinasyonu geliştirilebilir.
- Kaynakların sürdürülebilir kalkınmasını etkileyen çeşitli ekonomik, çevresel ve sosyal hususlar daha fazla dikkate alınabilir.
- İşbirlikçi çerçeveye dahil edildikleri takdirde, ekonomik olmayan konuların ve çıkarların öneminin daha fazla tanınması söz konusu olabilir ve bu da mevcut turizm ürünleri yelpazesini güçlendirebilir.
- Paydaşların kaynaklarının daha etkili kullanımına yol açabilecek şekilde bir araya getirilmesi olabilir.
- Birden fazla paydaş karar verme süreciyle meşgul olduğunda, ortaya çıkan politikalar daha esnek ve yerel koşullara ve değişen koşullara karşı daha duyarlı olabilir.
- Belirli bir topluluğun veya bölgenin ekonomik, istihdam ve toplumsal tabanının genişlemesine yol açan turizm dışı faaliyetler teşvik edilebilir.

Ortaklıkların kurulması belki de işbirliği fikrinde en önemli faktörlerden birisidir. İşbirlikçi çok paydaşa sahip süreçler, turizm politikası hedeflerinin belirlenmesinde öncelikli konular üzerinde bazı anlaşmalar yapılmasına yol açabilir. Buna ek olarak, turizm işletmeleri, destinasyonlar ve topluluklar uyumlu bir şekilde çalışarak, kombine destinasyonların ekonomik canlılığını geliştirirken, seyahat eden kişinin deneyiminin artırılmasına ve zenginleştirilmesine yol açacak iyileştirilmiş politikalar ortaya çıkarabilir. İşbirliğinin, turizmi ana akımda sıklıkla temsil edilmeyen alanlara turizmi arttırmak için etkili bir araç olduğu kanıtlanmıştır. Ortaklık oluşumları, rekabetin sağlıklı ve kârlı bir işbirliği ortamına geçişine yardımcı olur (Edgell vd., 2008: 110-111).

1.10. Katılımcı Turizm Planlaması Yaklaşımı

Katılımcı turizm planlaması yaklaşımı; turizmle ilgili tüm paydaşları, hükümeti, sivil toplum kuruluşlarını, bağımsız teşebbüsleri ve halkı planlama sürecine

dahil eden bir yaklaşımdır. Turizm planlamasına toplumsal katılımı o bölgede yaşayan halk ve irili ufaklı tüm meslek grupları ve serbest çalışanların dahil edilmesi anlatılmak istenmektedir. Tüm paydaşlar geleceklerini etkileyen kararlarda eşit haklara sahiptir. Turizm planlamasında karar verme sürecine halkın katılımı, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda yeni bir anlayıştır ve var olan geleneksel zihniyeti değiştirmek kolay değildir. Eğer yerel halk turizmden yarar sağlamak ve ekonomik kazanç elde etmek istiyorsa alınan kararlara katılmalıdır. Halkın karar sürecine katılımıyla birlikte ülkenin her yerinde turizmden elde edilen yararın artması sağlanacaktır. Halkın turizm planlamasına katılımı “toplum liderlerinin, seçmenlerin (yerel halkın) ve planlamacıların bir araya gelmesi ve turizmin gelişim amaçlarının görüşüldüğü ve tartışıldığı toplantılar düzenleyerek fikir alışverişinde bulunmaları” anlamına gelmektedir (Bahaire ve Elliott-White, 2010: 248; Şahbaz ve Akdu, 2010: 155-157; Phillips ve Roberts, 2013). Katılımcı turizm planlaması yaklaşımı, turizm planlaması ile ilgili en iyi kararların daha zor olsa bile bir katılım süreci yoluyla alınabileceğini vurgulamaktadır. Katılım, turizm planlamasında daha iyi kararlar alınmasına ve daha düşünceli bir toplum planını yaratmaya yardım eder. Katılım, halkın etkili karar alması fırsatı sağladığı ve toplum planlamaya bir aitik hissettiği zaman daha anlamlı olmaktadır. Turizm gelişim stratejisi olarak katılımcı turizm planlaması, halkın ihtiyaçlarına ve kararlarına dayanmaktadır. Daha geniş boyutta düşünülürse, katılımcı gelişim yaklaşımı halkın kendi turizm politikalarını belirlemelerini sağlamaktadır. Turizmin gelişimi ve yönetimi toplumu katılıma teşvik edici ve etkili olmalıdır. Turizm gelişim sürecine halkın katılımı şu nedenlerden dolayı gereklidir (Tosun 2000; 616);

- Ortak fikir birliği sağlanması,
- Turistik destinasyonun uzun dönemli başarı sağlanması,
- Turizm gelişimi için önemli olan güçlü toplum desteğinin sağlanması,
- Turist ve yerel halk arasında iyi bir ilişkinin kurulmasının sağlanması,
- Ulusal gelişim için turizmden sağlanan yararların artırılması.

Katılımcı turizm planlaması yaklaşımında, turizm planlamasına halkın katılımını etkileyen önemli unsurlar vardır. Bunlar (Tosun 2000; 616);

- Halkın turizm planlamasına katılımına olanak sağlanması,

- Toplumun katılım yoğunluğu,
- Toplumdaki katılımcılar arasında ortaya çıkan görüş birliğinin derecesi.

Turizm içinde, toplum katılımı ve onun beraberinde getirdiği sonuçlar, toplulukların homojen olmadığı ancak farklı değerlere, amaçlara ve hedeflere sahip olabilen birey ve kuruluşlardan oluştuğu gerçeğiyle daha da kötüleşir. Bu durumda turizm planlama ve karar alma sürecinin her aşamasında yer almasını sağlamak giderek önem kazanmaktadır. Planlama sürecinde etkilenenlerin katılımı sadece kamu desteğinin sağlanmasına yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda planlamacılar, genel kamuoyu ve özel endüstri arasında güven köprüleri kurulmasına yardımcı olabilir. Turizm planlama ve geliştirmeye yönelik toplum odaklı yaklaşımlar politika yapıcılar için değerli rehberler sunabilirken, halkın katılımı olmadan turizm büyümesi kalkınma hedeflerine çok az katkıda bulunabilir. Dahası, toplumla bütünleşmeyen turizm gelişimi felaket olabilir. Bu merkezi olmayan, entegre ve dinamik toplum liderliğindeki turizm planlaması ve geliştirmesini başarmak için turizm planlama uygulamasının odağı ekonomik büyüme ve pazarlamadan topluluk girdisine kaydırması gerekmektedir (Phillips ve Roberts 2013).

1.11. Turizm Planlama Karar Süreci ve Yerel Halk

Belli bir destinasyona yönelik yapılan stratejik turizm planlamasının o bölgeye turistik açıdan maksimum fayda sağlaması ve turizm gelişimi sonucu oluşabilecek problemleri minimum düzeye indirilmesi anlamına geldiği görüşü yaygındır (Gülenç-Birsen ve Pekerşen, 2020). Alanyazında yerel halkın turizm planlama kararlarına katılımına ilişkin üç önemli hususa dikkat edilmektedir. Bunlardan birincisine göre yerel halkın çoğunluğu planlama kararlarına katılmaktan kaçınmaktadır. İkinci bakış açısına göre toplumun destinasyon planlaması ve geliştirilmesi sürecine katılımı gönüllülük gerektiren bir husustur ve halk bu sürece ancak yarar sağlayacağı durumlarda katılım gösterecektir (Jamal ve Getz, 1995). Üçüncü bakış açısına göre ise, yerel halk sürece dâhil olmak istemekte ancak yeterince etkin katılım fırsatı verilmemektedir. Bu hususta alınması gereken önlemlerden birisi de yerel toplumun destinasyon yönetimi sürecine katılımının yasal bir dayanağa oturtulmasıdır. Belli prosedürleri gerektiren bu planlama sürecinde yerel halk istediği takdirde turizmi

geliştirme karar sürecine dâhil olabilecektir. Halkın sürece dahil oluşuyla ilişkili olan bir başka husus da toplumun turizme ev sahipliği konusunda yönetilmesi hususudur. Bu amacı gerçekleştirmek için uygulanan en yaygın eğitim uygulamaları ise profesyonel, mesleki ve girişimci eğitimidir (Niekerk, 2014: 82). Belirtilen uygulamalar dışında turizme yönelik farkındalık yaratma çabaları da ayrıca önemsenmesi gereken bir diğer husustur.

Karar alma sürecine dahil olma ilkesini gerçekleştirmenin önündeki en önemli engellerden biri, birçok topluluğun homojen olmayan karakteridir. Bu nedenle, turizm planlaması sadece takip edecek gelişmeleri belirlemek için açık olmamalı, aynı zamanda farklı değerler, yerel deneyim ve bilgiyi de hesaba katmalıdır. Müzakere eyleminin, turizm gelişiminin planlama aşamasında çatışmaları azaltmak için kullanılan önemli bir eylem olması muhtemeldir. Turizm bilgilerinin paylaşılması için fiziki alanların sağlanması ve diyalog yoluyla yerel değerlerin müzakere edilmesi, kararların kalitesini artıran topluluk geri bildirimini için fırsat yaratır (Phillips ve Roberts 2013).

Keogh (1990) turizm planlama ve karar alma süreçlerine katılımın önemini vurgulamakta ve halkın, turizm gelişiminin olumsuz etkilerini çoğu zaman olumlu ekonomik kazanımlardan daha büyük olarak algıladığını ve bunun da bölge sakinlerinin turistlere ve turizme karşı olumsuz duygularına yol açtığını açıklamaktadır. Bu çalışmaların sonuçları, ilgili herkese yeterli bilgi sağlamak için genellikle turizm planlamasına toplum odaklı veya katılımcı yaklaşımlar gerektirmektedir (Phillips ve Roberts 2013: 114). Yerel sakinlerin ve çalışanların turizm gelişiminin doğası hakkında bilinçli kararlar almalarını sağlamak, topluluk içinde uygun anlaşılır ve kullanılabilir bilgilerin serbestçe akışını gerektirir (Roberts ve Hall, 2001).

1.12. Toplular ve Turizm: Geleceğe Hazırlanma

Turizm geliştirme hem politik hem de ekonomik güç dağılımında değişikliklere neden olarak toplumun ekonomik tabanında değişikliklere yol açabilir. Böyle değişiklikler kargaşaların ortaya çıkmasına neden olabilir bu da kargaşa ile ilgilenen proseslerin turizm geliştirme stratejilerinin parçası olarak kabul edilmeleri gerektiğini

ifade eder. Turizm geliştirmeyle ilgilenen prosesler çeşitli önemli faktörler tarafından engellenir. İlk olarak turizm endüstrisi parçalıdır genel olarak birbirinden bağımsız hareket eden çeşitli sektörlerde yer alan çok sayıda küçük işletmelerden oluşur. İkinci olarak birçok kapitalist ülkede hatta toplum seviyesinde bile devletin toplumun isteyebileceği turizm geliştirme türünü mekânsal, zamansal ve fonksiyonel olarak sınırlandıran veya yönlendiren planlama üstlenmesi zordur. Üçüncü olarak turizm geliştirme ve ortaya çıkan etkiler genel olarak zamana ve mekâna göre ayrılır ve etkilerin öngörülmesi ve kontrollerini zorlaştırır (Eagles ve McCool, 2002: 199-200).

Eagles ve McCool'ın (2002) belirttiği gibi, tüm toplumların turizmi planlaması gerekir. Böyle planlama toplumun ekonomik kalkınma politikasını aktif şekilde takip etmeye karar versin veya vermesin gereklidir. Sonraki durumda planlama toplumun turizme karşı tutumundan bağımsız olarak meydana gelecek turizm için toplumu hazırlamak için gereklidir. Toplumun turizmi ekonomik kalkınmanın parçası olarak takip etmeye karar verdiği durumlarda turizm geliştirmeyle ilgili kapsamlı, uyarlanabilir ve yanıt verici yaklaşım geliştirme ihtiyacı vardır. Eagles ve McCool turizm aktif bileşen olduğu gelecek için toplumları hazırlamak üzere tasarlanan belirli ilke ve rehberler önermiştir. Başarılı turizm geliştirme politikası oluşturma aşağıdakilerin dikkatli şekilde analizini gerektirir: (1) toplum ve korunan alan arasında ilişki (2) hem toplum hem de park için hedefler ve (3) bu hedeflere ulaşmada turizmin etkinliği. Daha sonra turizm geliştirme stratejisi birçok bağlamda geleceği hakkında daha dikkatli düşünür ve istenen geleceği elde etmesine yardımcı olacak politikaları geliştirir. Ancak aşağıda belirtildiği şekilde böyle politika geliştirmede faydalı olabilecek bazı daha özel kabuller vardır:

- **Turizm için gereken sermayeyi oluşturma;** Sosyal sermayeyi ve dolayısıyla turizmi yönetme kapasitesini güçlendirme başarılı turizm geliştirme açısından kritiktir. Bu iş uygulamaları, liderlik, planlama ve politik aktivizmde eğitimle gerçekleştirilebilir. Hem örgün hem de sürekli eğitimi içerebilir ve turizm yönetim ilkeleri, kavramlar ve araştırmalar hakkında artan farkındalık gerektirebilir. Bazı durumlarda yüksek derecede eğitimli bireyler toplum içerisine girebilir ve örgün ve resmi olmayan eğitimlerle kapasite artırmaya yardımcı olabilir.

- **Değişen koşullara uyarlanabilir ve cevap verebilir gelişme planları hazırlama;** Sürdürülebilir turizm planlama özel gelecek için gelişme yolu ve istenen geleceği tanımlamak için proses olarak algılanabilir. Maalesef istenen geleceğe ulaşmada herhangi bir özel yolun etkinliğiyle ilgili belirsiz her zaman büyük ilgi vardır. İlave olarak meydana gelebilecek genel gelecek bağlamlaştırılması birkaç yıl sonra geçersiz olduğu gösterilebilecek politik istikrar veya enerji fiyatları gibi belirli kapalı varsayımlara dayanır. Turizm planının bu anlamda istenen gelecek ile ilgili vizyon aynı kalsa bile değişen şartlar nedeniyle değişebilecek gelecek ile ilgili yollar anlamında uyarlanabilir olması gerekebilir. Plan bu anlamda sık değişikliklere cevap verebilir olmalıdır ve bizim neyin istenebilir olduğuna dair varsayımlarımız ekonomik kalkınma stratejisi uygulamada deneyim kazanmamızla birlikte değişebilir. Yani plan geleceği öngörmede ve nasıl olabileceği hakkında meydana gelebilecek belirsizlikleri fark edebilecek şekilde geliştirilmeli ve yazılmalıdır. Bunun hangi şekilde yapılabileceğinin yollarından birisi kritik gösterge değişkenleri izlemenin uygulama prosesi boyunca periyodik olarak gerçekleşmesini sağlamaktır. Bu değişkenler oluşturulmuş olan hedefleri yansıtabilecek kalemler ve planın ele almaya çalıştığı ilgilenilen konular ve maddi alanlardır (istihdam veya kişi başına düşen gelir gibi). Bu plan hedeflere ulaşmaya yönelik ilerleme ile ilgili birçok değerlendirme ve geri besleme olanağı içermelidir. Petrol fiyatlarında beklenmedik artış gibi ekonomik, siyasi veya doğal sürprizleri ele alma böyle planların uygun bileşenleri olabilir.
- **Turizm geliştirme karakter olarak dahil olmalıdır;** Turizm geliştirmenin arkasındaki amaçlar ekonomik fırsatları geliştirmek, yaşam kalitesini sürdürmek veya artırmak ve toplumun doğal ve kültürel mirasını korumaktır. Gelişme faaliyetleri çeşitli grupları farklı şekilde etkileyerek topluma nüfuz edebilir. Bu turizm planlama ve geliştirme stratejisinin çıkar değerlerini, pozitif ve negatif sonuçları ve sonuçların toplum içerisinde nasıl dağıldıklarını tam olarak tanımlayabilmek için etkilenenlerin tamamını içermesini gerektirir. Böyle kamu katılımı, uygun şekilde yapılandırıldığında diyalog, öğrenme, planda sahiplik, gruplar arası ilişkileri güçlendirme imkânı sağlar. Aynı zamanda sonuçların ve nasıl dağıldıkları konusunda açık değerlendirme sağlar.

Turizm gelişimi sıklıkla tartışmalı, dalgalı ve siyasi açıdan zorlu ortamlarda meydana gelir. Bazı sakimler turizmi istemezken diğerleri coşkulu şekilde destekleyebilir. Turizm stratejilerini geliştirme prosesi farklı görüşlerin ve bilgi türlerin meşruluğunu bilen ve daha önce ifade edildiği gibi onlara uyum sağlamaya çalışan stratejidir.

- **Turizm gelişimi sonuçlarını açık şekilde anlama;** Hangi ulusal politikaların harekete geçirildiklerinden bağımsız olarak turizm gelişimi yerel seviyede meydana gelir. Bildirilen kararlar potansiyel turizm stratejilerinin kapsamlı olduğuna dair analiz gerektirir. Böylece karar vericiler etkilenen kamudan alınan geri beslemelerle birlikte turizm stratejileri aracılığıyla verilen ödünlerin doğası hakkında kararlarla ilgili olarak bilgilendirilir. Turizm seviyesi arttığı zaman ve ekonomik sonuçlar toplumu etkilemeye başladığı zaman bazıları olumsuz olabilecek sosyal ve kültürel etkiler olabilecektir. Turizm stratejisinin sonuçlarının bizim sonuçların tamamını tarif etmemizi gerektirdiğini anlayarak biz sadece turizmin ekonomik faydalarını değil tüm sonuçlarını tarif ederiz. Bu toplumun ne kadar ve ne türde turizm gelişmesi, kaç tane ve ne türde turistin çekileceği ve sonuç olarak toplumun gelirlerle ne yapacağı hakkında karar vermesini sağlar.
- **Envanter yerleri ve mahalleri toplum için önemlidir;** Birçok toplumda toplum için özel anlam veya değeri içeren veya toplum üyeleri için manevi önemi olan yerler vardır. Bu yerler turizm geliştirme veya tanıtım için uygun olmayabilir. Bu nedenle potansiyel olumsuz etkileri azaltmak açısından toplumun bu yerleri kendisi için tanımlaması ve bu yerlerin tanıtımını önlemeyi taahhüt etmesi önemlidir. Toplum aynı zamanda kimin ne zaman ve nasıl erişim sağlayacağı konusunda kurallar kabul edebilir.
- **Pozitif sonuçları artıran ve olumsuz etkileri azaltan gelişme stratejileri;** Koruma alanı içerisinde veya komşu toplumlar içerisinde başlatılabilecek stratejilerden birçoğu sadece toplum için değil korunan alan açısından da sonuçlara sahiptir. Bu sonuçların birçoğu sürpriz olabilirken diğerleri kolay şekilde ön görülebilir. Bu nedenle sonuçların her türlü turizm geliştirme, pazarlama veya tanıtım stratejisinin parçası olarak ele alınması önemlidir.

Daha sonra bu anlamda toplumların sadece potansiyel sonuçları onaylaması değil aynı zamanda bu etkileri portreleyebilecek ve potansiyel hafifletme stratejileri önerebilecek uygun izlemenin meydana gelmesini de sağlamalıdır.

- **Plan uygulama için gerekli şartları güvenceye alma;** Toplumu turizm ve gelecek için hazırlama nihayetinde istenen gelecek ve bu geleceğe ulaşmak için gereken politika ve aksiyonları açıkça ifade eden planlama dokümanına ve aksiyonların uygulaması ve etkinliğinin izlemek için stratejiye yol açar. Böyle planlamayı karakterize edecek şekilde başarılı toplum hazırlamayla ilgili çeşitli unsurlar vardır. Bunlar aşağıdakileri içerir:
  - İlgili olanlar tarafından kolayca erişilebilir açıkça yazılmış planlama dokümanı,
  - Finansman ve her türlü gerekli politika veya yasal revizyon üretmek için gerekli olabilecek planla ilgili kamu ve özel anlayış, sahiplik ve kabul,
  - Toplum vizyonunu gerçekleştirmek için gereken liderlikle görevlendirilen yetkin ve güvenilir kurum veya grup,
  - Uygulama ve izleme için yeterli fonlama ve finansman becerileri,
  - Uygulamada vizyon, plan ve taahhütte sürekliliği sağlayacak siyasi istikrar.
 Böyle liderlik plan nedeniyle etkilenebilecek park organizasyonları gibi diğer kurumlarla iletişim kurabilecek ve görüşebilecektir.

İzleme her türlü turizm uygulama stratejisi için çok önemlidir. İzleme anahtar gösterge değişkenlerinin sistematik ve periyodik izlemesidir. İzleme önerilen stratejinin hedeflere ulaşmada başarılı olup olmadığını gösterir. Burada izlenen verileri değerlendirerek, beklenmedik sonuçları belirleyerek stratejide değişiklikler gerekli olabilir. turizm stratejisi geliştirirken ve hem olumlu hem de olumsuz sonuçları dikkate alırken strateji uygulama izleme aşamasında kullanılacak gösterge değişkenler tanımlanır.

İKİNCİ BÖLÜM

SUDAN'IN TURİZM POTANSİYELİ

2.1. Sudan ve Turizm

Sudan Afrika'nın Kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Doğusunda Etiyopya ve Eritre, batısında Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti, kuzeyinde Mısır ve Libya, güneyinde ise Güney Sudan yer almaktadır. 2005 yılında Güney Sûdân'ın bağımsız olmasından sonra son nüfus istatistiklerine göre nüfusunun 33 milyondan daha fazla olduğu bilinmektedir. Büyük Sahra çölünün güneyinde kalan ve Kızıldeniz ile Atlas Okyanusu arasında uzanan coğrafi bölgeye Sûdân adı verilmektedir. Tevrat ve Asurluların metinlerinde bu bölgenin adı "Kûş" olarak geçmektedir. Bugünkü resmi adı olan Sudan ise Arapça esved kelimesinin çoğuludur. Afrika Arap devletlerinden olan Sudan Cumhuriyeti sosyal dokusu, kültürü ve halkının simasıyla dünyanın diğer bölgelerinden ayrılmaktadır. Sudan haber ajansının (Sûnâ) raporuna göre Nil nehri kıyılarında kurulan Firavun, Kûş, Nobatia, Mervî, Alve, Makurra gibi eski uygarlıkların birçoğunu barındıran bu bölgede milattan önce 5000 yılında yerleşik hayata geçilmeye başlanmıştır. Bu bölgede yapılan kazı çalışmalarına göre Sûdân insanların ilk yerleşme yerlerinden biri olmuştur. Nitekim piramit ve tapınlardan geriye kalan pek çok tarihî eserin ve milattan önce 3000 yılına dayanan el yazmalarının bulunduğu zengin bir yerdir (Al-Bawabh, 2018).

- **Fizikî ve Coğrafi Yapısı**

Sudan Kuzeydoğu Afrika'da, 4°-22° kuzey enlemleri ve 22°-38° doğu boylamları arasında yer alan bir Afrika devletidir. Afrika kıtasının ortasında yer almasıyla Kuzey ve Güney Afrika arasında bir geçiş bölgesi özelliği taşımaktadır. Hacıların ve ticaret kabilelerinin Afrika'nın batısına, doğusuna ve kutsal topraklara ulaşmalarını sağlayan ana geçiş noktalarındandır. Ülkenin yüzölçümü yaklaşık 1.882.000 km² olup Cezayir'den sonra Afrika'nın en büyük yüzölçümüne sahip ikinci devletidir. Arap ülkeleri arasında da Suudi Arabistan ve Cezayir'den sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Dünyanın en büyük yüzölçümüne sahip devletleri arasında ise on altıncı sırada gelmektedir. Bu yüzölçümün 1.752.187 km² lik alanı kara, 129.813

km²'lik alanı da denizi oluşturmaktadır (Al-Jazzy, 2016; Abou-Bakr, 2018; El-Hyari, 2017; Sudan Cumhuriyeti Büyükelçiliği, 2019).

Kızıl Deniz eyaletinin Coğrafi Konumu: Sudan'ın kuzeydoğusunda yer alan bölge, kuzeyde 16°-22° meridyenleri arasında ve doğuda 35°-37° boylamları arasında yer alır. Yüz ölçümü: 218887 kilometredir. En önemli coğrafi olguların başında, rakımı 1312'den 2624 metreye kadar varan ve 650 kilometrelik sahile paralel olan Kızıldeniz tepeleridir (Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanlığı, 2019).

- **İklimi**

Sudan'da genellikle tropikal iklimin hâkim olması sebebiyle neredeyse yılın her günü yüksek derecede sıcaklıkları görmekte, kuzeyden gelen kuru hava ve güneyden gelen nemli hava ile kuraklık derecesi yükselmektedir. Ülkenin kuzeyi (Kuzey Darfur, Kuzey Kordofan) çöl iklimi ve yarı çöl ikliminin etkisi altındadır. Merkezi yağışlı olup güneyinde düz ovalar, kuzeyinde Nûbâ Dağları, batısında Marra Dağı bulunmaktadır. 8°-45° ve 23°-8° kuzey enlemleri, 21°-49° ve 24°-38° doğu boylamları arasında yer almaktadır. Yıllık yağış ortalaması 500 ile 1000 mm arasında değişmekte ve kuzeyine neredeyse hiç yağış düşmemektedir. Nil nehrinin kolları ülkede ekonomik, sosyal, kültürel hayatta ve dış ilişkilerin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Ayrıca Nil nehri Roseires, Sennâr ve Haşmu'l-Kırbe barajlarında elektrik üretimini sağlamada önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Denizcilikte ve balıkçılıkta da kullanılmaktadır. Ülkede kullanılan su ve içme suyu ihtiyacını ise yaklaşık 900 milyar m³ ile yer altı suları karşılamaktadır (Al-Jazzy, 2016; Abou-Bakr, 2018; El-Hyari, 2019; Sudan Cumhuriyeti Büyükelçiliği, 2019).

Çöl ikliminin hâkim olduğu bölgede kışlar yağışlı ve nemli geçerken yazlar da haziran ayından eylül ayına kadar devam eder (Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanlığı, 2019).

- **Nüfusu ve Dili**

Sudan'ın nüfusu 33.419.625'tir. Ana dili ve resmî dili Arapça olup bunun dışında halkın kullandığı 300'den fazla dil vardır (Al-Jazzy, 2016; Abou-Bakr, 2018; El-Hyari, 2019; Sudan Cumhuriyeti Büyükelçiliği, 2019).

Doğu Sudan'ın asıl halkı olarak bilinen Beca insanı ile Sudan'ın diğer şehirlerinden gelen yerleşimcilerin bulunduğu bölgede nüfus 1396110'dur (Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanlığı, 2019).

- **Dini**

Sudan'ın çeşitli bölgelerinde nüfusun %96'sı Müslüman olup Sünni mezheplerden olan maliki mezhebine mensuptur (Al-Jazzy, 2016; Abou-Bakr, 2018; El- Hiyari, 2019).

- **Ekonomisi**

Sudan, verimli toprakların ve doğal kaynakların zengin olduğu ülkelerden biridir. Hayvancılık, madencilik ve balıkçılık yaygındır. Ana geçim kaynağı tarıma ve hayvancılığa dayanmakta olup ülkenin %80'i bu işlerle uğraşmaktadır. Bununla birlikte tarımsal endüstriye dayanan sanayi de geçim kaynaklarındandır. Para birimi Sudan cüneyhidir (Abou-Bakr, 2018; Sudan Turizm ve Yabancı İşleri Bakanlığı, 2019).

Bölgenin ekonomisinin başında limanlar gelir. Bunun yanında hayvancılık, ziraat, balıkçılık, ticaret ve gümrükleme faktörleri de bulunur (Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanlığı, 2019).

- **Başkenti**

Başkenti, tarihi şehirlerin de başkenti sayılan Hartum'dur. Tarihî ve modern binalara sahip olan ve birçok turistik, kültürel ve eğlence mekanlarını barındıran bir şehirdir (Al-Jazzy, 2016; Abobakr, 2018; El-Hiyari, 2019; Sudan Cumhuriyeti Büyükelçiliği, 2019).

2.1.1. Sudan'da Turizm Endüstrisinin Başlangıcı ve Gelişimi

Sudan 19. yüzyıl başlarında bazı konaklama tesislerinin yapılmasıyla turizm faaliyetlerine başlamıştır. 1902 yılında ikili devlet yönetimi sırasında Büyük Otel adıyla ilk otel inşa edilmiştir. Yine bu dönemde Sudan'ın giriş ve çıkışlarına oteller ve dinlenme tesisleri yapıldı. Bu yapılarda amaç turizm değil, yabancı sömürgecilerin seyahat ve konaklama faaliyetlerini kolaylaştırmaktı (Sala, 2008). Yine 20. Yüzyılın

ortalarında da Sudan, özel bir şirketin turizm faaliyetlerine sahne olmuştur. Söz konusu şirket bazı şirketler ve seyahat acentaları kurmuştur. Bunlardan biri olan Sudan Turizm Acentası; Michalos Acentası ve Uluslararası Orta Doğu Acentasıyla birlikte Sudan'da turizmin yapı taşlarını döşeyen ilk acentalardandır. Bu şirketler ve acentalar turistik köyler inşa etmek ve ülkenin turistik özelliklerinin yurt dışına pazarlanmasıyla ilgileniyordu. Yine bu şirketler Dinder Ulusal Parkı'nda kurdukları turistik kamp alanıyla ziyaretçilerin ve turist gruplarının Sudan'a gelmesinde etkili olmuşlardır (Mohamet, T.Y.); Saeid M., 2013; Sala, 2008). Sudan turizm faaliyetlerine resmi olarak 1956'da bağımsızlığına kavuştuktan sonra başladı. Kamp turizminde ve grup gezilerinde ciddi bir hareketliliğe sahne oldu (Sala, 2008). Bu durum, turizmin gelişmesini ve turistlerin Sudan'a akın etmesini sağladı. Bunun sosyal, ekonomik ve enformatik sonuçları oldu. Devlet için şirket ve acentaların kurulmasında ruhsat, turistlerin giriş çıkışı için izin, turistlerin gezdiği mekanlar için noter onayı istemek zaruri hale geldi. Bu noktada devlet, turizm faaliyetlerinin önemini kavradı ve Bakanlar Kurulu'nun 17.12.1959 tarihli 34 sayılı kararıyla resmi turizm sistemi kurulması kararlaştırıldı (Halife, 2008; Mohamet, T.Y.). Bu doğrultuda Çalışma Bakanlığı'na bağlı bir turizm bölümü kuruldu. Bu bölüm turizm işi kurmak ve turist anketleri yapmak için bir konsept geliştirmekle görevlendirildi. Turizm ve Oteller Kurumu işletme önceliklerini belirlemek için kapsamlı turizm planları geliştirdi. Ancak yalnızca arz tarafıyla sınırlı kalıp, talep konusunu gündeme almaması eleştirilere neden oldu. Aynı şekilde iç turizm istatistiklerine önem vermemesi ve Sudan'daki turizm trendini belirlemek için analitik bir çalışmayı reddetmesi de eleştirilmiştir (Mohamet, T.Y.).

Bu bölüm sınırlı imkanlara rağmen iyi performans göstermeye devam etti. Ertesi yıl Sudan, Arap Turizm Federasyonu ve Uluslararası Turizm Federasyonuna üye oldu. 1966'ya kadar durum bu şekildeydi. 1966'da devlet ilk turizm departmanını kurdu ve oteller ve meşrubatlar departmanını da demiryollarından ayırarak bu departmana bağladı. 1969'dan sonra turistik bilgi vermek için Hartum havaalanı ofisi ve Sudan'ın batısında da mekanların turizmini geliştirmek için ilk turizm bölge ofisi açıldı. 1972'de turizm Kamu Kurumları Kanunu gereğince bir kurum haline geldi ve otel faaliyetlerini denetleme görevi bu kuruma devredildi. Sudan, Ürdün'ün başkenti

Amman’da Arap Turizm Federasyonu 1972-73 başkanlığına seçildi ve Afrika Turizm Komitesi ve Dünya Turizm Örgütü’ne üye oldu. Sudan Bölge Turizm Ofisi 1975’te Kızıldeniz bölgesini denetlemek için Port Sudan şehrinde açıldı. 1977’de ise Arus ve Cemize isimli turistik köyler kuruldu. Bu yıl turistler için birinci yasanın verildiği tarihti. Fakat bu yasa Cumhurbaşkanı Cafer Nemiri tarafından turizm faaliyetlerinin canlanması için geçici olarak çıkarılmıştı. Bu kanuna göre Turizm ve Otelcilik Teşkilatı’nın kurulması için yargı kararı çıkarıldı. Bu teşkilatın kurulması, Sudan’daki turizm getirileriyle ilgili incelemelerin yapılmasında da önemli bir role sahipti. Bu araştırmalar Sudan’daki turizm potansiyeli ve halkın bu konudaki farkındalık derecesi üzerine odaklanmıştı. 1983’te ilk kez sadece turizme ait bir bakanlık kurulmasına dair yargı kararı çıktı. 1985’te turizm bir kez daha bölüm haline geldi ve önce Havacılık Bakanlığı’na ardından da Bakanlar Kurulu Başkanlığı’na bağlandı. 1988’de yeniden turizme ait bir bakanlık kurulması kararı alındı. Ancak bu da devamlı olmadı. Kısa sürede turizm eski haline döndü, bir bölüm olarak Ulaştırma ve Haberleşme Bakanlığı’na bağlandı. 1989’da ise oradan ayrılarak İletişim Bakanlığı’na bağlandı. 1995’te bağlayıcı bir karar çıktı. Turizm ve Çevre Bakanlığı kuruldu ve yaban hayatı, ormanlar ve Ulusal Arkeoloji Kurumu buraya bağlandı. Bunlar Turizm ve Teknik Bakanlığı adı altında tek bir bakanlık oldu. Sonra “teknik”ten ayrılıp “kültür”le birleştirildi. Son olarak Turizm ve Yaban Hayatı Bakanlığı oldu. Her ne kadar birçok komşu ülkenin deneyimleri, bu ülkelerin uygarlık seviyesine ulaşmaları ve turizm alanında bir şöhrete kavuşup ekonomilerini canlandırıp turizm kazançlarının en büyük gelir kaynakları haline gelmesi önümüzde olsa da tüm bu anlatılanlardan turizmin Sudan’da çeşitli engellere maruz kaldığı ve ihmale uğradığı açıktır. Turizm uzmanları –Sudan’daki- bu ihmalin sebebinin ya turizmin anlaşılmasındaki bir eksikliğe ya da insan mirasının aktarılmasının nicelik ve nitelik olarak herhangi bir ölçme ve değerlendirmeye gerek duymadığına bağlamaktadırlar (Saeid, 2013)

Yabancı uzmanlık turizmin gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Turizm ve Oteller Teşkilatı araştırmalar yapmak üzere bazı yabancı uzmanlardan destek istediler. 1970’te aslen Yunanlı olan Mr.Fokus Sudan’da turizmin bütün alanlarıyla ilgili bir araştırma yaptı. 1966’da Stephen Streeter da bir araştırma yaptı ve turizm geliştirme planı hazırladı. Sudan’da turizmin, temel alt yapıyı oluşturabilmek için

Hartum'dan başlaması gerektiğini söyledi. 1996'da Mr.Hayati Sudan'da turizmle ilgilenenlere incelemeler sundu. Sudan'ın konumunu ve geniş turizm imkanlarını inceledi ve turizm faaliyetlerini teşvik etmenin turizm hareketini kolaylaştıracak şirketlerin artırılmasını gerektirdiğini ortaya koydu. Çevrenin nasıl korunması gerektiği ve turizm kadrolarının eğitimi için bir merkez açılması gerektiği konusunda pek çok tavsiyede bulundu. Uzmanlar hazırladıkları raporlarda Sudan'ın her köşesinde çeşitli turizm unsurlarına sahip olduğu konusunda birleştiler. Biraz önem veremeye bile ülke çok fazla para getirebilir ve milli geliri artırabilir, Uzmanlar Sudan'ın en önemli yönlerini vurguladılar (Mohamet, (T.Y.).

2.1.2. Sudan'da Turizmin Ekonomik Etkileri

Lickorish ve Jenkins'in (1997: 63-68) belirttiği gibi, uluslararası turizmin iki ana etkisi vardır; Birincisi ticarete ve ikincisi ise yeniden dağıtım etkilerindedir. Ticaret etkisi turizm talebinin bir özelliğidir. Uluslararası turizmin yeniden dağıtıcı etkisi, uluslararası turistlerin çoğunun yüksek gelirli gelişmiş ülkelerden gelmesi ve ihtiyari gelirlerinin bir kısmını tatil hizmeti satın alarak düşük gelirli ülkelerde geçirmesi anlamına gelmektedir.

- Bir ülkenin ödemeler dengesi, belirli bir zamanda ülkenin dünyanın geri kalanıyla olan ticaretini temsil eden bir defter (Hesap) tutma sistemini yansıtır. Ödemeler dengesi hesapları hükümet ve uluslararası gözlemciler tarafından bir ülkenin ekonomik sağlığını yansıtacak şekilde yorumlanmaktadır. Ülke hedefi nispeten daha ucuz hale geldikçe, zayıflayan kur (ülkenin para birimi) daha fazla turist çekebilir. Artan turist ziyaretlerinin ödemeler dengesi açığını telafi edip etmeyeceği belirsiz olacaktır.
- Yerli üretimin teşviki sadece döviz kaçaklarını azaltmakla kalmayacak, aynı zamanda istihdam ve gelir de yaratacaktır.
- Hükümetlerin gelir sağlayabilmesi için bir miktar ekonomik faaliyetin olması gerekmektedir. Turizm faaliyeti arttıkça, istihdam ve gelir yaratması kaçınılmazdır. Turizm önemli bir istihdam kaynağı olduğunda, hükümetin vergi üreten tabanını genişletmesi için bir fırsat sunmaktadır.

- Hükümetin turizmin gelişmesinde çok destekleyici bir rolü vardır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çoğu potansiyel yatırımcılara yatırım teşvikleri sunmaktadır (Lickorish ve Jenkins, 1997: 70)

Bölgeye yatırımcıların çekilmesine yardımcı olmak için seçilmiş bazı öneriler şunlardır (Sharpley ve Telfer, 2002):

- Sudan'ın uluslararası bir turizm yatırımı konumu olarak tanıtıcı pazarlama materyallerinin geliştirilmesi de dahil olmak üzere bir yatırım stratejisi geliştirmek ve uygulamak,
- Sudan'ın turizm endüstrisine yatırım yapması, turizmi geliştirmek için, uluslararası yatırım ve finansal hizmetler sağlanması,
- Turizm yatırım ve geliştirme yetkisi ile Sudan'ın turizm sektörü ve devlet kurumları arasında ittifaklar ve ortaklıklar kurmak ve / veya güçlendirmek,
- Sudan'ın turizm sektöründe ek yatırımla sonuçlanacak özel yeni ve kamu sektörü turizm geliştirme projelerini teşvik etmek (örneğin yeni merkezlerin oluşturulması).

Bütün bunlara ilaveten devlet hazinesi, turizm gelirlerinden elde edilen, işin sonunda devlet merkez bankasına dönen serbest dövizden faydalanmaktadır. Devlet vize ücretleri, deniz yolculuğu ücretleri ve kiralanan turist uçaklarının vb. inişinden istifade etmesinin yanı sıra, turizm projelerindeki ticari ve endüstriyel kar vergileri gibi vergilerden de istifade etmektedir. Tüm bunlara ilaveten devlet çeşitli turizm mesleklerini icra etme ruhsatlarının ücretlerinden faydalanır ve bu turistik faaliyetlerin artmasına yol açar ve devletin gelirini artırır (Karima, 2017).

2.1.3. Sudan Hükümetinin Turizm Açısından Stratejik Yönetim Stratejisi

Turizm sektörünün çeyrek yüzyıllık planındaki stratejik hedefi; turizm ve vahşi yaşam için devletin turizm ve vahşi yaşam alanındaki genel hedeflerini, Sudan halkının ahlakı ve değerleriyle uyuşacak şekilde ve aynı zamanda ekonomiyi harekete geçirecek, iş fırsatlarını çoğaltacak, milli geliri, turizm hizmetlerini harekete geçirerek, yurtiçi turizmi teşvik ederek, ülkenin cezbedici yerlerini tanıtarak ve canlı çeşitliliğini koruyarak arttıracak şekilde gerçekleştirebilecek bir kuruluş inşa etmektir.

Ayrıca devletin beş yıllık planı (2007-2011), ülkeyi kalkındırmaya, turizm sektörünün gayri safi milli hasıladaki tahmini payına katkıda bulunmak için sürdürülebilir ve kapsamlı bir turizm kalkınması oluşturacak yatırım iklimi yaratmaya yoğunlaşmıştır. Turizmi, ekonominin kalkınmasına katkıda bulunacak, sosyal dokuyu desteklemeye çalışacak, milli birliği sağlayacak, kültürel ve doğal çevreyi koruyacak şekilde sürdürülebilir bir kalkınmayla kalkındırabilecek bir turizm ve vahşi yaşam kuruluşu kurmanın tamamlanması; altyapının ve projelerin yapılması, mevzuat ve yasaların uygulanması, performansın geliştirilmesi, mesleki gelişim ve turistik amaçların ve yerlerin tanıtılmasıyla gerçekleşir.

Devletin turizm alanındaki beş yıllık planının stratejik hedefleri aşağıda gösterilmektedir:

- Gelen turist sayısının artmasıyla gelirlerin artması. Beş yıllık planın sonunda turist sayısının 2 milyon artması,
- Turizm ürünlerinin hazırlanması ve geliştirilmesi,
- Canlı çeşitliliği ve çevrenin turizm kaynağı olarak en iyi şekilde kullanılması,
- Konaklama, taşımacılık ve diğer alanlarda turizm hizmetlerinin kapasitesinin artırılması,
- Sudan turistik pazarlarını tanıma, turizm ürünlerinin pazarlanmasının planlanması, yatırım çekmek için kaynakların tanıtılması ve yurtiçi ve yurtdışı turizminin teşvik edilmesi,
- Büyük yapılar inşa etmek, mesleki birlikler kurmak, (oteller, taşımacılık, geleneksel sanatlar, folklor grupları vb.) onlarla ilişki şeklini ve turizmi canlandırmak için yatırımları belirlemek,
- Veri tabanları oluşturulması, cihazlar ve ekipmanla bilgi ağı kurularak bu veri tabanının birleştirilmesi, anketler yapılması,
- Hem özel sektör hem de kamu sektöründe turizm alanındaki çalışanların kapasitelerinin geliştirilmesi,
- Turizm yasasının ve turizm faaliyetlerinin tüm alanlarında gerekli düzenlemelerin etkinleştirilmesi,
- Turistik yerlerdeki altyapıların tamamlanması.

Verilerin analiz edildiği bazı araştırmalar, 2007- 2011 yılları için yapılan beş yıllık stratejik plan için belirlenmiş olan stratejik amaçlar ve hedeflerin gerçekleşmediğini, bunun aksine, makroekonomik göstergelerin düşmesinin, döviz kurunun yükselmesinin ve ürünlerin giriş fiyatlarının artmasının yanı sıra enflasyon oranının arttığını, kişi başına gelirin kötüleştiğini, işsizlik oranının arttığını göstermiştir. Ayrıca araştırma sonucu özel ve sivil sektörün planın uygulanmasına katılmadığını göstermiştir. Araştırmanın önerileri uygulama takibi için strateji bulmanın öneminden ötürü idari reformun gerekliliğini ortaya koymuştur (Mohamed A., T.Y.).

Muhammed Coco'nun 2013 yılında yaptığı araştırma on yıllık planın geri dönüşlerine rağmen son derece zayıf olduğunu açıklamıştır. Ancak bu on yıllık plan ülkenin, yönetim uzmanlarının; hiçbir ülkenin, özellikle gelişmekte olan ve Güneydoğu Asya devletleri içinde gelişme ve ilerleme kaydettiğine inanan ülkelerin stratejik planlama sistemi benimsemeden geri kalma engelini aşmasının mümkün olmadığını oy birliğiyle kabul ettiği stratejik planlama alanına girişinin başlangıcını teşkil etmiştir. Araştırma, Naivasha Anlaşması imzalandıktan sonra çeyrek asırlık stratejik planın (2007- 2031) Sudan toplumunun bütün kesimlerinin geniş katılımıyla, bilimsel bir temel üzerine, genel bir vizyonla, bir mesajla, hedeflerle, hedeflerin ve zorlukların belirlenmesiyle hazırlandığını ortaya koymuştur. Uygulanan toplam proje sayısı (3899) %59,9 oranına ulaşmıştır. Araştırmanın analizine göre, uygulama oranı bundan çok daha azdır. Genel olarak analiz, izleme ve değerlendirme kriterlerinin uygulamanın gerçeğini yansıtmadığına işaret etmiştir. Araştırma sonuçları, eyalet hükümetleri ve federal bakanlıklarda stratejik yönetim birimlerinin mevcut olmadığını, idari zayıflık olduğunu göstermiştir. Araştırma denetim, izleme, değerlendirme, takip ve koordinasyon zayıflığını ortaya koymuştur. Bunun sebebi araştırmanın göstermiş olduğu gibi maliye bakanlığı ile milli meclis stratejik planlama genel sekreterliği arasındaki koordinasyon eksikliğinin yanı sıra stratejik planlama genel sekreterliğinin uygulama sırasında denetleme ve değerlendirme yetkisinden faydalanmayıp sadece doğruluklarını araştırmadan uygulama raporlarını almalarıdır (Mohamed K., 2013).

2.1.4. Sudan'da Turizm Arz Kaynakları ve Potansiyeli

A. Sudan'da Turistik Yerlerin Özellikleri

Turisti çekmede; kabile ve soy çeşitliliği, halk sanatı, adet, gelenek ve el sanatları bakımından Sudan insanı en büyük turistik odaktır. Sudan, adetlere, geleneklere, şarkılarda ve danslarda temsil edilen değerli kültürlerle sahip olan ve dünyanın çeşitli yerlerinden turistleri cezbetmekte olan fildişi, devekuşu tüyü ve hayvan derisinden el işçiliği ürünler yapan pek çok farklı kabilenin yaşamakta olduğu bir ülkedir. Sudan'daki turizm potansiyeller (imkanlar) üç alanda temsil edilmektedir: dünyanın en saf plajları arasında yer alan ve dalgıç turizmi ve sualtı fotoğrafçılığı için ideal olan Kızıldeniz sahilindeki balta girmemiş (bakir) Sudan kıyılarına ek olarak arkeoloji, Nil ve çöldür (Karima, 2017).

Çevresel Kaynaklar: Sudan, Afrika çevresindeki bölgeleri için önemli bir stratejik konumu, yedi Afrika ülkeleri arasındaki iletişim için bir köprü olarak kabul edilmekte vahşi hayvan türlerindeki çeşitlilik ve taaddüt içerdiğinden, avcılığı ve turizmi görüntülemeyi kolaylaştıran tüm çevre turizmi için uygun hale getirmesini temsil etmektedir.

Kültürel Kaynaklar: Şimdi Almanya'daki Münih Müzesi gibi, Varşova Ulusal Müzesi, Boston Güzel Sanatlar Müzesi ve bir dizi uluslararası müze adı verilen Batı müzelerini süsleyen İngiliz sömürgeciliği döneminde yurtdışına sızan etkilere ek olarak daha sonra hatırlanacak arkeolojik milli tarafından temsil edilmektedir, ancak bunların Cushitic ve Nubian Medeniyetlerini olarak adlandırılmıştır. Genel olarak, medeni kaynaklar, çoğu turistin Sudan'daki tarihi, arkeolojik ve kültürel alanlara doğru akışı ışığında turizm planlarının önceliklerinde yer alan mevcut durumda en çok yatırım yapılan turizm kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir.

Dini Kaynaklar: Ayrıca, iç veya dış dini kurumları ve siteleri, en büyük dini turizm faaliyet merkezlerini içerir, bu nedenle camiler, kiliseler, ibadethaneler ve diğerleri birçok turisti çeker, hatta onlara dini turizm adını verir ve bu da Sudan'da turist hareketliliğinde bir artışa yol açar.

Su Kaynakları: Su kaynakları iki kısma ayrılmıştır (yüzey ve yeraltı). Yüzey kaynakları nehirler, denizler ve çeşitli su akarsular içermektedir. Yeraltı suyuna gelince, sıcaklığa ek olarak bir dizi tuz, gaz ve hidrojen iyonu kombinasyonu

nedeniyle, terapatik turizm ve birçok hastalığın hastaneye kaldırılması için kullanılan yeraltı havzaları şeklinde bulunur. Çünkü bu su sporu ve su ile ilgili turizm en önemli turistik yerler arasındadır. Bu doğrultuda Sudan, turizm faaliyetleri için Nil, kollar, yeraltı suyu ve Kızıldeniz kıyılarına yatırım yaparak, turizm ve eğlence alanındaki gelişmeyi etkileyen arzu edilen gelişmeyi sağlayabilmek için su kaynaklarına yatırım yapılmalıdır (Adam, 2016).

B. Sudan’da Öne Çıkan Turizm Çeşitleri

Kara Turizmi: Sayısı 18’e ulaşan doğal parkları ile Sudan’daki turizmin önemli bir kısmını kara turizmi oluşturmaktadır. Sûdân gezilecek yerlerin fazla olması ve doğal alanların çeşitliliği ile tanınmaktadır. Buradaki doğa ve milli parkların korunması ve altyapısının gelişmesi için plan ve projeler düzenlenmekte, birtakım siyasi politikalar izlenmektedir. Bununla birlikte Sûdân halkı da buralardan elde edilen kazanımı korumak ve devam ettirmek adına düzenlenen bu plan ve projelere destek vermektedir.

Deniz Turizmi: Sudan’da Nil nehrinin, dünyada görülebilecek en güzel su kaynaklarının bulunması ve balıkların, mercanların görüneceği kadar berrak olan Kızıldeniz’e kıyısının olması turistlerin dikkatini çekmekte ve deniz turizminin gelişmesini sağlamaktadır. Ayrıca Nil nehrinin kollarından olan Atbara nehri ve Selbûka Şelalesi’de Sudan’da yer alan güzelliklerden birkaçıdır. Tatlı su kaynaklarını oluşturmaları, kıyılarının eğlence ve dinlenmeye elverişli olması, balıkçılık yapılabilmesi ve büyük şelalelerin bulunması deniz turizminin spor ve balıkçılık gibi birçok yönünü bir araya getirmektedir.

Kültürel Turizm: Sudan birçok farklı kültüre sahip insanların birleşmesiyle kültürel çeşitlilik açısından zengin bir ülke haline gelmiştir. Bu da turistlerin dikkatini cezp etmektedir. Ülkede pek çok tarihi eserin keşfedilmesi turizm kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Bu faaliyetleri ve eserleri görmek isteyen turistler Sudan’da yer alan birçok kültür mirasının sergilendiği müzeleri gezmek için gelmektedirler (Saeid, 2013).

C. Sudan’daki Turistik Destinasyonlar

Sudan’da turistik açıdan pek çok mekân bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri on beş tane olup aşağıdaki gibidir

Dinder Ulusal Parkı (Dinder National Park): Sudan’da içinde birçok bitki, hayvan ve dinlenme mekânlarının olduğu parklar bulunmaktadır. Doğayı seven ve doğaya önem veren turistlerin dikkatini çeken bu parkların en meşhuru Dinder Ulusal parkıdır. Sudan’ın güneydoğusunda yer alan bu park Kuzey Afrika kıtasında bulunan en büyük hayvanat bahçesi konumundadır. Parka bu ismin verilmesinin nedeni 10.000 m²’lik yüzölçümü ile Sennâr eyaletindeki Dinder şehrine dayanmaktadır. 3500 m²’lik alana sahip olup içerisinde göller, nehirler ve ormanlar bulundurmasıyla biyolojik çeşitliliğin fazla olduğu bir yerdir. Asya kaplanları, sırtlan, Afrika sığırı, gergedan, fil, zürafa gibi kara hayvanlarının 40 çeşidinden daha fazlasına ve aralarında devekuşu, ağaçkakan, pelikan ve nadir görülen kartalların da olduğu 260 kuş çeşidine ev sahipliği yapmaktadır.

Sudan Ulusal Müzesi (National Museum of Sudan): Sudan’da pek çok müze yer almakta olup çoğu Sûdân’ın başkenti olan Hartûm’dadır. Sudan Ulusal Müzesi bu müzelerin en büyüğüdür. 1971’de açılmıştır. Müzede Sûdân’ın çeşitli bölgelerinde yapılan kazılarda bulunan ve milattan önceye dayanan tarihî eserler sergilenmektedir. Bunlardan bazıları, oyularak yapılmış kaplar, ziynet eşyaları, duvarlara nakşedilmiş yazılar, tapınak ve türbe direkleri ve silahlardır.

Kızıldeniz Sahili: Uzunluğu 1900 km’ye ulaşır. Denizin berraklığı ve çevre kirliliğinden uzak olması, denizi ve deniz sporlarını seven pek çok turisti Sudan’a getiren sebeplerden biridir. Nitekim dünyanın en temiz kıyı sahilleri arasındadır.

Resort Hotel Arquette: Doğunun Firdevsi olarak da isimlendirilmiştir. Port Sudan şehrinin batısına 205 km, Kızıldeniz sahiline ise 29 km uzaklıktadır. Yaz aylarında ılıman iklim hâkim olup yağışların bol olduğu verimli bir yerdir. Birçok ağaç çeşidi ve yüksek dağların bulunduğu yeşilliklerle kaplı bir alandır.

Sanganeb Marine Ulusal Parkı Mercan Adası: Sanganeb Marine Ulusal Parkı dünyadaki deniz turizmi bölgelerinin en önemlileri arasındadır. 124 çeşide ulaşan yüzlerce rengarenk mercanların ve birçok canlı türünün olduğu bu park 1991 senesinde açılmıştır. 37km²’lik bir alana sahip olup Akdeniz ikliminin hâkim olduğu bir yerdir. Uzunluğu 5/6 km genişliği ise 1/6 km olan mercan resifleri yer almaktadır. Mercan resifleri ve koylar parkın özelliklerindedir. Ayrıca Kızıldeniz’de yer alan ve mercan resiflerinin dairesini tamamlayan tek ada burasıdır. Birçok renkli balığı ve mercanları görmek isteyen dalgıçları olması sebebiyle dalgıçların cenneti olarak da

adlandırılmaktadır. Kızıldeniz eyaletinin başkenti Port Sudan şehrine yakın olup dalış sporu yapan pek çok turisti kendisine çekmektedir. Köpek balığı, ahtapot, yunus, balina ve su kaplumbağaları gibi deniz hayvanlarının pek çok türü burada yaşamaktadır. Kırmızı, yeşil gibi renkleriyle yosunların yer alması da ortama güzellik katmaktadır. Ayrıca adada üç adet göl bulunmakta olup deniz ilimleri ile uğraşan araştırmacıların hedefi konumundadır.

Radom Ulusal Parkı (Radom National Park): Sudan'ın büyük ve büyüleyici manzaraya sahip olan Radom Ulusal parkı 1982 yılında ilan edilmiştir. Orta Afrika ve Güney Sudan Cumhuriyeti sınırları içinde olan Güney Dârfûr eyaletinde bulunmaktadır. Niyala şehrine 30 km uzaklıkta olup 13.971 km²'lik bir alana sahiptir.

Marra Dağı (Aden Cenneti Asma Bahçeleri): Sudan'ın güneyinde Güney Dârfûr eyaletinde yer almaktadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 3070 metre olup Sûdân'ın ikinci en yüksek bölgesidir. Volkanik dağ olan Marra dağının zirvesinde milyonlarca seneden beri çöküntülerin oluşması ve bu çöküntülerin yağmur suyu ile dolmasıyla pek çok volkanik göl oluşmuştur. Volkanik kayalardan bu suların akmasıyla da Kalûl, Niyetîfî, Mertaclû, Sevnî gibi birkaç şelale meydana gelmiştir.

Naqa Şehri: Sudan'da yer alan tarihi bir yerleşim yeridir. Mervî'deki Kûşî şehirlerinden biridir. Hartûm'un 150 km doğusunda yer alır. Milattan önce 4. yüzyıla dayanan tapınaklara ev sahipliği yapmaktadır. Afrika'daki kent merkezlerinin en önemlilerinden biri sayılmaktadır. Amun, Aslan, Roma, Melik Şankarhî gibi tapınakların yanı sıra Mervî sanatını en güzel şekilde yansıtan ve bir tarafında araştırmacıların halen çözemediği Mervî yazısının yer aldığı büyük sütunlar bu şehirde bulunmaktadır.

Nûbi Tarihi Eserleri: Kuzey çölünün ortasından Mısır'a kadar uzanan bölgede hüküm sürmüşlerdir. Nûbilerin tapınakları ve piramitler 5. ve 6. şelalelerin arasından Mervî, Nubiya ve Kerme'den Nil vadisi boyunca uzanan bölgede yer almaktadır. Piramitler tarih boyunca Nûbilere hükmeden melik, hükümdar ve önde gelen kişilerin mezarlarını barındırmaktadır. Ayrıca Güneş, Zeus, Amun tapınakları gibi tarihi saraylar da bu bölgede yer almaktadır. Ülkede tarihi mekânların çoğu kuzey Sudan'da yer almaktadır. İki ada, Nil nehri ve geçmiş ve günümüz medeniyetlerini temsil eden 230'dan fazla piramidi de içine almaktadır. Fakat Sudan'daki pek çok mekân tahrip olmuş ve hırsızlığa maruz kalmıştır. Bu turistik mekanların eski

güzelliğine dönmesi ve Sudan'daki turizm sektörünün yeniden canlanması için restorasyon ve bakımına ihtiyaç duyulmuştur. Bunun üzerine 2013 yılında Sûdân ve Katar hükümeti şirketleri Sudan'daki tarihi eserlerin restorasyonuna karar vermiş ve 100 piramidin restorasyonu tamamlanmıştır.

Kûş Krallığı (Nûbî Medeniyeti): Sudan'ın kuzeyinde yer alan Nûbî medeniyeti birkaç yüzyıl Mısır'a hükmetmiştir. Yeryüzünde kurulan ilk medeniyetin Kûşî krallığı olduğunu söyleyen ilk kişi İsviçreli bilim adamı Charles Bonnet olmuştur. Charles Bonnet, Mısır'daki Firavun krallığının yaklaşık 300 bin sene önce yaşamış olan Nûbî medeniyetinden sonra geldiğini söylemiş ve Nûbî krallığı (Sudan firavunları) Mısır'a hükmettikleri dönemde Filistin'e kadar uzanmış ve 2500 sene kadar varlığını sürdürmüştür. Fakat milattan önce 664 senesinde Mısır firavunları, Narmer firavunu zamanında gücünü toplamış ve Kerma şehrine girerek Sudan firavunu medeniyetini yıkmıştır. Ayrıca buradaki kaleleri, mabetleri ve Sûdân firavunlarının heykellerini tahrip etmişlerdir. Charles Bonnet, Mısırlıların yıktığı kale ve yükseklikleri 20 metreye ulaşan burçları inceleyerek Kerma medeniyetinin dünyada ilk medeniyet olduğunu tekit etmişlerdir.

Mervî Piramitleri: Sudan'ın kuzeyinde bulunan en meşhur turistik yerlerden biridir. Nûbî piramitlerini içeren Şhendi bölgesinde eski Mervî şehrinde olduğundan dolayı bu isimle anılmıştır. Başkente 200 km uzaklıktadır. Mervî şehri Firavun, Batlamyus Hânedânı ve Romalılar zamanında Güney Afrika halkı ile sıkı bağları olan Nûbilerin Huseybe merkezinin başkenti olmuştur. Mîdî veya Mervâ'da denmiştir. Şimdi ise piramitler UNESCO Dünya Mirası listesinde yer almaktadır. Piramitlerde hükümdarların yaşadığına ve oranın onların memleketi olduğuna inanılmaktadır. Bu piramitlerin en önemlisi Nûri'dir. Bölgede 220 piramitte Güneş, Zeus gibi birçok tapınak yer almaktadır. Bununla birlikte Mısır'ın kuzeyinde bulunan Firavun'a ait piramitlerle karışmaması için Nûbî piramitleri ismi verilmiştir. Milattan önce 6. yüzyıldan miladi 4. yüzyıla kadar uzanan Mervî şehrinin kuruluşuyla inşa edildikleri bilinmektedir.

Kerma Şehri: Kerma şehri Sudan'ın en eski şehirlerinden birisidir. Tarihi 9 bin yıl geriye dayanmakta olup Nûbî devletinin de hâkim olduğu bir yerdir. Nûbî zamanındaki ismi Dikî Kîl yani Kırmızı Tepe'dir. Kûşilerin ise başkenti olmuştur. Sudan'ın kuzeyinde yer almaktadır. Kuzey Sudan'da Mısır savaşını yaşayan Nûbiler

kendilerine ait olan saray ve köşklere meydana gelen birçok tarihi eseri Deffûfe tapınağında geride bırakmışlardır. Kûşiler zamanına ait olan bu eserler 2000 yıl öncesine dayanmakta olup pek çok tarihi bilgiyi içermektedir. Kerme zamanında ki Nûbîlerin gücünü ve büyüklüğünü göstermektedir. 18 Firavun ailesini temsil etmesi sebebiyle (mö 1480, mö 1200) Mısır medeniyetindeki tarihi eserleri yansıtmaktadır.

Sevâkin Şehri: Sudan Kızıldeniz sahilinin doğusunda yer almaktadır. Geçmişte bir adadan ibaretken sahile birleştirme çalışmalarından sonra liman şehri haline gelmiştir. Halk arasında Sevakın cinleriyle alakalı pek çok efsane anlatılmıştır. Hatta isminin Hz. Süleyman ve Sebe kraliçesi Belkıs ile alakalı olduğu söylenir. Beca kralının da burada kaldığı söylenmektedir. Şehri beş kapısı olan surlar çevreler. Bu kapılardan en meşhuru nakış ve süslemelerle bina edilen Keteşnir'dir (Sûdân'ın doğu kapısı). Tarihte İbn Battuta ve Avrupalı Samuel Baker gibi birçok seyyah buraya ziyarete gelmiştir.

El-Musavverâtu's-Safrâ': Sudan'da yer alan büyük Kûşîlerin tarihi yerlerinden biridir. Savaş tanrısı Nûbi Abâdâmâk'ın büyük tapınağı burada yer almaktadır. Kuruluşu milattan önce 3. yüzyıla dayanmaktadır. 2011 yılında Mervî adasındaki tarihi eserlerden biri olarak UNESCO Dünya Mirası listesine girmiştir.

Sây Adası: Halfa vadisinin güneyinde yer almaktadır. İçerisinde taş devrinden kalma tarihi eserleri ve milattan önce 1070-1560 yılına ait saraylar ve Kerme şehrine ait tapınaklar bulunmaktadır. Nil nehri kıyısının batısında yer alan Sâdunkâ ve Sulb tarihi eserlerine yakındır. Halfa vadisi bu köylerin 221 km güneyindedir. Ayrıca bu yer Nabti, Mervî, Mesihî ve Osmanlılar'ın hâkimiyeti altında kalmıştır.

Nûrî Şehri: Nabtî Kralı'nın piramitleri burada yer almaktadır. O dönemin kral ve kraliçeleri için yaptırılan yaklaşık 32 piramit vardır. Bunlardan en büyüğü Nil nehri kıyısının doğusunda kalan Taharka piramididir (Kuş Krallığı (Nubi Medeniyeti), 2019; Mohamed A., T.Y.; Karima, 2017; Saeid, 2013; Discover Sudan, 1999).

2.2. Turizm Potansiyeli Açısından Kıyı Alanları ve Deniz Korunaklı Alanlar

2.2.1. Kıyı Alanları

Kıyı turizmi Sudan'ın en önemli turizm potansiyelini oluşturmaktadır. Kızıldeniz'e kıyı olmasından dolayı, turistik çekicilik yaratabilecek birçok kaynak

bulunmaktadır. Bu konuda Kıyızildeniz'in turizm potansiyelini kullanan farklı ülkelerde (Mısır) bulunmaktadır. Dolayısıyla bu ülkelerden örneklerle önemli çıktılar elde edilebilir. Kıyı kentleri dünya çapında insan aktivitelerinin merkezi olup dünya nüfusunun %40'lık kısmı kıyı çizgisi ile 100 km mesafe arasındaki bölgede yaşamaktadır. Ayrıca kara ve denizin birleştiği hassas ekosistemler olan kıyı alanlarının; doğal, ekonomik ve mikroklimatik özellikleri ile çeşitli rekreasyonel kullanımlara olanak tanınması, insanların dinlenme ve tatil ihtiyaçlarını gidermeleri açısından kıyıları çekim merkezi haline getirmektedir (Işık ve Demirel 2014: 2). Snyman ve Spenceley'in (2019: 17) belirttiği gibi "doğaya dayalı turizm, ülkelerin büyümek için kullanabileceği ülkedeki yerel topluluklara iş getirmek, hükümet gelirleri ve döviz üretmek ve girişimcilerin mal ve hizmetlerini satmaları için yeni pazarlar yaratmak için kullanılabilir güçlü bir araçtır.

Kıyı turizmi sürdürülebilir turizm ilkelerinin ve uygulamaları için önemli bir alandır. Araştırmalar, kıyı şeridi boyunca turizmin seyahat endüstrisinin hızla büyüyen bir segmenti olduğunu ve sürdürülebilir turizm konularının bazılarını tartışmak için çok sayıda fırsat sunduğunu göstermektedir. Bazı kıyı turizmi türleri eko-turizm, macera turizmi, bilimsel turizm ve dalış turizmi gibi özel bir amaç için düzenlenmiştir. Kıyı bölgesindeki kalkınma ile ilgili diğer insan girişimlerinde olduğu gibi, turizm yarattığı fırsatlar açısından bazıları tarafından olumlu olarak görülürken, diğerleri kıyı turizmini kabul edilemez sonuçları nedeniyle kınamaktadır. Günümüzde turizm, dünyanın en hızlı büyüyen endüstrilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu hızlı büyüme ve eşzamanlı kalkınma uygulamaları, sürdürülebilir kıyı turizm yönetimi, planlaması ve politikası üzerinde özellikle baskı oluşturmaktadır. Kıyı şeritleri, "ekonomik kalkınma stratejisi olarak sürdürülebilir turizmi" incelemek ve bunlarla ilgili faaliyetlerde bulunanları sürdürülebilir turizm yönetiminin bu önemli kaynakları geleceğe yönelik genel stratejilerde oynadığı ana rolü daha iyi anlamaya ikna etmek için mükemmel laboratuvarlardır (Edgell vd., 2008: 126-127).

Kıyı alanları konumları gereği, rekreasyon ve turizm açısından yoğunlaşmanın olduğu genel noktalar. Rekreasyonel çeşitlilik kullanımı arttırdığı için suyun kıyıya sağladığı avantaj ile kıyıların rekreasyonel açıdan daha çok tercih edildiğini

göstermiştir. Kıyılar rekreasyonel açıdan ele alınırken, kıyıların korunmasını sağlamak ve sağlıklı bir planlama yapabilmek için, kıyılara olan rekreasyonel istek ile kıyıların rekreasyonel potansiyeli ve kapasiteleri belirlenmelidir. Bundan dolayı, rekreasyonel kıyı planlamalarında kullanım kapasitesine göre değerlendirilme yapılmalı ve maximum kullanıma göre planlanma kararları alınmalıdır. Kıyı alanlarında ortak kullanım alanları belirlenirken toplumun isteklerine önem vermek gerekmektedir. Kıyı rekreasyon alanlarının planlanmasında kıyıların doğal oluşumlarına, ekolojik, sosyo-kültürel ve tarihi değerlerine göre planlama kararları alınmaktadır. Bu faktörler doğrultusunda kıyı alanlarında birçok çalışma yapılmıştır. Kıyı alanlarında yapılan çalışmalarda kıyının kullanıcı ve kullanım ihtiyacına göre doğal yapıya uygun biçimde planlama kararlarının alınması gerektiği bilinmektedir (Işık ve Demirel, 2014: 2- 3).

2.2.2. Kıyı Alanları ve Deniz Korunmalı Alanlar

Kıyı alanı denizin yakınında etkilenen kara kısmı ve karanın yakınında okyanus kısmından elenen kısım olarak tanımlanır- bu alanda kara ve deniz arasındaki etkileşime bağlı prosesler en yoğundur. Deniz korunmalı alanlar (DKA) Doğa ve Doğal Kaynakların Korunması İçin Uluslararası Birlik/Dünya Korunma Birliği (IUCN) tarafından kapalı ortamın bir kısmı veya tamamını korumak için yasa veya diğer etkili araçlarla korunan ilgili flora, fauna ve tarihsel özelliklerle birlikte ve üzerindeki suyla birlikte gelgit alanlarındaki herhangi bir alandır. Korunmalı alanların örnekleri arasında mercan resifleri, yer altı su dağları ve jeotermal ağızlar yer alır. DKA'lar sadece deniz tabanlı değil aynı zamanda kıyı şeritlerine, haliçlere veya sulak arazileri içeren veya sınır olan karasal korunmalı alanları da içerir yani sınırları okyanus kıyı şeridini içerir böylece kıyı koruması sağlar. İlave olarak sucul ve büyük su tatlı su göllerin ve nehirlerin sucul ve kıyı şeridi ortamları da DKA'lara ev sahipliği yapabilir (Eagles ve McCool, 2002).

Kızıldeniz Eyaleti çekiciliği ve sahip olduğu özelliklerle, turizm açısından en önemli dinamiğe sahiptir. Toplam uzunluğu 2100 kilometre olan Kızıldeniz'in Sudan sahilinin 650 kilometre uzunluğunda olduğunu, bunun koylar ve suyun girintili olduğu yerlerle birlikte toplamda 750 kilometre uzunluğunda olduğunu belirtmiştik. Sudan tarafında Kızıldeniz'in iki belirgin özelliğinden söz etmek mümkündür. Sahil boyunca

‘Merasi’ adı verilen koyların olduğu bazı bölgeler, geniş alanlarla koruma altına alınmıştır (Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanlığı, 2019).

2.2.3. Bölgenin Doğal Özellikleri

Kızıldeniz: Sudan’daki en göz alıcı doğal bölge olan Kızıldeniz, sularının berraklığı ve şeffaflığı ile ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Günümüzde ülkeye gelen turistlerin büyük bir kısmını, özellikle de deniz severlerini çeken şeyin, su altı dalışları ve diğer su sporlarının olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Kirliliğin yaygın olmadığı ve deniz mercan resifleri ile dolu olduğu için, dünya üzerinde seçkin bir üne kavuşmuş ve dünyanın en berrak denizlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Öte yandan Kızıldeniz’de bulunan ve çokça su canlısını barındıran Singanip adası, her türlü dalış ve sualtı fotoğrafçılığı tutkunları için bölgeyi ideal bir hale getirmektedir (Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanlığı, 2019).

Çevreyin, Turizm ve Yaban Hayatı Bakanlığına göre, Kızıldeniz’in Jeolojik Özellikleri: Kızıldeniz, yaklaşık 1900 kilometre uzunluğu olan bir su havzasıdır. Yemen Cumhuriyetinde Babu’l-Mendeb’ten, kuzeye doğru Mısır Cumhuriyetindeki Sina yarımadasına uzanan Kızıldeniz’in genişliği en fazla 306 kilometredir. Kızıldeniz’de derinlik ise üç kemerde, derinlik ve sığlığa göre değişkenlik arz eder. Zemini sığ olan kemerde 50 metreyi geçmeyen derinlik, derin olan kemerde 1000-1500 metre arasında değişir. Kızıldeniz’in kontrol noktası kabul edilen bölgede ise derinlik 1000 metre iken derinliğin en fazla görüldüğü yerde 3040 metreye ulaşır. Sudan’ın Kızıldeniz sahili 650 kilometre uzunluğunda olup koylar ve suyun girintili olduğu yerlerle birlikte sahilin toplam uzunluğu 750 kilometreye ulaşır. Sudan tarafında Kızıldeniz’in iki belirgin özelliğinden söz etmek mümkündür. Eşsiz güzellikleriyle bölge, su altı dalışı ve diğer su sporları bakımından diğer birçok yere nazaran ayrıcalıklıdır. Kızıldeniz’de suyun berraklığı 46 metreye kadar çıkar ve diğer denizlerde görülmeyen bir şekilde görüş mesafesi bulunur. Gerek su yüzeyinde gerek derinliklerindeki sıcaklığın değişkenlik göstermesi, su altı dalışı yapanlara ayrı bir zevk verir. Örneğin Port Sudan’da, yüzeyde suyun sıcaklığı 26.2 ile 30.5 aralığındadır. Suyun 150 metre derinliğine inildiğinde ise sıcaklık seviyesi 23.9 ile 25.9 derece arasında görülür. Belirttiğimiz bu özelliklerle beraber ‘Merasi’ adıyla anılan denizin

koyları, bölgeyi eşsiz kılmaktadır. Ayrıca mercan resiflerinin de bulunduğu koylar büyük ölçüde koruma altına alınmıştır.

Mercan Resifleri: Kızıldeniz'in ayrıcalıkları özelliklerinden biri de dikkatle incelendiğinde adeta bir heykeli andıran mercan resifleridir. Esasında bir canlı olan mercan resiflerine bilim dünyasında 'polyp' denir ve büyüklüğü birkaç milimetredir. Korunabilmesi ve kolay hareket edebilmesi için mercan resifleri, kalker taşı üzerine kavisli heykel şekilleri inşa ederler. Mercan resifleri genellikle birkaç santimetreden metrelerce uzunluğu olan kolektif kolonilerde yaşamını sürdürür. Mercan resifinin içinde bulunduğu yapının hazırlanmasında ona yardımcı olan çeşitli bitki türleri de vardır. Örneğin bilim dünyasında 'CalcareousAlae' adıyla bilinen bitki, mercanın etrafında bulunarak ona yardımcı olur. Mercan resifiyle birlikte olan bu bitkinin içinde pek çok balık ve solucan türü yaşamını sürdürür (Mohamed A., T.Y; Discover Sudan, 1999).

2.3. Sudan Hakkında Genel Bilgiler

Port Sudan şehri, denize açılan ana merkez, dış ülkelerle ticaretin bu kanaldan gerçekleşmesi ve Sudan'ın diğer şehirlerine kıyasla daha gelişmiş olması dolayısıyla başkentten sonra en çok önem verilen şehirdir. Kızıldeniz Eyaletinin başkentinin, Sudan'ın önemli limanlarının, bakanlıkların, hükümet ve kamu birimlerinin yer aldığı Port Sudan, Kızıldeniz'in en önemli bölgeleri arasında yer alır. Port Sudan'ın kuzey ve güney limanlarının en belirgin özellikleri; içerisinde konteyner bağlantılarının olması, petrol ihracatının yapılması, tahıl siloları, sanayi, lojistik depoları, balıkçılık, çimento fabrikaları, un değirmenleri, deniz üstü taşıma şirketleri, gümrükleme ofisleri, liman idare başkanlığı ve gümrüksüz satış piyasalarının bulunmasıdır (Mohamed M. , 2018).

2.3.1. Sudan'da Turizm Hizmetleri

Sudan turizminde öne çıkan unsurlar genel olarak şunlardır;

- Bölgeyi küresel bir dinleme bölgesi olmaya uygun hale getiren sahiller, düzlük araziler ve çeşitli kumlar vardır.

- Kızıldeniz uzun sahillere sahip olmasıyla ve çevresel kirleticilerin bulunmamasıyla öne çıkar.
- Yılın çoğu ayında hava ılıktır. Ayrıca sahil bölgelerinde Akdeniz iklimi hakimdir. Bölge güvenlik açısından bütün küresel turizm ve eğlence merkezi özellikleriyle öne çıkar.
- Beja bölgesinde popüler halk sanatlarını sergileyen halk sanatları grupları vardır.
- Bölgenin kültürünü ve doğasını yansıtan el işleri vardır.
- Bölge kara ve deniz hayvanları açısından zengindir.
- Çok sayıda tarihi eser ve deniz bölgesi vardır (Opportunities, 2018).

Bölgenin turistler için vazgeçilmez bir konuma ulaşmasında, turizm sektörü için bir yıl içinde sunulan hizmetlere şu şekilde işaret edilebilir.

- **Oteller:** Kızıldeniz Eyaleti, Sudan sınırları içerisinde turistler için en iyi şartların sağlandığı otellere sahiptir. Hac mevsiminde Sudan içinden ve Port Sudan ve Sevakın gibi dış bölgelerden gelen hacılar, yolculuk vaktine kadar bu bölgede beklemekteydi. Zamanla Hac mevsimi dışında da Körfez ülkelerine iş amacıyla yolculuk yapan insanların, Kızıldeniz üzerinden yapacakları yolculuk için bu bölgeye gelmesiyle ve özellikle de son süreçte turizm yönünde bir artış sergilendi. Dolayısıyla bölgedeki oteller sayesinde devlet hazinesine, ekonomik ve danışmanlık kaynaklarından ciddi gelirler sağlandı. Kızıldeniz Eyaletindeki oteller üç bölümde ele alınabilir. Birinci sırada 4 yıldızlı olup bölgede yeterli oranda bulunan ve misafirlerine pek çok imkân sağlayan oteller gelir. İlk sırada belirttiğimiz oteller kadar olmasa bile yine de misafirlerine güzel hizmet veren orta seviyedeki oteller ikinci sırada gelir. Üçüncü sıra ise, halkın rağbet ettiği pansiyonlar gelir. Ayrıca bölge turizmi için olmazsa olmaz kabul edilen halk festivallerinin olduğu dönemde, otel konaklama ücretlerinde %25 oranında bir indirim olur (Ali, 2017). Kızıldeniz Eyaleti seyahat dönemlerindeki canlılığı dolayısıyla Sudan'ın diğer şehirlerine oranla öne çıkar. Hac, umre ve diğer dini ziyaretler ile 'Turizm ve Alışveriş Festivali' ve Port Sudan'ın 'Hedefim ve Tatilim Festivali' olan günlerde Kızıldeniz'e ülke içinden ve dışından gelenler dolayısıyla

turizmdeki bu hareketliliğin otel sektörüne etkisi elbette büyüktür (Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanlığı, 2019).

- **Lokantalar:** Bölgede farklı seviyelerde sayısız lokanta bulunmaktadır.
- **Parklar:** Bölgede Kızıldeniz sahilinde pek çok park alanı bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmını şu şekilde belirtmek mümkün (Doret –Al sahil Dergisi, 2017).

Korniş es-Sahil er-Reisi; Port Sudan limanının kuzey ve güney bölgelerine uzanan kornişi bu liman ortadan ikiye ayırır. Şehrin sahilinde eşsiz güzellikte uzanan bu kornişte, ziyaretler için hizmet sunan birçok lokanta bulunur. Sahil boyunca kahve ve çay hizmeti yapılan birçok bank vardır. Ayrıca deniz sedeflerinden el işçiliği ile yapılmış harika ürünler perakende olarak alıcısına sunulur.

Korniş el-Medine el-Aili; Liman bölgesinde yer alan bu parkta oturup yöresel içeceklerden içme, ihtişamlı gemilerin olduğu manzaraya bakma ve Kızıldeniz'in havasını soluma imkânı bulunur.

Korniş es-Si Land; Deniz boğazının sonuna kadar uzanan bu park adeta bir adayı andırır. Şehrin içinde güzel bir portre gibi duran bu parkta birçok lokanta, eğlence merkezi, deniz seyahati için tekneler ve ticari ve kültürel fuarların organizasyonu yapılır (Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanlığı, 2019; Mohamed M., 2018).

Ayrıca Korniş İstanbul, Korniş el-Buhayra ve Korniş İtanina diğer park alanlarıdır.

- **Turizm ve Tarihi Eserler Polisi:** Bölgede ziyaretçilerin güvenliğini sağlamakla görevli, turizm ve tarihi eserlerden sorumlu biri polis birimi bulunmaktadır.
- **Turizm ve Seyahat Acenteleri:** Seyahat acenteleri, gelişmiş ülkelerde turizmin önemli bir bölümünde yer alıp seyahatle ilgili yolculuk hizmeti, bilet ve otel rezervasyonu, vize ve tatil seyahatleri ile ilgili daha birçok alanda hazır paket satışı yapmaktadır. Turizmin ülkelerin ekonomilerine olan katkısı ve ekonomisinin en büyük etkeni turizm olan ülkeler bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla bu ülke halklarının büyük bir bölümü, turizmle ilişkisi bulunan sektörlerde ticari faaliyet

göstermektedir. Bu bölgede de çokça turizm ve seyahat acentesi bulunmakta ve gerek vatandaşlara gerek de turistlere hizmet sunmaktadır (Mohamed M., 2018).

- **Şehir Pazarları:** Büyük Pazar, halk pazarı ve balık pazarı bulunmaktadır.

Büyük Pazar; Kamu ve özel sektöre ait binalarının da yer aldığı bu pazar, şehrin tam merkezinde bulunur ve ticari faaliyetler burada yoğunluk gösterir. Şehrin tüm bölgelerine buradan ulaşım sağlanır ve ayrıca buradaki lokal bölgelerde küçük çarşılar yer alır.

Halk Pazarı; Eyaletin karadaki limanı kabul edilen bu pazarda, Sudan'ın tüm şehirlerine gidip gelen ulaşım araçları ve turistik gezi amacıyla kullanılan otobüsler bulunur. Mısır'dan gelen ticari yüklerin indiği depoların bulunduğu bu pazar modern bir görünüme sahip olup Şehir pazarının kuzeyinde yer alır.

Balık Pazarı; Ebu Haşîş Sekale'si bölgesinde yer alan bu pazar yakın dönemde inşa edilmiştir. Sekale; Kızıldeniz sahilindeki balıkçı teknelerinin olduğu bir bölgeden ibarettir. Daha önce büyük pazarda bulunan balık pazarı taşınmıştır. Özellikle yabancı turistlerin geldiği bu pazarda lokantalar ve idari birimler de yer alır (Mohamed M., 2018).

- **Müzeler**

Akvaryum (Denizcilik) Müzesi; Kızıldeniz sahilinde deniz canlılarının sunulduğu bu müze, 2013 Aralık ayında açılmış olup eğitim ve kültürel açıdan katkı sağlayan ilk müze olarak kabul edilir. Müze, Deniz Bilimleri ve Balıkçılık Fakültesinden uzman ve yetkin isimlerin gözetimindedir. Müzeye sadece geçtiğimiz üç ay içinde 30 bin ziyaretçi gelmiştir. Denizcilik müzesinde süs balıkları, mercan resifleri, omurgasız deniz canlıları ve ender görülen diğer deniz canlılarının içinde bulunduğu dokuz akvaryum vardır. Sudan sahillerinde yaygın olan köpek balığı gibi büyük balıklar, süs balıkları ve diğer omurgasız deniz canlılarından biokütlesi dondurulmuş modeller de bu müzeye ziyaretçilere sunulmaktadır. Ayrıca deniz memelileri, fosiller ve deniz çökeltilerinden örneklerin yer aldığı müzede, Kızıldeniz'de yaşayan deniz canlılarına dair bilgilerin yer aldığı yazılı ve görsel bilgiler de bulunmaktadır. Denizcilik Müzesi ile belirlenen hedef, Kızıldeniz'de yaşayan canlıların sunumu ile estetik ve ekonomik değerlerin tanıtımının yapılması ve

toplumun değişik katmanlarındaki insanlara kültür ve evre bilincini aşılamaktır. Bunun yanında bilgi, bilimsel araştırma, eşsiz olmasının yanında referans kabul edilen örnekleri belgeleme gibi açılardan iletişim gücünü artırmaktır (Denizcilik Müzesi, 2019).

Tarihi Liman Müzesi; Bölgedeki turizm projelerini güçlendirmek için açılan bu müzede, tarihi eserler, antikalar ve koleksiyonlar yer alır. Bunlar aynı zamanda Kızıldeniz'in tarihi ile kültürünü, Deniz Limanları Başkanlığı'nın tarihini, Demiryolları Başkanlığı'nın tarihini ve Sudan ekonomisine katkısı bulunan diğer tüm müesseselerin tarihini simgelemektedir. Öte yandan müzede sergilenen bu parçalar, ülkenin geçmişi ile şimdiki zamanını yansıtarak aradaki farkı ziyaretçilerin görmesini sağlar (Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve evre Bakanlığı, 2019).

Arkeoloji Müzesi; Port Sudan Arkeoloji Müzesi buradaki büyük pazarın kuzey tarafında bulunur. İçerisinde pek çok bölümün bulunduğu müzenin birinci bölümünde, Beca kabilelerinden kalma kılıçlar, hançerler ile savaşçı erkeği boydan kaplayan ve deriden yapılan çeşitli örnekler yer alır. Ayrıca Mehdi hareketinin önde gelen komutanı Osman Deqna'ya ait bazı bilgilere burada işaret edilir. Hemen sol tarafta ise Mehdi'nin mavi ve beyaz renkli cübbesi ve savaşçıların giydiği demirden bir de kalkan bulur. Müzenin diğer bölümü ise 1903 yılından bu yana tarihi Sevakin bölgesinin meşhur kapısı civarında bulunur. Bu bölümde ise Sevakin'in tanıtımı, bazı gemiler ile tarihi eserlerin örneklendirilmesi ve eski dönem savaşlarında kullanılan taştan yapılmış balta ve ok başı gibi nesnelere yer bulunur. Bunlara ek olarak müzede, Beca kabilelerinin ln yüksek tepelerinde kullandığı; kasırgalardan korunma amacıyla ağaç parçalarından küre şeklinde yapıp havalandırma için n ve arka kısımlarına giriş çıkış yaptıkları geniş evlerin (Burş) rnek modeli ile eski demir yoluna ait bazı parçalar yer almaktadır (Salih A., 2019).

Miras Köyü (Hedab Müzesi); Sevakin şehrinin güneybatı yakasında yer alan bu müzede, şehrin geçmişindeki çeşitli dönemleri anlatan bazı koleksiyonlar bulunmaktadır. Kızıldeniz bölgesinin tarihini anlatan ilk müze olarak kabul edilen müzeyi 1991 yılından Dr. Muhammed Nur Hedab tesis etmiştir (Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve evre Bakanlığı, 2019).

- **Festivaller**

Turizm Bakanlığı Genel Sekreteri Öşek'e (2019) göre, Port Sudan'da yıllık organize edilen 'Turizm ve Alışveriş Festivali' ile bölgede turizm canlı tutulmaya çalışılır ve gerek Sudanlılar gerek de yabancı turistlerin, ülkenin doğu bölgesindeki eyaletin sahip olduğu güçlü ve büyük imkânlardan haberdar olması sağlanır. Genellikle Kasım ayının ortalarında başlayan festivalde pek çok ticari şirketin katıldığı ve tarihi kültürün yansıtıldığı fuarlar, sanatçı ve edebiyatçıların gece kutlamaları ile yine geceleyin yapılan ateşli oyunlar organize edilir. Turizm ve Alışveriş Festivali, kültürel, toplumsal ve ekonomik açıdan pek çok katkı sağlamakta, Sudan içi turizmi artırmakta, buna ek olarak bölgede geceleyin düzenlenen organizasyonlar için gerçekleşen resmi ve bireysel ziyaretler ile Sudan halkı, Kızıldeniz Eyaletini daha yakından tanımaya başlamaktadır. Bu festival ile elde edilen kazanımların bir kısmı şu şekildedir:

- Ülkedeki zengin sınıfların, resmî tatil ya da izinlerde gerek Arap gerek de Avrupa ülkelerine gitmesi ile sınırlı olan turizm hareketlenerek artık vatandaşların da ülke içinde turistik organizasyon yapabildiği bir hale gelmesinde rol oynadı. Çünkü turizm festivalleri, toplumun her kesimine turizm fırsatını sundu ve Sudan ile eyalet arasındaki bireylerin etkileşimini artırdı. Turizm festivalleri, kültürel, sportif, ekonomik, turistik ve yatırım alanlarında sunduğu fırsatlarla eyaletin değerli olan yüzünün ortaya çıkmasını sağladı ve merkezlerinin genellikle başkent Hartum'da bulunduğu yerli ve yabancı ticari şirketlerin eyalete girmesinde özel sektöre olanak tanıdı. Turizm festivalleri, eyaletin sanat, şiir, tiyatro ve diğer kültürel etkinliklerden uzaklaşan bireylerini, organize ettiği kültürel faaliyetlerle yeniden yakınlaştırdı. Düzenlenen kültür fuarları ile ülkenin pek çok şehrinden iştirak edip Sudan'ın köklü geçmişine sahip çıkan bütün şirket sayesinde bu kazanım elde edildi.
- Düzenlenen turizm festivallerine katılan Eritre ve Çat ülke liderlerinden dolayı diplomasi alanında da bir rol üstlenmiş oldu. Ayrıca bu festivallerde düzenlenen gece organizasyonlarında yer alan Mısır, Türkiye, İngiltere, Eritre

gibi ülkelerden ve Cennet Kuşları grubundan katılan ekipler dolayısıyla Turizm Festivali diplomatik de bir boyut kazanmış oldu.

- Festivaller, üniversite ve yüksek enstitü öğrencilerinin Kızıldeniz Eyaletine gelip turizm ve düzenlenen festivaller dolayısıyla bölgede gözlemlenen toplumsal ve ekonomik hareketlenmeyi konu edinen alanlarda araştırma yapmasına olanak sağlamıştır. Bu sayede öğrenciler turizm alanında araştırmalarını yapıp makaleler kaleme alarak yüksek lisans ve doktora eğitimlerini alabilmektedir.
- Festivaller sebebiyle radyo, gazete ve televizyon gibi basın organlarında da bir gelişme gözlenmiştir. Çeşitli medya platformlarında kaydedilen bu gelişmeye bir örnek olarak; Çin Haber Ajansı'nda yer alan Kızıldeniz Eyaletindeki Turizm Festivalinin haberini verebiliriz.

Bu ve daha başka kazanımların elde edilmesinde önemli rol oynanan turizm festivalleri artık bölgenin ve ülkenin stratejik projeleri arasında yer almaktadır.

- **Mevcut Ulaşım Taşıtları**

Uçak; Eyalette hem iç hatlar hem de dış hatlar için uçuşlar bulunmaktadır. Port Sudan Uluslararası Havaalanına dünyaca ünlü, Flydubai, Suudi Arabistan Havayolları, Tarco Havayolları ve Kahire Havayolları şirketleri ile dört ülkeye direk uçuş vardır. Port Sudan Uluslararası Havaalanında her hafta iç ve dış hatlardan yolculuk yapılabilmektedir.

Kara taşıtları; Bölge ile Hartum, Kesele, Kadarif ve Medeni şehirleri arasında günlük seferler vardır.

Gemi ve vapurlar; Bölge ile Cidde ve Süveyş arasında deniz ulaşımı vardır. (Çevreyin, Turizm ve Yaban Hayatı Bakanlığı- Red Sea State)

- **Diğer Turistik Mekânlar**

Arus Köyü; Port Sudan'ın 50 kilometre kuzeyinde bulunan turistik Arus köyü, su altı dalışı ve yine su altı çekimleri için tesis edilmiştir.

Umbria; Kızıldeniz’de 1947 yılında batan geminin çevresinde kümelenen mercan resifleri ile su altı dalışlarında ve çekimlerinde en güzel yerlerden biri haline gelmiştir.

Çok bilinmeyen adalar; Kızıldeniz’de çok tanınmayan pek çok ada bulunur ve bunların başında Sudan’ın kuzeydoğusunda kalan Köpekbalık Adası gelir. Balıkçılar bu adanın köpekbalıklarının uğrak yeri olduğunu, özellikle de üreme dönemindeki diş köpekbalıklarının buraya geldiğini belirtir. Bir diğer ada ise yaban koyunlarının olduğu Mikvar adasıdır. Bunların dışında çeşitli balık ile deniz kuşlarının geldiği eşsiz güzellikteki mercan resiflerinin olduğu, kumsal turistik plajların bulunduğu daha birçok ada bulunmaktadır.

Sanganeb Marine Ulusal Parkı Mercan Adası; Sanganeb Marine Ulusal Parkı dünyadaki deniz turizmi bölgelerinin en önemlileri arasındadır. 124 çeşide ulaşan yüzlerce rengarenk mercanların ve birçok canlı türünün olduğu bu park 1991 senesinde açılmıştır. 37km²’lik bir alana sahip olup Akdeniz ikliminin hâkim olduğu bir yerdir. Uzunluğu 5/6 km genişliği ise 1/6 km olan mercan resifleri yer almaktadır. Mercan resifleri ve koylar parkın özelliklerindedir. Ayrıca Kızıldeniz’de yer alan ve mercan resiflerinin dairesini tamamlayan tek ada burasıdır. Birçok renkli balığı ve mercanları görmek isteyen dalgıçları olması sebebiyle dalgıçların cenneti olarak da adlandırılmaktadır. Kızıldeniz eyaletinin başkenti Port Sudan şehrine yakın olup dalış sporu yapan pek çok turisti kendisine çekmektedir. Köpek balığı, ahtapot, yunus, balina ve su kaplumbağaları gibi deniz hayvanlarının pek çok türü burada yaşamaktadır. Kırmızı, yeşil gibi renkleriyle yosunların yer alması da ortama güzellik katmaktadır. Ayrıca adada üç adet göl bulunmakta olup deniz ilimleri ile uğraşan araştırmacıların hedefi konumundadır.

Sevâkin antik adası; Sevâkin Kızıldeniz’in Afrika kıyısında Sudan sınırları içinde yer alan tam bir hilal şeklini andıran ve kıyıya çok yakın küçük bir adadır. Geçmişte bir adadan ibaretken sahile birleştirme çalışmalarından sonra liman şehri haline gelmiştir. Şehri beş kapısı olan surlar çevreler. Bu kapılardan en meşhuru nakış ve süslemelerle bina edilen Keteşnir’dir (Sudan’ın doğu kapısı). Tarihte İbn Battuta ve Avrupalı Samuel Baker gibi birçok seyyah buraya ziyarete gelmiştir.

Sevâkin Şehri; Sudan Kızıldeniz sahilinin doğusunda yer almaktadır. Geçmişte bir adadan ibaretken sahile birleştirme çalışmalarından sonra liman şehri haline gelmiştir. Halk arasında Sevakin cinleriyle alakalı pek çok efsane anlatılmıştır. Hatta isminin Hz. Süleyman ve Sebe kraliçesi Belkıs ile alakalı olduğu söylenir. Beca kralının da burada kaldığı söylenmektedir. Şehri beş kapısı olan surlar çevreler. Bu kapılardan en meşhuru nakış ve süslemelerle bina edilen Keteşnir'dir (Sûdân'ın doğu kapısı). Tarihte İbn Battuta ve Avrupalı Samuel Baker gibi birçok seyyah buraya ziyarete gelmiştir.

Resort Hotel Arquette; Doğunun Firdevsi olarak da isimlendirilmiştir. Port Sudan şehrinin batısına 205 km, Kızıldeniz sahiline ise 29 km uzaklıktadır. Yaz aylarında ılıman iklim hâkim olup yağışların bol olduğu verimli bir yerdir. Birçok ağaç çeşidi ve yüksek dağların bulunduğu yeşilliklerle kaplı bir alandır.

Imperia; 1937'de Kızıldeniz'de batan bir gemi ve mercan kayalıkları geminin etrafında inşa edilmeye başlandı ve en güzel dalış ve sualtı fotoğrafçılığı alanlarından biri haline geldi (Discover Sudan, 1999; Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanlığı (2019); Kuş Krallığı (Nubi Medeniyeti), 2019).

2.3.2. Sudan'da Eyalet Çapındaki Gelecek Projeleri

Turistik Tatil Köyleri: Turistik tatil köyleri aşağıda gösterilmiştir (Öşek, 2019; Opportunities, 2018).

Al- Rkaba Turizm ve Eğlence Merkezi; Eğlence merkezi Port Sudan'ın kuzeyinde, şehirden 17 km uzaklıktadır. Proje tasarım taslağı çoğu denize veya yapay göletlere nazır 1000 villa içermektedir. Projenin uygulanması her türlü finansmanı, doğrudan yönetim finansmanını, bot sistemiyle finansmanı ve villa sahiplerinin finansmanını kabul eder.

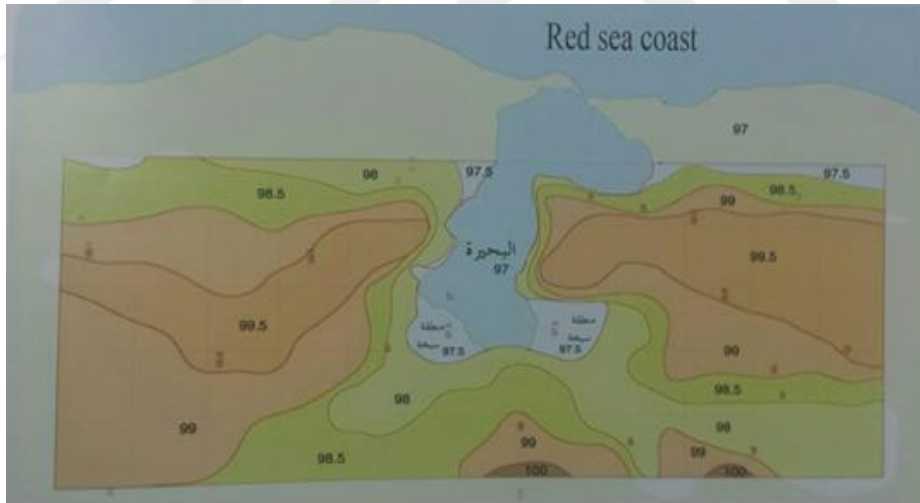
Şekil 1. Al-Rkaba Turizm ve Eğlence Merkezi

Kaynak: Opportunities, (2018)

Hulvet Turizm ve Eğlence Merkezi; Koyların arasında bir sahil üzerinde Port Sudan'ın güneyindedir. Dalış ve su altında fotoğraf çekme imkanına ve yat için doğal iskeleyle sahiptir.

Şekil 2. Hulvet Turizm ve Eğlence Merkezi

Kaynak: Opportunities, (2018)

Arus Turizm ve Eğlence Merkezi; Port Sudan'ın kuzeyinde ve şehirden yaklaşık 40 km uzaklıktadır. Doğal bir koydan ibarettir. Güney ve doğu her iki yönden de turistik konaklama için uygundur. Dalış için sahili vardır.

Şekil 3. Arus Turizm ve Eğlence Merkezi

Kaynak: Opportunities, (2018)

Akik Turizm ve Eğlence Merkezi; Port Sudan'ın güneyinde şehirden 200 km uzaklıktadır. Deniz içinde dört küçük adanın yanında oteller ve villalar kurmaya uygun yarımadadan oluşmaktadır.

Şekil 4. Akik Turizm ve Eğlence Merkezi

Kaynak: Opportunities, (2018)

Arkaweeet Turizm ve Eğlence Merkezini Geliştirme; Proje Arkaweeet'te bulunuyor. Şehirden yaklaşık 170 km uzaklıkta. Akabe dağı ve Sinkat üzerinden geçen bir yol onu bağlıyor. Burası yılın çoğu ayında ılık havaya sahip, doğasıyla sudanın en güzel turistik mekanlarından biridir. Projenin önemi turizmin kalkınması, konaklama kapasitesinin artmasıyla turistik hizmetlerin sunulması ve daha fazla turist çekecek olan küresel eğlence ve spor aktivitelerinin yapılmasından kaynaklanmaktadır.

Şekil 5. Arkaweeet Turizm ve Eğlence Merkezi

Kaynak: Opportunities, (2018)

Turistik Yatlar İçin Marina Projesi: Proje Port Sudan şehrinin kuzeyinde bulunuyor ve aşağıdakilerden oluşuyor:

- 10 lüks konut villası
- 4 konut apartmanı
- Pasaport ve gümrük binası
- Otopark alanı
- Ticari Pazar
- Hizmet binası
- Kontrol ve gözetleme kulesi

Şekil 6. Turistik Yatlar İçin Marina Projesi

Kaynak: Opportunities, (2018)

Port Sudan Şehrinde Balık Hali Projesi: Proje Kızıl Deniz üzerinde, Port Sudan limanının direk kuzeyinde bugünkü balık pazarı bölgesindeki eşsiz konumuyla ve yüzen dilimler üzerinde bugünkü balık pazarının karşısına kurulacak her biri yaklaşık 950 m2 büyüklüğünde 3 lokanta kurulması önerisiyle öne çıkıyor.

Şekil 7. Port Sudan Şehrinde Balık Hali Projesi

Kaynak: Opportunities, (2018)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SUDAN'DA TURİZM GELİŞİMİ VE PLANLAMAYA İLİŞKİN ÖNERİLER

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amaçları; Sudan'ın turizm potansiyelini incelemek, mevcut durumu ortaya koymak, az gelişmiş bir ülke olarak turizm gelişiminin önünde engel olan problemleri tespit etmek ve bu problemlere çözüm önerileri sunmaktır. Son olarak da Sudan'a uygun bir turizm planlaması ortaya koymaktır. Bu amaçlarla birlikte, araştırmanın içeriği aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

- Turizm planlamasının önemi ve amaçları nelerdir?
- Turizmin gelişmesi ve sorunların üstesinden nasıl gelinebilir?
- Turizm gelişim planını hazırlama aşamaları nelerdir?
- Turizm gelişimini hızlandırmaya ve geliştirmeye yardımcı olan en önemli fikir önerileri nelerdir?
- Siyasi hedeflere ulaşmak için neler yapılmaktadır/yapılabilir?
- Kültürel ve sosyal hedeflere ulaşmak için neler yapılmaktadır/yapılabilir?
- Aynı zamanda ekonomik hedeflere ulaşmak için neler yapılmaktadır/yapılabilir?

3.2. Araştırmanın Önemi

Araştırmanın önemi aşağıdaki eksenlerde yatmaktadır:

- Dünya ve Arap turizminin gelişimi için, turizm planlamasına olan ilgi her düzeyde artmaktadır.
- Gelecek nesiller için kalıcı olabilecek kültürel, sosyal, ekonomik, doğal ve çevresel kaynakları koruyacak iyi bir planlama politikası gerekmektedir.
- Turizm planlaması, belirli bir ülkedeki turizm endüstrisinin geleceği için çok önemli bir yer tutmaktadır.
- Turizmin bölgede gelişimi ile, ekonomik kazanç ve istihdamın artması beklenmektedir. Bununla birlikte turizm bölge halkının yaşam kalitesinin

artması da söz konusu olacaktır. Sudan'ın az gelişmiş bir ülke olması bu planlamanın önemini arttırmaktadır. Çalışma bu nedenle ilerleyen dönemlerde Sudan'da turizm gelişimine katkı sağlayarak, ülkede halkın refahını sağlamaya etki edecektir.

- Turizm sektörü, Sudan'da gelişmiş ve ön planda bir sektör olmadığından, bilimsel çalışma olarak da turizmle ilgili çalışma bulunmamaktadır. Çalışma ülke turizminin geliştirilmesinde kaynak niteliği taşıyabilecek bir özelliğe sahiptir.
- Ayrıca bulunduğu coğrafyada, benzer örnek ülke ve bölgeler için kullanışlı bilgiler sunarak katkı sağlayacaktır.
- İfade edildiği gibi, turizmin bölgede az gelişmiş olması, turizm eğitimi açısından da geri kalmış bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, ülkede turizmle ilgili eğitimlerde kullanılması yönünde de hazırlanmıştır.

3.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Çalışma Sudan'ın turizm potansiyeli ve bu potansiyelin kullanımı yönünde planlama konusunu ve konuya ilişkin önerileri kapsamaktadır. Bununla birlikte özellikle Sudan'ın Doğusundaki Kızıldeniz Bölgesine odaklanmıştır. Öncelikle turizmle ilgili bölgeler değerlendirilmiş, arz kaynakları ve turistik çekim bölgeleri incelenmiş, sonrasında 2008'den 2019'a kadar konuya etkili bir şekilde hizmet verecek istatistiksel veriler toplanılmıştır. Araştırmanın en önemli sınırlılığı istenen bazı bilgilere tam olarak ulaşılamamasıdır. Bunun en önemli sebebi Sudan'da turizm sektörünün çok gelişmiş olmamasıdır. Örneğin hava ulaşımıyla ilgili değerlendirme için yeterli veri ya da istatistik kaynağı yoktur.

Sudan turizmi ile ilgili daha önceden çok fazla çalışma yapılmamış olması, yeterli düzeyde kaynağa ulaşamamayı da beraberinde getirmiştir. Veri toplama aşamasında ise, otoritelerle görüşme yapmak zor olmuştur. Bazı otoritelerden ise zaman ve iş yoğunluğundan dolayı yeterli düzeyde bilgi alınamamıştır. Ayrıca Sudan'a sürekli gidilememesi her an bilgi edinimini engellemiştir.

3.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, tanımlayıcı ve açıklayıcı araştırma olarak dizayn edilmiş olup, birincil ve ikincil veri kaynaklarından elde edilen bilgiler kullanılarak şekillendirilmiştir. Araştırma konusunun daha önceden çok fazla ele alınmamış olması, öncelikle tanımsal bir altyapıyı gerektirmiş, dolayısıyla tanımlayıcı bir yaklaşım benimsenmiştir. Bununla birlikte destekleyici olarak alan araştırması da yapılarak tanımlanan konuların açıklanması da sağlanmıştır (Maxwell ve Mittapalli, 2008). Araştırma büyük oranda teorik bir yaklaşımla hazırlanmıştır. Bu anlamda daha önceden yayınlanmış bilimsel çalışmalar, ilgili otoritelerce yayınlanmış raporlar ve istatistiksel bilgilerden faydalanılmıştır.

Birincil verilere ise nitel veri toplama tekniği olan görüşme -interview- yöntemi ile ulaşılmıştır. Konuyu daha iyi açıklayabilmek için, ilgili otoritelerle yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır (Clark vd., 1998). Mülakat – görüşmeler daha çok, Sudan’ın turizm gelişimindeki engeller üzerinedir. Turistik potansiyelle ilgili veriler kaynaklarda ve istatistiki bilgilerden elde edilebilirken, araştırmanın ana konularından birisi olan “gelişim engelleri” konusunda çok fazla kaynak bulunamamış, dolayısıyla görüşmelerle bu konuda sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Turizmden sorumlu bakan, belediye başkanı ve özel sektörden turizmle ilgili kimseler örneklem olarak çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırma soruları öncelikle turizm planlaması ve yönetimi konuları başta olmak üzere, destinasyon yönetimi ve pazarlaması alanındaki literatürden elde edilen bilgilere dayandırılmıştır. Bununla birlikte hazırlanan sorular uzman görüşleri alınarak şekillendirilmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat uygulamasında görüşmecilere aşağıdaki sorular sorulmuştur;

Soru 1: Sudan’da turizm neden gelişmemektedir?

Soru 2: Kızıldeniz Bölgesi'ndeki turizm hareketinin mevcut durumuna ilişkin değerlendirmeniz nedir?

Soru 3: Çevresel, kültürel ve ekonomik açıdan turizm alanında gelişmemiş olan bölgeler için planlama durumu nedir? Ayrıca turizm planlamasını nasıl ortaya koyuyorsunuz/ nereden getiriyorsunuz?

Soru 4: Turizm Bakanlığı tarafından yürütülen turizm eğitim planlarınız nelerdir?

Soru 5: Oteller için nitelikli bir kadro ve eksiksiz bir altyapı oluşturmak ve turist teknelerinin temini için hangi adımları attınız?

Soru 6: Uluslararası devlet veya özel turizm kuruluşları ve destinasyonları ile bağlantılarınız veya ilişkileriniz var mı?

Soru 7: Bakanlık ve ortaklar arasında turist bağlantısıyla ilgili ticaret alışverişi nedir?

Soru 8: Turizm tanıtıma bağlıdır. Bu alandaki hamleleriniz, özellikle Sudan dışındaki tanıtımlarınız nelerdir?

Soru 9: Gelişimin önündeki en önemli engel ya da engeller nelerdir?

Soru 10: Kızıldeniz Devleti pek çok turizm sezonunun yaşandığı bu mevsimlerin turist hareketine etkisi nedir?

Soru 11: Turizm sektörünü geliştirmek için gelecek planlarınız nelerdir?

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

4.1. Sudan ve Kızıldeniz Eyaleti Turizm Verileri ve Yorumlanması

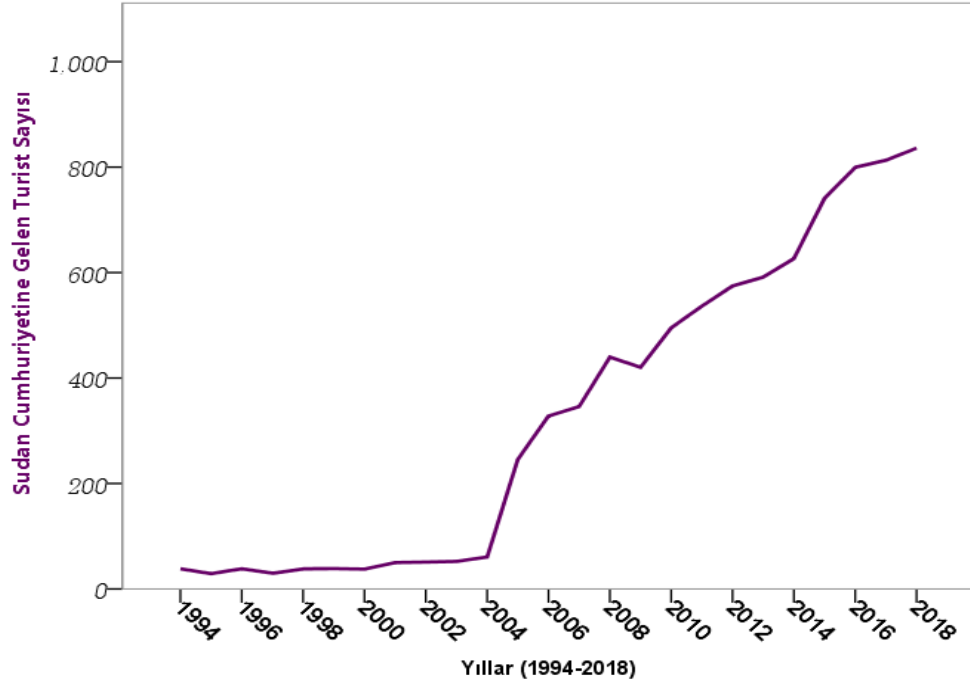
4.1.1.Sudan'a Gelen Toplam Turist Sayısı

Tablo 1. Sudan'a Gelen Toplam Turist Sayısı (1994-2018)

Yıllar	Gelen Turist Sayısı	Yıllık Büyüme Oranı
1994	38.406	--
1995	29.034	-24,4%
1996	38.299	31,9%
1997	29.749	-22,3%
1998	38.064	27,9%
1999	38.661	1,5%
2000	37.609	-2,7%
2001	50.000	32,9%
2002	50.930	1,8%
2003	52.291	2,6%
2004	60.577	15,8%
2005	245.797	305,7%
2006	328.000	33,4%
2007	346.000	5,4%
2008	439.661	27%
2009	420.238	-4,4%
2010	495.161	17,8%
2011	536.400	8,3%
2012	574.645	7,1%
2013	591.350	2,9%
2014	626.626	5,9%
2015	741.000	18,2%
2016	799.644	7,9%
2017	813.000	1,6%
2018	836.000	2,8%

Kaynak: Sudan Turizm ve Yabancı Hayatı Bakanlığı, (2019)

Şekil 8. Sudan'a Gelen Toplam Turist Sayısı

Sayı tablosu ve sayı çizelgesi Sudan'a gelen turist sayısında büyük bir artış olduğunu açıklamaktadır. Şöyle ki; artış oranı %2.000'i aşmıştır. 1994 yılında turistlerin sayısı 38.406 iken, 2018 yılında bu sayı 836.000'e ulaşmıştır. Bu durum Sudan'ın turizm potansiyelinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir.

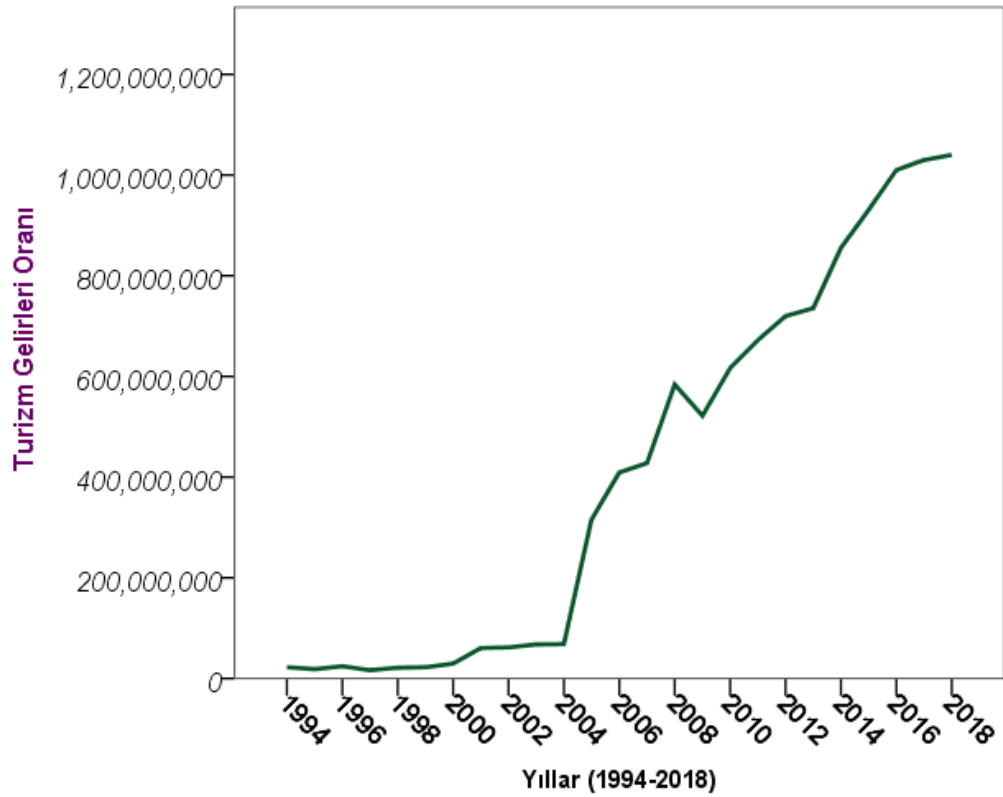
4.1.2. Sudan'ın Turizm Gelirleri Oranı

Tablo 2. Sudan'ın Turizm Gelirleri Oranı

Yıllar	Turizm Geliri (milyon dolar)	Yıllık Büyüme Oranı
1994	22.500.000	--
1995	18.500.000	-17,7%
1996	24.400.000	31,8%
1997	16.400.000	-32,7%
1998	21.400.000	30,4%
1999	22.300.000	4,2%
2000	29.600.000	32,7%
2001	60.400.000	104%
2002	61.800.000	2,3%
2003	67.700.000	9,5%
2004	68.300.000	0,8%
2005	316.400.000	363,2%
2006	409.300.000	29,3%
2007	427.855.000	4,5%
2008	584.074.000	36,5%
2009	521.747.000	-10,6%
2010	616.639.000	18,1%
2011	671.962.000	8,9%
2012	719.900.000	7,1%
2013	735.500.000	2,1%
2014	855.402.000	16,3%
2015	930.719.000	8,8%
2016	1.010.000.000	8,5%
2017	1.030.000.000	1,9%
2018	1.040.000.000	0,9%

Kaynak: Sudan Turizm ve Yabancı İşleri Bakanlığı, (2019)

Şekil 9. Sudan'ın Turizm Gelirleri Oranı

Sudan turizm gelir performansının analitik okuması, turizmin zayıf bir gelişme gösterdiğini ancak son zamanlarda ilerlemelere şahit olduğunu ifade etmektedir. Şöyle ki; turizm geliri 1994 yılında (22.500.000) dolarken 2018 yılında %4000' i aşan bir oranla (1.040.000.000) dolara ulaşmıştır.

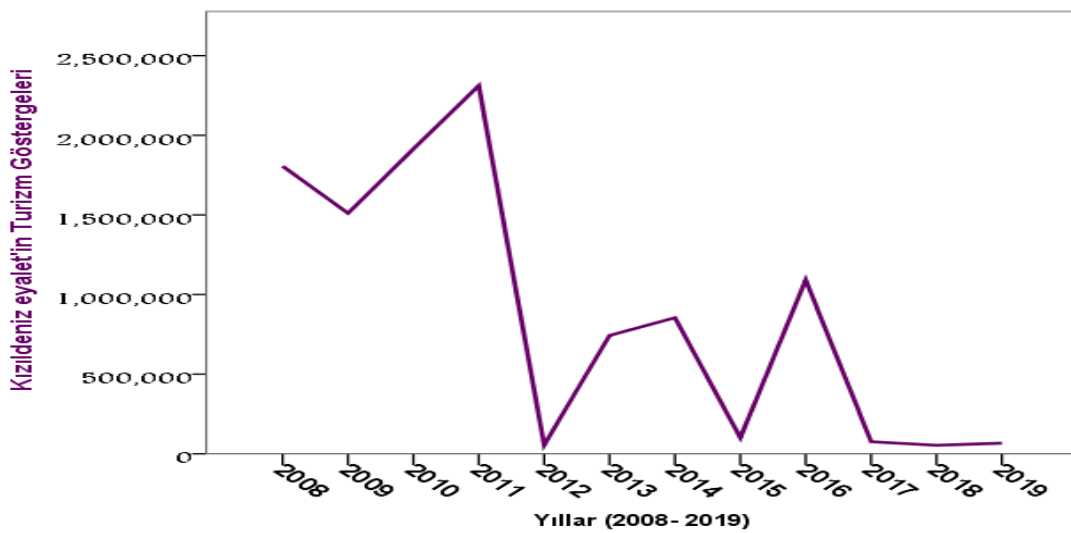
4.1.3. Kızıldeniz Eyaletinin Turizm Göstergeleri/Gelen Turist Sayısı

Tablo 3. Kızıldeniz Eyaletinin Turizm Göstergeleri/Gelen Turist Sayısı

Yıllar	Gelen Turist Sayısı	Yıllık Büyüme Oranı
2008	1.805.955	--
2009	1.510.607	-16,3%
2010	1.914.463	26,7%
2011	2.311.596	20,7%
2012	55.562	-97,5%
2013	743.111	1,2%
2014	854.327	14,9%
2015	100.586	11,7%
2016	1.091.832	985,4%
2017	75.888	-93%
2018	53.221	-99,9%
2019	66.711	25,3%

Kaynak: Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanlığı, (2019)

Şekil 10. Kızıldeniz Eyaletinin Turizm Göstergeleri/Gelen Turist Sayısı

Sayı tablosu ve sayı çizelgesi Sudan'ın güneyinde bulunan Kızıldeniz Eyaletine gelen turist sayılarında %96,3'e varan büyük bir azalma olduğunu göstermektedir. Şöyle ki; 2019 yılında turist sayısı (66.711) ulaşmışken, bu sayı 2008 yılında (1.805.95) ulaşmıştır.

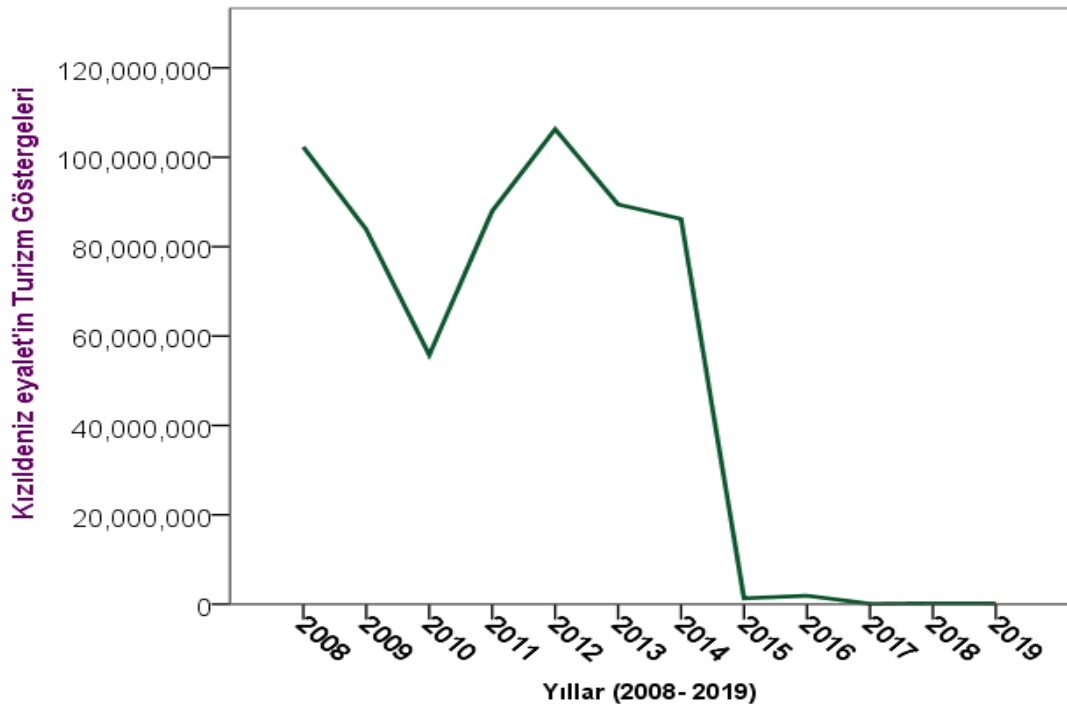
4.1.4. Kızıldeniz Eyaletinin Turizm Göstergeleri/ Turizm Geliri Oranı

Tablo 4. Kızıldeniz Eyaletinin Turizm Göstergeleri/Turizm Geliri Oranı

Yıllar	Turizm Geliri (milyon dolar)	Yıllık Büyüme Oranı
2008	102.317.829	--
2009	83.821.496	-18%
2010	55.761.992	-33.4%
2011	87.975.555	57.7%
2012	106.295.750	20.8%
2013	89.443.417	-15.8
2014	86.212.969	-3,6%
2015	1.310.538	-98,4%
2016	1.901.225	45%
2017	102.270	-94,6%
2018	179.200	75.2%
2019	164.080	-8.4%

Kaynak: Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanlığı, (2019)

Şekil 11. Kızıldeniz Eyaletinin Turizm Göstergeleri/Turizm Geliri Oranı

Sayı tablosu ve grafikler Kızıldeniz Eyaletinin turizm gelirlerinde gerçekten büyük bir azalma olduğunu göstermektedir. Şöyle ki; turizm geliri 2019 yılında %99,8'e varan azalma oranıyla (164.080) dolara ulaşmışken, 2008 yılında (102.317.829) dolardır.

4.1.5. Yıllara Göre Dünyanın Ana Kıtalarından Kızıldeniz Bölgesine Gelen Turist Sayısı ve Değişim Oranları

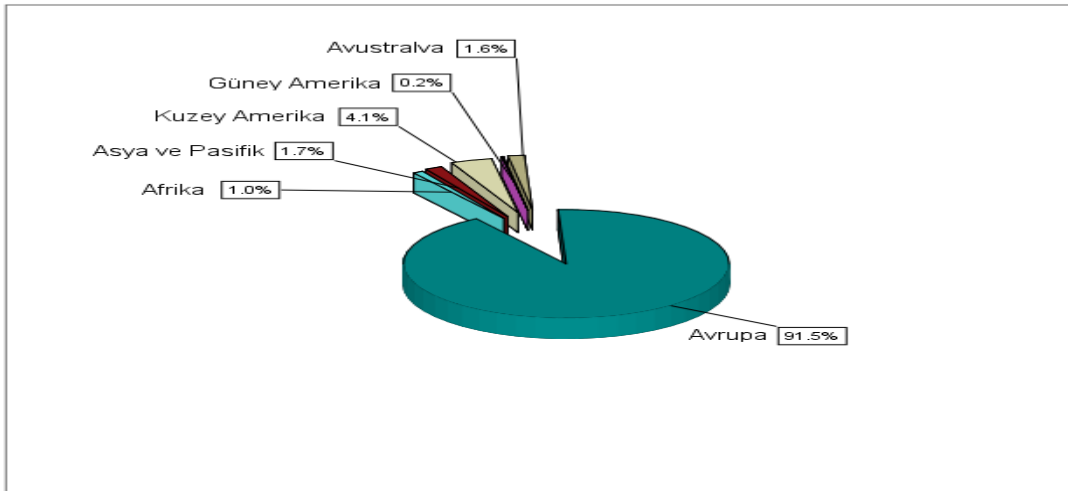
Tablo 5. Yıllara Göre Dünyanın Ana Kıtalarından Kızıldeniz Bölgesine Gelen Turist Sayısı ve Değişim Oranları

Kıtalar \ Yıllar	2016	2017	Değişim Oranı% 2017/ 2016	2018	Değişim Oranı% 2018/ 2017	2019	Değişim Oranı% 2019 /2018	Değişim Oranı% 2019/ 2017	Değişim Oranı% 2019/ 2016
Afrika	28	54	92.8 %	61	13 %	113	85.2 %	109.2 %	303.5 %
Avrupa	2620	1850	-29.3 %	2101	13.5 %	1808	-13.9 %	-2.2 %	-30.9 %
Kuzey Amerika	46	46	0 %	39	-15.2 %	70	79.4 %	52.1 %	52.1 %
Güney Amerika	5	5	0 %	8	60 %	39	387.5 %	68 %	68 %
Asya ve Pasifik	117	144	23 %	227	57.6 %	228	0.4 %	58.3 %	94.8 %
Avustralya	48	79	64.5 %	24	-69.6 %	36	50 %	-54.4 %	-25 %
Toplam	2864	2178	-23.9 %	2460	13 %	2344	-4.7 %	7.6 %	-18.1 %

Tablo 5' göre şu çıkarımlarda bulunmak mümkündür;

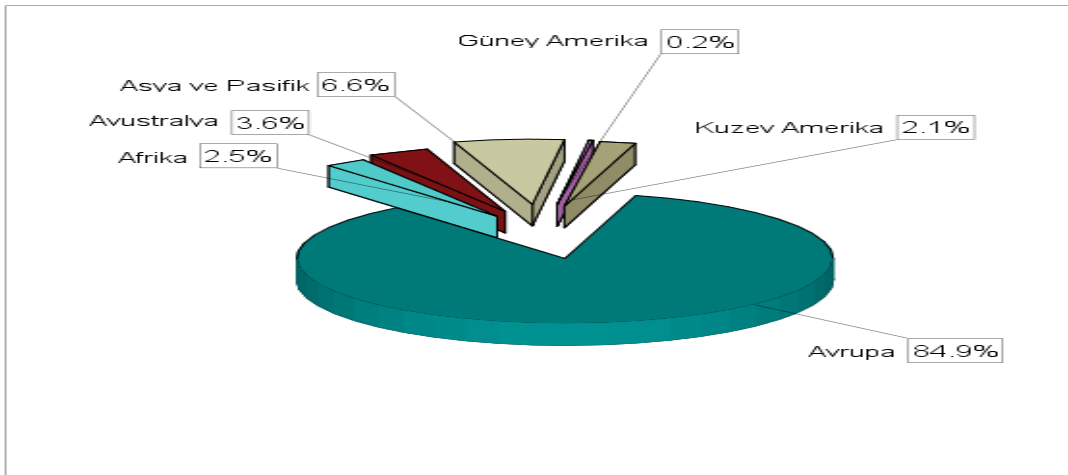
- 2019'da Afrika, Asya ve Pasifik'ten gelen turist sayısında, 2016, 2017 ve 2018 yılları ile karşılaştırıldığında bariz bir artış meydana gelmiştir. Afrika kıtasından gelen turist sayısı 2018 'e göre % 85,2; 2017'ye göre %109,2; 2016'a göre % 303,5 oranında artmıştır. Asya ve Pasifik'ten gelen turist sayısı ise 2018'e göre %0,4; 2017'e göre %58,3; 2016'a göre %94,8 oranında artmıştır.
- Avustralya'dan gelen turist sayısının 2019'da 2018'e göre %50 artması sonucu Avustralya'dan gelen turizmde canlanma olmuştur. Bu kıtadan gelen turistlerin sayısı 2019 yılına göre, 2017'de %54,4; 2016'da ise %25 oranında daha azdır.
- Avrupa'dan gelen turistlerin sayısı azalmaya devam etmektedir. 2018 yılına göre, 2019'da %13,9 oranında azalmaya devam etmiştir. 2019'e göre ise 2017 ve 2016 yıllarında %2,2 ve %30,9 oranında daha azdır. 2018'de 2017 yılına göre %13,5 oranında canlanmıştır.
- Amerika'dan gelen turist sayısı artmaya devam etmiştir. 2018 yılına göre 2019'da Kuzey Amerika'dan gelen turist sayısında yaklaşık %79,4 oranında artış olmuştur. Güney Amerika turistlerinin sayısı %387,5 oranında artmıştır. Aynı şekilde 2017 ve 2016 yıllarına göre de 2019'da Kuzey ve Güney Amerika turistlerinin sayısı %52,1 oranında artmıştır. 2016'da Kuzey Amerika turistlerinin sayısı aynı oranda artmıştır. Güney Amerika turistlerinin sayısı ise 2017 ve 2016 yıllarında %68 oranında artmıştır.

Şekil 12. Uluslararası Turist Gelişleri (2016)

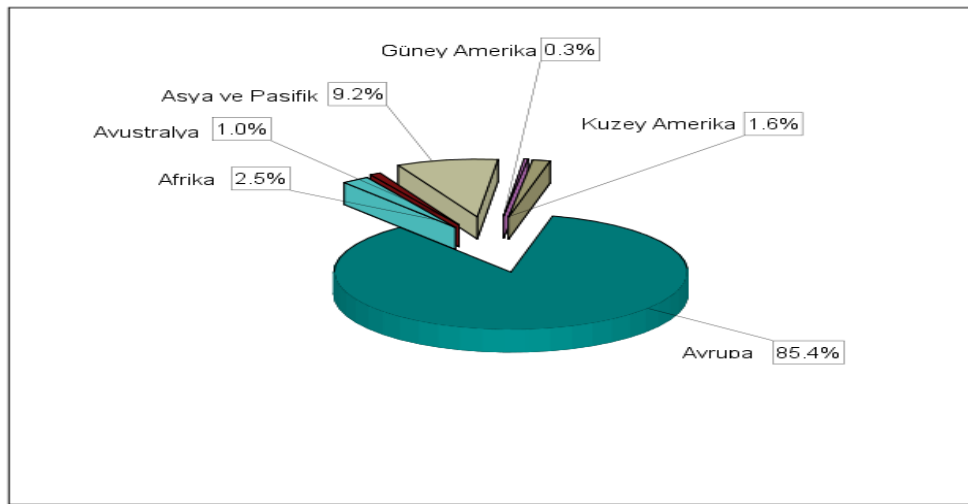
Şekil 12’de Avrupa kıtasının % 91,5 oranıyla Kızıldeniz Eyaletine gelen uluslararası turist sayısında ilk sırada, bunun yanı sıra Kuzey Amerika’nın %4,1 ile ikinci sırada yer aldığını, üçüncü ve dördüncü sırada ise sırasıyla %1,7 ile Asya ve Pasifik, %1,6 ile Avustralya kıtasının, beşinci sırada %1,0 oranıyla Afrika kıtasının, altıncı sırada % 0,2 oranıyla Güney Amerika’nın yer aldığı görülmektedir.

Şekil 13. Uluslararası Turist Gelişleri (2017)

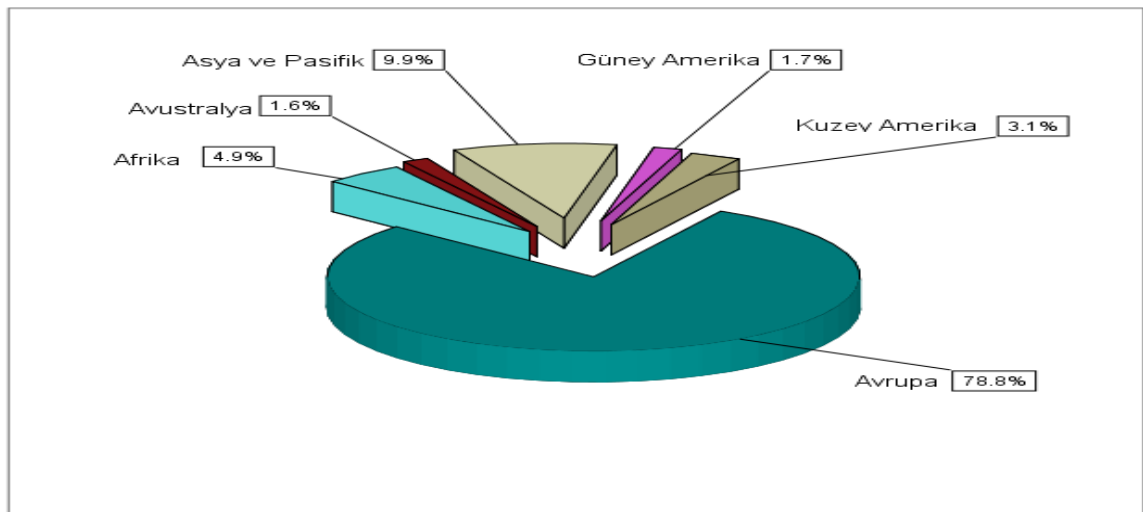
Eyalete gelen uluslararası turist sayısında ikincilik %6,6 oranıyla Asya ve Pasifik kıtasına, üçüncülük %3,6 ile Avustralya kıtasına, dördüncülük %2,5 ile Afrika'ya, beşincilik ve altıncılık sırasıyla %2,1 ve % 0,2 oranlarıyla Kuzey ve Güney Amerika'ya geçmişken, Avrupa kıtasının birinciliği koruduğu görülmektedir.

Şekil 14. Uluslararası Turist Gelişleri (2018)

Gelen turist sayısında %85,4 oranıyla Avrupa birinciliği korumaktadır. İkincilik % 9,2 ile Asya ve Pasifik kıtasının, üçüncülük %2,5 ile Afrika kıtasının, dördüncülük %1,6 ile kuzey Amerika'nın, beşincilik %1,0 ile Avustralya'nın (bu kıtadan gelen turistlerin oranının azaldığı görülmektedir), altıncılık ise %0,3 ile Güney Amerika'nındır.

Şekil 15. Uluslararası Turist Gelişleri (2019)

Aynı şekilde gelen turist sayısında Avrupa %78,8 oranıyla birinciliği korurken, Asya ve Pasifik kıtası da %9,9 ile ikinciliği korumaktadır. Üçüncülük %4,9 ile Afrika kıtasının, dördüncülük %3,1 ile Kuzey Amerika'nın, beşincilik ve altıncılık sırasıyla %1,7 ve %1,6 oranlarıyla Güney Amerika ve Avustralya'nındır.

Uluslararası turist sayısındaki değişikliklerin gözden geçirilmesiyle, turistlerin geldikleri turizm kuruluşlarının bağlı olduğu coğrafi bölgelere göre sınıflandırma yapıldığında bu sayıların hiçbir zaman aynı oranlarda değişmediği ortaya çıkmaktadır. Böylece farklı kıtaların toplam gelen turist sayısındaki payının değişmesi bakımından Sudan Kızıldeniz Eyaletinin uluslararası turizm talebinin yapısındaki değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Mevcut veriler çerçevesinde toplam turizm talebinde paya sahip bir kıta olan Avrupa için hiçbir değişiklik olmamıştır. Kısacası Kızıldeniz'e altı büyük kıtadan gelen turist sayılarına ve yıllara göre değişim oranlarına bakıldığında; en büyük değişimin ve turist sayısının Avrupa kıtasında olduğu görülmektedir. Avrupa incelenen yıllarda birinci sırayı temsil etmeye devam etmiştir.

4.1.6. Kızıldeniz Eyaletindeki Port Sudan, Sawakin, Arquette Otellerinde ve Mobilyalı Dairelerde Yabancı ve Sudan'lı Misafirlerin İstatistikleri

Tablo 6. Kızıldeniz Eyaletindeki Port Sudan, Sawakin, Arquette Otellerinde ve Mobilyalı Dairelerde Yabancı ve Sudan'lı Misafirlerin İstatistikleri

	2017			2018			2019		
	Yabancılar	Sudanlılar	Toplam	Yabancılar	Sudanlılar	Toplam	Yabancılar	Sudanlılar	Toplam
Port Sudan otellerindeki yabancı ve Sudan'lı misafirler	4229	20989	25218	4619	15898	20517	1916	11707	13623
Sawakin otellerindeki yabancı ve Sudan'lı misafirler	367	48666	49033	697	31688	32385	346	52742	53088
Arquette otellerindeki yabancı ve Sudan'lı misafirler	116	1220	1336	48	271	319	--	--	--
Mobilyalı dairelerde yabancı ve sudanlı misafirler	5922	--	5922	504	6186	6690	223	4121	4344
Toplam	10634	70875	81509	5868	54043	59911	2485	68570	71055

Kaynak: Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanlığı, (2019)

Tablo 6' ya göre Şu çıkarımlarda bulunmak mümkündür;

- 2018 yılında konaklayan turist sayısı bir önceki yıla karşılaştırıldığında, Port Sudan otellerinde konaklayan yabancıların ve Sudanlıların oranının %18,6 oranda, yine Suakin otellerinde konaklayanların % 33,9 oranında azaldığını, aynı Şekilde Arkaweeet otellerinde konaklayanların sayısında da %76,1 oranında büyük bir azalma olduğunu söylemek mümkündür. Ancak mobilyalı dairelerde konaklayanların oranında %12,9 artış görülmektedir.
- 2019 yılında konaklayanların sayısı bir önceki yıla karşılaştırıldığında, Port Sudan otellerinde konaklayanların oranında %33,6 ile büyük bir azalma olduğu görülmektedir. Ancak Suakin otellerinde konaklayanların oranında %6,9 ile büyük bir artış bulunmaktadır. Arkaweeet'de konaklayanların istatistiksel oranı ise bilgi bulunmadığı için karŐılaŐtırılamamıŐtır. Mobilyalı dairelerde konaklayanların oranında 2018 ile kıyaslandığında %35,5 oranında büyük bir azalma olduğu görülmektedir.
- Port Sudan otellerinde 2019 yılında konaklayanların sayısında 2017 ile karşılaştırıldığında %45,9 oranında büyük bir azalma olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak Arkaweeet'de konaklayanların sayısındaki artış veya azalıŐ bilgi bulunmadığı için bilinmezken, Suakin otellerinde konaklayanların sayısında %8,2 oranında artış bulunmaktadır. Mobilyalı dairelerde konaklayanların sayısında ise %26,6 oranında azalma vardır (Arkaweeet'de turist sayısındaki azalma, bu yıllarda Sudan devriminin gerçekleŐmesinden kaynaklanıyor olabilir).

4.1.7. Arkeolojik Alan Ziyaretleri

Tablo 7. Arkeolojik Alan Ziyaretleri (2017-2018-2019)

Yıllar	Medya Delegasyonları	Ülkedeki Resmi Organlar	Devlet Güvenlik Kurumları	Bilimsel Misyonları	Yabancılar	Sudanlılar	Toplam Ziyaretçi
2017	41	134	129	1876	450	7934	11328
2018	38	167	336	1135	474	7359	9509
2019	49	152	150	163	353	3605	4472

Kaynak: Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanlığı, (2019)

Tablo 7’de, 2017 ile karşılaştırıldığında 2018’de tarihi adayı ziyaret edenlerin sayısının %16 azaldığı, 2018 yılı ile karşılaştırıldığında 2019 yılındaki ziyaretçi sayısında %52,9 oranında büyük bir azalma olduğu, aynı şekilde 2017 ile karşılaştırıldığında 2019’daki ziyaretçi sayısında %60,5 oranında büyük bir azalma olduğu görülmektedir.

4.1.8. Bölge Müzesi Ziyaretleri

Tablo 8. Bölge Müzesi Ziyaretleri (2017-2018-2019)

Yıllar	Yabancı Turistler	Sudanlılar	Toplam Ziyaretçi
2017	94	2571	2665
2018	83	3148	3231
2019	109	890	999

Kaynak: Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanlığı, (2019)

Tablo 8’de, Devlet Müzesini ziyaret edenlerin sayısında 2017 ile karşılaştırıldığında 2018 yılında %21,2 oranında bir artış olduğu ancak 2018 ile karşılaştırıldığında 2019 yılında %69 oranında büyük ve hızlı bir düşüş olduğu, aynı şekilde 2017 ile karşılaştırıldığında 2019 yılı ziyaretçi sayısında %62,5 oranında büyük bir azalma olduğu görülmektedir.

4.1.9. Kara Limanına Gelen Turist Sayısı

Tablo 9. Kara Limanına Gelen Turist Sayısı (2016-2017-2018-2019)

Yıllar	Turist Sayısı
2016	2864
2017	2178
2018	2460
2019	2344

Kaynak: Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanlığı, (2019)

Tablo 9’da gösterildiği gibi, Kara Limanı’na gelen turistlerin sayısı 2016 ile karşılaştırıldığında 2017’de %23,9 oranında azalmıştır. Ancak 2017 ile karşılaştırıldığında 2018’de turist sayısında %21,9 oranında artış bulunmaktadır. Ayrıca 2018 ile karşılaştırıldığında 2019’da %4,7 oranında azalma bulunmaktadır. Aynı şekilde 2016 ile karşılaştırıldığında 2019’da ziyaretçi sayısında %18,1 oranında büyük bir azalma olduğunu söylemek mümkündür.

4.1.10. Toplam Geliş Gidiş Sayıları

Tablo 10. Toplam Geliş Gidiş Sayıları (2017-2018-2019)

Yıllar	Geliş	Gidiş	Toplam
2017	10455	10507	20962
2018	10313	8675	18988
2019	8317	7173	15490

Kaynak: Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanlığı, (2019)

Tablo 10 izin belgelerinin sayısında 2017 ile karşılaştırıldığında 2018’de %9,4 oranında düşüş olduğunu, bu düşüşün 2018 ile karşılaştırıldığında 2019’da %18,4 ile devam ettiğini, ayrıca 2017 ile karşılaştırıldığında 2018’de izin belgelerinin sayısında %26,1 oranında büyük bir azalma olduğunu göstermektedir.

4.1.11. Osman Deqna Limanına Gelen ve Giden Yolcuların İstatistikleri

Tablo 11. Osman Deqna Limanına Gelen ve Giden Yolcuların İstatistikleri

Geminin Adı	Geminin Acentesi	2017		2018		2019	
		Gelişler	Gidişler	Gelişler	Gidişler	Gelişler	Gidişler
Mawada	Nima Suna	41102	39275	59021	62491	--	--
Mesara	Nima Suna	3405	5377	20123	24761	77044	88490
Nüwr	Baabowd	34743	37280	36691	36398	58667	58995
Mahabe	Global Zia	28128	31907	9488	5516	23895	30170
Rahal	Global Zia	13243	18804	35732	34054	53697	58914
Dahab	--	--	--	--	--	6490	5873
Aser	--	2460	1917	--	--	--	--
Jamae	--	4174	4833	--	--	--	--
Isra	--	925	783	--	--	--	--
Toplam		128180	140176	161055	163220	219793	242447

Kaynak: Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanlığı, (2019)

Tablo 11'e göre şu çıkarımlarda bulunmak mümkündür;

- Osman Deqna Limanı üzerinden gelenlerin sayısında 2017 ile karşılaştırıldığında 2018 yılında %25,6 oranında artış bulunmaktadır. Aynı şekilde 2018 ile karşılaştırıldığında 2019 yılında gelenlerin sayısı %36,4 oranında artmıştır. Ayrıca 2017 ile karşılaştırıldığında 2018 yılında %71,4 oranında büyük bir artış bulunmaktadır.
- 2017 ile karşılaştırıldığında 2018'de giden turist sayısında %16,4 oranında artış olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca 2019 yılında giden turist sayısında 2018 ile karşılaştırıldığında %48,5 oranında, 2017 yılı ile karşılaştırıldığında %72,9 oranında büyük bir artış bulunmaktadır.
- Sonuç olarak Osman Deqna Limanı üzerinden gelen ve giden yolcuların sayısında sürekli artış olduğunu söylemek mümkündür (bu durum, uçak bileti ile kıyaslandığında deniz yolculuğunun seyahat maliyetini azaltmasından dolayı, çoğunluğu umreciler ve hacılar olan yolcular tarafından gösterilen yoğun rağbetten kaynaklanmaktadır).
- Ayrıca Sudan gemilerinin 2018 ve 2019 'da çalışmadığı görülmektedir. Bunun sebebi kısmen gemilerin motorlarının bozulması, devlet tarafından bakımlarının önemsenmemesi, Sudan devletinin kötüleşen ekonomik durumudur. Devlet, çoğunluğu Mısır'dan olan yabancı gemilerle yapılan sözleşmelere bel bağlamış durumdadır. Hac ve umre dönemlerinde çalışmak için başka bir Sudan gemisi bulunmaktadır. Bu gemi 2018 ve 2017'de aynı sorunlar nedeniyle çalışmamış olsa da 2019'da bakımı yapılmıştır.
- Yukarıda geçenlerden, Sudan gemilerinin Kızıldeniz limanında çalışmasına engel olan sorunların, eyaletin turizm geliriyle ilgili önceki tablolarda da görüldüğü gibi, son zamanlarda turizm gelirlerinin oranının azalmasında etkisi olduğu söylenebilir.

4.2.Yapılan Görüşmelere Göre Sudan ve Kızıldeniz Eyaletinde Turizm ve Gelişimi

Araştırmanın bu bölümü, Turizm Bakanlığı Genel Sekreteri ve Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanı (2019) ile yapılan görüşmelere dayanılarak oluşturulmuştur.

Soru 1: Sudan'da turizm neden gelişmemektedir?

Sudan'daki turizm endüstrisi; sektörün ekonomik, sosyal ve siyasi alandaki rolünün azaltılmasına yol açan birçok engel ve sorunla karşı karşıyadır. Bunlar şu şekilde özetlenebilir:

Siyasi ve Kültürel Engeller:

Etkisiz Pazarlama ve Turizm Konusundaki Yetersiz Bilinç: Sudan'ın her şehrinde mutlaka bulunan ve dört bir yanını dolduran tarihi ve turistik mekanlara; Sudan'ın her köşesine yayılan görsel, işitsel ve yazılı kitle iletişim araçlarına rağmen ve Sudan halkının bilinçli ve bu araçların iyi bir takipçisi olmasına rağmen; Sudan'da turizm tanıtımının zayıf olması ve iç turizme gereken önemin verilmemesi, (oysaki iç turizm sene boyunca faaliyet gösterme avantajına sahiptir ancak yerel turist dışarı taşıdığı yabancı para birimleri sebebiyle negatif turizm olarak isimlendirilmiştir) turizm bilgilerinin gizlenmesine, devlet düzeyinde ve Sudan içindeki yerel topluluklar düzeyinde turizmin önemi ve çevre bilinci eksikliğine sebep olmuştur.

Buna ek olarak, insanların turizm sektöründe çalışmaya ve özellikle de farklı turizm unsurlarına sahip kırsal bölgelerde kadınların turizm sektöründe çalışmasına olan geleneksel ve yerel bakış açısı. Bu tür yerlerde erkekler bile nadiren çalışırlar. Benzer şekilde Sudan kamuoyunun çoğu olumsuz bir turizm anlayışına sahiptir. Kazancı olmayan boş bir hizmet olduğunu ve bundan sadece turist yararlandığını düşünürler. Turizmi toplum için tehlikeli bir günah olarak gören gruplar da vardır. Turizme dar bir perspektiften bakan bu gruplar toplumun önemli bir yüzdesini oluşturmaktadır. Bunlar turizmin hayati bir zorunluluk, ekonomik bir canlılık ve

ekonominin sacayağı ve toplumsal gelişmede önemli bir etken olduğunu bilmelerine rağmen böyle düşünürler.

Turizm konusundaki ilerleme turizm politikalarının ve yetkili kurumların başarısına ve turizm ürününü pazarlama yeteneklerine bağlıdır. Örneğin bakanlığın turizmi desteklemede yardımcı olması beklenen çok sayıda kuruluşu onayladığı görülmektedir. Ancak tüm çalışmalarını yabancı turizmi ve turistleri cezbetmeye, dolayısıyla iç harekete değil; yurt dışına yapılacak seyahatlere yönlendirmektedir.

Ürün: El sanatları, antikalar, hediyeler ve diğer turizm ürünlerinde dağıtım noktalarının zayıflığı.

Yeterli Konaklama Yeri Olmaması: Çeşitli turist gruplarına ve tabakalarına uygun farklı derecelerde otel, tatil köyü, motel, kaplıca ve gençlik evlerinin yeterli miktarda olmaması.

Gezi Haritaları: Yatırım yapılan ve yapılmayan turistik yerleri tanımlayan kapsamlı bir turist haritasının bulunmaması. Buna ek olarak, turistik yerlerle ilgili doğal ve ekonomik unsurlarla birlikte insan ve tarihi mirasın özelliklerini ele alan broşür ve kitapçıkların bulunmaması. Aynı zamanda cazibe merkezleri ve ziyaret yerleri hakkındaki bilgi eksikliği kesinlikle turizm hareketini azaltır.

Bilgi Eksikliği: Turizmle ilgili yatırım projeleri yapanların bu projeleri yaparken insan doğası ve kültürlerinin tüm yönleri hakkındaki bilgi eksikliği. Tüm çalışmalar beşerî, toplumsal ve kültürel boyutları bırakıp ekonomik ve iklimsel boyutlara yönelik yapılmaktadır.

Folklor Unsurlarının Etkinleştirilmemesi: Turistik yerlerde ulusal unsurların etkinleştirilmemesi ve festivallerin teşvik edilmemesi. Bu tarz faaliyetlerin hem ülke tanıtımı hem iktisadi bir kazanç hem de dikkat çeken bir kültür olma yönü vardır.

Ekonomik Engeller:

Sudan'da turistik yerler temel alt yapıdan yoksundur. Şöyle ki; konaklama, geçim, sağlık hizmetleri, elektrik, su ve yoldan bile mahrumdur. Biliyoruz ki turizme olan talep alt yapı seviyesinden etkilenir. Pek çok cazibe merkezinin temel hizmetlerden mahrum olduğunu ve turistik mekanların merkezden uzak, ülkenin

ulaşımın zor olduğu uç bölgelerinde yer aldığı bilinmektedir. Tren yoluna gelince Afrika'daki ve Arap ölkeleri arasındaki en uzun demir yolu olmasına rağmen bu sektör de pek çok sıkıntı ve engelle karşı karşıyadır. Ana ulusal hava taşıyıcısı olarak kabul edilen ve ulusal bir kurum olarak kalmaya devam eden Sudan Havayolları ile yapılan ulaşımı ele alacak olursak, son on yılda karşılaştığı zorluklar ve kötüleşmeye rağmen uluslar arası uçuşların yanı sıra Sudan içi seyahatleri de vardır. Şirketin dalgalanan performansı çeşitli sorunlar ve engellerden kaynaklanmaktadır. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Şirketin küresel taşımacılık pazarında konumunu kaybetmesi,
- Güçlü finansal kaynaklar ve banka himayesinden mahrum olması,
- Kiralanmış uçaklara bağımlılık,
- Şirketin faaliyetlerinin devamı için tehdit oluşturan ve özelleştirme sürecini etkileyen bazı kritik borçların ödenmemiş olmasıdır.

Amerika tarafından Sudan'a uygulanan yaptırımlar bu engellerdendir. Özellikle de Sudan'ın kalesi kabul edilen Güney Sudan'da ve turistik ve tarihi mekanların çoğunda su ve elektrik bağlantıları yoktur. Sağlık ve sosyal yardım hizmetlerinin ise turizmin gelişmesinde etkin bir rolü vardır. Sağlık kurumlarının bulunması, tedavi hizmetlerinin sürmesi turizmin artmasında yardımcı bir etkindir. Bunun aksine, sağlık hizmetlerinin olmaması ya da kötü durumda olması ölkenin imajını kötü etkilemektedir. Sudan'da turistik yerlerin sağlık hizmetlerinden tamamen yoksun olması turistlerin isteksizliğine sebep olmaktadır.

Turizm her aşamada güvenliğe ihtiyaç duyan tek sektördür ve güvenliğin olmaması demek turizm projesinin bitmesi demektir. Bu yüzden küresel turizm şirketleri özellikle de siyasi istikrarın sağlanamadığı ölkelerdeki turizm düşüşünü güvenlik eksikliğine bağlarlar. Maalesef ki bu ölkelerin çoğu turizm teşvikinin ilk kıtası olan Afrika'da bulunmaktadır. Sudan'da tarihi ve turistik mekanlardaki güvenlik sorunu bu bölgelerde turist güvenliğinden sorumlu polisin olmadığını göstermektedir. Bunun kanıtı zaman zaman bu mekanlarda meydana gelen yağma ve hırsızlık olaylarıdır.

Bankacılık piyasasının olmaması ve dövizin kolay çevrilip kullanılmaması, yabancı turist için önemli olmasına rağmen yerel ve geleneksel ürünlere gereken özenin gösterilmemesi, turizm maliyetinin yükselmesi de Sudan'daki ekonomik engeller içinde gösterilebilir. Sudan turizm programları değerinden çok daha düşük bir maliyetle komşu pazarlarda yer alır ve bu yüzden Sudan malları küresel pazarda değerini kaybeder.

Turizm talebinin devletin ekonomik düzeniyle bağlantılı olması ve iş adamlarının seyahatine indirgenmesi yine ekonomik engeller arasındadır. Geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinde siyasi etkenler ve yaşam kalitesini yükseltme sebeplerine dayanan güçlü bir göç dalgası ülkeyi mahvetmiştir. Bu göç, eğitim ve ön hazırlığı bitmiş ancak daha iyi bir durum için yaptığı işi bırakan turizm sistemini de kapsamıştır. Aynı şekilde turizm sektörünü özelleştirme siyaseti de sektörde çalışan işçilerin azalmasına sebep olmuştur. İş yapısı, bu sektörde daha fazla işçiye ihtiyaç olduğunu ve performanslarını artırmak ve hizmet düzeyini iyileştirmek için onları eğitmeye ihtiyaç olduğunu bildirmektedir.

Devletle İlgili Engeller:

Turizm Sektörüne Azalan Halk ve Devlet Desteği: Gelişmekte olan devletlerin çoğunda turizm sektörünün ihtiyaç duymasına rağmen gereken resmi desteği görememesi dikkat çekmektedir. Bu durum, ya turizmi lüks ve israf gören hatalı bir inanıştan ya da ekonomik faydasını kavrayamamaktan ve medeniyet mirasının ehemmiyetiyle bunun kalkınmada oynayacağı rolü anlamamaktan kaynaklanmaktadır. Sudan'ın iç durumuyla ilgili bilgi artışına ve Sudan'daki medeniyetin ilerlemesi, sosyal barış ve siyasi istikrar kapsamındaki yerleşik zihinsel görüntüde bir iyileşme sağlamasına rağmen, Sudan'da turizm sektörünün diğer sektörlerle kıyaslandığında en düşük oranda yatırım ve hükümet harcamasına sahip olduğu görülmektedir.

Sorumlular, Sudan'ı sömürgecinin başladığı dönemden beri yöneten bütün hükümetlerde turizm faaliyetini harekete geçirmeme konusunda kararlı olmuşlardır. Bunun kanıtı turizmi daima bir bölüm olarak görüp onu enformasyon, havacılık, iletişim ve başka bakanlıklara bağlamalarıdır. Geçmiş hükümetlerde turizmin tek başına bir bakanlık oluşu sadece bir kez tecrübe edilmiştir. O da kuruluşundan bir yıl bile geçmeden yeniden değiştirilmiştir. Bu Sudan'da turizm konusunda açık bir strateji

eksikliğine sebep olan temel sebeplerden biriydi ve Sudan'ın tarihi eserleri için korkutan kötüleşmenin de sebebi olmuştur. Kimi erozyon faktörleri sebebiyle kimi de yapılmayan restorasyonlar ve hırsızlıklar yüzünden kaybolmuştur.

Turizmin Geleceği İçin Gerekli Formun Oluşturulmasına Yönelik Bir Turizm Stratejisinin Bulunmaması:

Sudan'daki Turizmle İlgili Bilgi ve İstatistikler Konusunda İyi Bir Sistemin Bulunmaması: Turist girişi, yaşları, gezdikleri mekanlar, karşılaştıkları sıkıntılarla ilgili herhangi bir istatistik olmaması. Sınır kapılarında ve havaalanlarında özellikle de Hartum Devlet Havalimanı ve Port Sudan Limanı ile farklı sınır geçişlerinin hepsinde bu istatistiklerin yapılması ve gelecek turizm talebinin ve turizmde arzın ihtiyaçlarının belirlenmesinde kullanılacak bu açıklama, inceleme ve sınıflandırmaların kaydedilmemesi. Resmi makamlar tarafından yapılan açıklamalardan sadece turist sayısı ve talepleriyle ilgili istatistiklere odaklandıkları anlaşılmaktadır. Bu az miktardaki istatistiksel verilere güvenmek turizm planlamasının yanlış yapılmasına yol açmaktadır.

Enflasyon: Ülkenin ekonomik ithalat-ihracat, sanayi ve hizmet sektörlerinin turizm hizmetinin gereksinimlerini karşılama yeteneğini destekleme politikası nedeniyle mal ve hizmet fiyatlarında sürekli artış meydana gelmektedir. Enflasyon barınma ücretlerinin de sürekli artmasına sebep olmaktadır.

Turizm Projelerine Yatırım Yapmak İçin Gerekli Sermayenin Olmaması: Bu sorun, Sudan'ın da içinde olduğu gelişmekte olan ülkelerde genel olarak planlamayı etkileyen kısıtlamalardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu ülkeler içsel ve kalıcı tehditler nedeniyle kapsamlı kalkınma planları uygulamak için sermaye sıkıntısıyla karşı karşıyadırlar. Bazı araştırmalar, her ne kadar ekonomik açılamdan sonra turizm alanına yerli ve yabancı sermaye yatırım oranlarında nisbi bir büyüme olsa da yerli ve yabancı şirketlerin turizm alanına girmeyi reddettiğini göstermektedir. Yatırımların çoğu sadece otel, han ve lokantalara yapılmaktadır. Bunun nedeni, özellikle sosyal getirisi olan projelerde deneyim eksikliği ve sunulan teşvik politikalarıdır.

İdarenin Başarısızlığı ve Bürokrasi: Yönetim maharetinin olmaması ve bürokrasi turizm kalkınmasının aleyhinde rol oynamıştır. Özellikle de izinler,

muafiyetler, ayrıcalıklarla; hareket, geçiş, giriş ve çıkış izinleri, güvenlik endişeleri ve diğerkonularda. Turizm sisteminin kurulmasından bu yana turizm organizasyonunun liderliğıyle uğraşanların çoğunun dışarıdan, çoğunun da silahlı kuvvetlerden olduğı bilinmektedir. Bunun sebebi ya siyasi bir yönelim ya da onlara daha çok iş sağlanıyor olmasıdır. Bu makama hiçbir zaman turizm sektörü ile meşgul birisi gelmemiştir. Katılım, liderlik ve planlamada rolleri çok etkisiz olmuştur.

Pazarlama Dağıtım Noktalarındaki Zafiyet: Sanat eserleri, el sanatları, hediyelik eşyalar ve başka turistik mallar gibi yan ürünlerin dağıtım merkezlerindeki zafiyettir.

Toplumsal Güven ve Siyasi İstikrarın Bulunmaması: Son yirmi yıldaki savaş imgesi, turist hedefi olan bir ülke olarak Sudan'ı olumsuz etkilemiştir. Siyasi istikrarsızlık ve güvensizlik, mevcut altyapının yıkımına ek olarak kalkınma planlarının uygulanmasını engellediğı için, Sudan'daki turizm faaliyetinin önündeki en büyük engeldir. Sudan'da meydana gelen iç ve dış değışikliklerden turizm de etkilenir. Bu, Sudan şehirlerindeki devasa turizm potansiyeli ve Darfur'daki Marrah Dağları bölgesine rağmen siyaset ve güvenliğin kötüleşmesiyle birlikte Sudan'daki tüm turizm faaliyetinin bitmesiyle kendini göstermiştir.

Denetim atışması: Bakanlıklar ve uzmanlıklar arasında turizm kurumları üzerinde denetim atışması yaşanmaktadır. Bunun örneklerinden biri, tarım bakanlığı ile Hartum idaresi arasında Sunut ormanları ve Hartum'daki bahçelerin devredilmesi konusunda yaşanan gerilimdir. Oteller konusu ve kültür merkezlerinin Kültür Bakanlığı'na bağlanması da böyledir. Aynı şekilde yaban hayatının İç İşleri Bakanlığı'na, devlet turizm ofislerinin ilgili vilayetlere bağlanması turizm gelirleri, turistler ve bazı tanıtım etkinlikleriyle çeşitli festivallerin istatistiğinde Turizm Bakanlığı'nın rolünü kısıtlayan unsurlardır. Denetim eksikliği, Sudan'da turizmle ilgili kapsayıcı politikalar planlayamama, ekonomik gelirdeturizm kurumlarının rolünün olmaması ve gelirini sağlayabilmek için alakasız ödemelerle uğraşmasına sebep olmaktadır.

Turizm Faaliyetlerinde Yüksek Vergiler: Devlet turizm faaliyetleri için çok yüksek ve çeşitli vergiler belirlemektedir. Mesela beş yıldızlı bir otelde bir gecelik konaklama vergisi 200-300 dolar arasında değışir.

Turist Giriş Prosedürlerinin Karmaşıklığı: Çağımızda, devletler sundukları hizmetler ve kolaylıklarla turistlerin memnuniyetini kazanmak için yarışlar. Başvuru sırasında direkt vize verirler. Sudan’da ise vize işlemlerinin bir hafta sürmesinin yanında masrafların 150 dolara kadar yükseldiği görülebilir. Diğer devletlerde vize ücreti 110 dolardır. Turizmi teşvik eden ülkelerin çoğu turistlerin ülke içindeki hareketine herhangi bir güvenlik kısıtlaması getirmezler. Sudan ise sayısız izinle turistlere kısıtlamalar getirir. Fotoğraf çekme izni ve başka bir şehre taşınma izni bunlardandır.

Bilimsel Araştırma ve İncelemelerin Neredeyse Hiç Olmaması: Araştırmaların turizm planlaması alanındaki önemine rağmen bilimsel kurumlar buna gereken önemi vermemektedir. Bununla birlikte gerekli iş gücü becerilerinin gelişmesine katkıda bulunan ve turizmin önemini gösteren uzman enstitüler ve fakülteler de azdır. Bunun sebebi de teknik destekleri ve belgeleri toplamada zorluk yaşamalarıdır.

Seçkin Turizm Ürününün Belirlenmemesi: Ülkeler, piyasada diğerlerine kıyasla fark yaratan ve kendisiyle tanınacağı eşsiz bir ürüne odaklanmayı önemserler. Tunus Hamamat şehriyle, Mısır piramitleriyle, Hindistan Taç Mahalle meşhurdur. Sudan ise kaynaklarının çeşitliliği ve çekiciliğine rağmen belirli bir üründe uzmanlaşmamış ve kendisiyle karakterize olacak belli bir kazanca yönelim göstermemiştir.

Turizm Alanında Modern Teknolojilerin Kullanılmaması:

Olumsuz Reklam: Batı medyası Sudan’ın terör ülkesi olduğunu iddia ederek karalama kampanyası yapmıştır. Bu da olumsuz bir izlenim oluşturmuş ve ülkeye turist girişini azaltmıştır.

Soru 2: *Kızıldeniz Bölgesi’ndeki turizm hareketinin mevcut durumuna ilişkin değerlendirmeniz nedir?*

Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanı (2019) ile yapılan görüşmeye göre; “Kızıldeniz Eyalet hükümetinin yatırım için iyi bir çevre hazırlamasının, altyapı ve hizmetleri tamamlamasının ardından yatırımcıların ilgi odağı haline gelmiştir. Eyalet yabancı devletlerin elçilikleriyle üç yatırım forumu düzenlemiştir. Yatırım kültürü otellere, pansiyonlara, otel dairelerine girmiştir. Kültürel sergiler aracılığıyla yerel

miras gelişmiştir. Özellikle geleneksel kültür ve halk kültürü için yerel endüstriyi geliştirecek pazarlar kurulmuştur. Sahil yolları üzerinde, parklarda ve her yıl aralık ayının sonunda eyalete çok sayıda ziyaretçi ve turistlerin akın ettiği turistik festivaller aracılığıyla yeni geçim kaynağı araçları ortaya çıkmıştır.

Bakanlığın en önemli başarıları şunlardır;

- *Yılın birinci, ikinci, üçüncü çeyreğinde ve yıllık olarak turizm festivalleri düzenlenmektedir.*
- *Çevresel ve turistik faaliyetler düzenlenmektedir.*
- *Sahil yolları, çeşitli hizmetler ve kültür festivalleri aracılığıyla yurtiçi turizm canlandırılmaktadır.*
- *Pratik ve uygulamayla ilgili makamlarla beraber Sudan sahil bölgesi, Sanganeb ve Mukkawar adasında bulunan koruma altındaki mercan kayalıklarındaki haksız kesinti durumlarında başvurmak için çevre komisyonları oluşturulmuştur.*
- *Denizciler ve turistler ağırlandırılmaktadır, onlar vergilerden muaf tutulmaktadır ve Avrupa'dan gelen turistlerle karşı vize sistemiyle çalışılmaktadır.*
- *Port Sudan festivalinin uygulanması ve yıllık olarak düzenlenmesine izin verilmektedir.*
- *Çevre ve Turizm Bakanlığı Dünya Turizm Gününe katılmaktadır.*
- *Rus Kilimanjaro şirketiyle eyalete özgü turistik ürünlerin tanıtımı çerçevesinde mutabakat anlaşması imzalanmıştır.*
- *İlk Kızıldeniz Çevresi Konferansı düzenlenmiştir.*
- *70'den fazla turist rehberinin farklı dünya dillerinde eğitim alması sağlanmaktadır."*

Soru 3: *Çevresel, kültürel ve ekonomik açıdan turizm alanında gelişmemiş olan bölgeler için planlama durumu nedir? Ayrıca turizm planlamasını nasıl ortaya koyuyorsunuz/ nereden getiriyorsunuz?*

Turizm Bakanlığı Genel Sekreteri ve Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanı (Röportaj, 2019) ile yapılan görüşmelere göre; "turist kabulünde karşımıza

çıkan sorunlardan biri taşımacılık sorunudur. Yani dünya şehirleri ve Port Sudan arasında havayolu hatları bulunması ve bu hatların çoğalması turistleri gelmeye teşvik etmektedir. Suudi Arabistan havayolları ile irtibat kurularak bu irtibat sayesinde Cidde ve Port Sudan arasında haftada dört sefer düzenlenmektedir. Bu seferler, Hartum'dan Cidde'ye bilet fiyatlarının artmasından dolayı yurtiçi turizmi bize çekmiştir. Port Sudan- Cidde, Cidde-Hartum arasındaki bilet fiyatındaki büyük fark Suudi Arabistan'a gidecek olanların çoğunu, Sudanın farklı eyaletlerinden yolcuları bile Port Sudan üzerinden yolculuk yapmaya teşvik etmiştir. Bir diğer konu ise dış turizmdir. Suudi Arabistan havayolları Avrupalı turistin Cidde üzerinden Port Sudana ulaşmasını sağlayan günlük altmıştan fazla seferle Avrupa ile bağlantılıdır. Ayrıca Türkiye havayolları ile de Port Sudan havaalanı üzerinden bir hava yolu açma müzakereleri hala yapılmaktadır. Ekonomik açıdan eyalet nüfusunun %60 'nın, vapurlarda, sahil yollarında ve Sudan'ın turizm faaliyetlerini tamamlayıcı diğer hizmetlerde çalıştığını ve bunun döviz rezervi ve milli ekonomiye destekte gelir katkısında bulunan başlıca kaynak olduğunu söylemek mümkündür.”

Sudan'ın kıyı alanlarında kıyı turizmi planlaması yapılabilir. Bu bölgelerin kültür turizmi açısından da çekiciliklere sahip olduğu görünmektedir. Yapılan görüşmelerde, Sudan'ın otantik değerlerinin kültür turizmi açısından da önemli potansiyeli olduklarını vurgulamışlardır. Kıyı şeridinde sürdürülebilir turizm tartışıldığında, bir ziyaretçi çekim merkezi olarak bölgenin kültürü sık sık göz ardı edilmektedir. Eğilim, suyla ilgili tüm eğlence faaliyetlerine odaklanırken, bölgenin kültürel kaynaklarına çok az önem verilmektedir. Sürdürülebilir turizm içinde ayrı bir alt küme olarak kabul edilen kültür turizmi, en önemli ve en hızlı büyüyen turizm trendlerinden biridir. Kıyı şeridindeki sınırsız sayıda topluluk, kültürel turizm ürünlerini geliştirmek veya yenilerini geliştirmek için birden fazla fırsata sahiptir. Festivallerin, kültürel miras toplantılarının, tarihi canlandırmaların ve oyunların hakimiyeti, gidilecek yerdeki müzeler ve yerel etkinliklerin çeşitliliği, dünyanın birçok toplumunda ortak uygulama alanları olarak göze çarpmaktadır. Ziyaretçiler, bir yerin kültürel ve etnik yapısını kucaklama fırsatı veren çok çeşitli deneyimlere katılabilirler. Birçok destinasyon bu konuda önemli ilerlemeler kaydetmiştir, ancak kıyı şeridi

boyunca sürdürülebilir turizm yoluyla başarılı ekonomik kalkınma sağlamak için çok daha fazlasının gerçekleştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir.

Soru 4: *Turizm Bakanlığı tarafından yürütülen turizm eğitim planlarınız nelerdir?*

Turizm Bakanlığı Genel Sekreteri; kadrolar açısından da çok sayıda rehberin bölgelerindeki turistik imkanları nasıl sunacakları ve bunun ardından turistleri ikna etme ile ilgili eğitimleri tamamladıklarını ifade etmiştir.

Soru 5: *Oteller için nitelikli bir kadro ve eksiksiz bir altyapı oluşturmak ve turist teknelerinin temini için hangi adımları attınız?*

“Otelere gelince, denetim ve turistlere sunulan hizmetler açısından bu otelleri yöneten özel bir bölüm bulunmaktadır, otel yönetimlerine karşı gelenler için cezalar ve yaptırımlar uygulanmaktadır,” dedi.

Soru 6: *Uluslararası devlet veya özel turizm kuruluşları ve destinasyonları ile bağlantılarınız veya ilişkileriniz var mı?*

Turizm Bakanlığı Genel Sekreteri, *özel sektörün turizmdeki rolü açısından, bakanlığın turizmde yatırım alanına önem verdiğini, yatırımcılar için iyi teklifler sunan hazır projeleri olduğunu, bu projelerden birinin belirli bir süre dahilinde yatırımcıya toprak parçası verilmesi eğer bu süre zarfında yatırım gerçekleşmezse verilen toprağın yatırımcıdan geri alınması, olduğunu* sözlerine ekledi.

Soru 7: *Bakanlık ve ortaklar arasında turist bağlantısıyla ilgili ticaret alışverişi nedir?*

Turizm Bakanlığı Genel Sekreteri, “Sudan dışında tanıtım için ise bakanlığın pek çok dünya şirketi ile eyalete turistik geziler düzenleme konusunda anlaşması vardır. Ayrıca eyaletin turizmini tanıtmak için yurtdışındaki elçiliklerimizle de koordine bir şekilde çalışıyoruz. Elçilikler turizm alanında çalışan birkaç şirketi bize öneriyor. Buna ilaveten eyaletin turistik imkanlarının yansıtıldığı küresel sergilere katılıyorlar. Yakında Mukawwer adasında turizm için turistik tekneler olacak. Ayrıca

mercan kayalıklarının ve renkli balıkların izlenebileceği Sanganeb'e sefer yapacak olan cam bir geminin yapılması konusunda anlaşmaya varıldı," dedi.

Soru 8: *Turizm tanıtıma bağlıdır. Bu alandaki hamleleriniz, özellikle Sudan dışındaki tanıtımlarınız nelerdir?*

Turizm Bakanlığı Genel Sekreteri (2019) ve Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanı'na (2019) göre; "Kızıldeniz'de dalış turizmi Avrupa, Amerika ve Asya'dan çok sayıda turist çekmeyi başardı. Çok sayıda şirket dalış turizmi alanında çalışıyor. Avrupa, Amerika ve Asya devletlerinde ofisleri bulunan şirketler var. Bu ofisler turist kafileleri için dalış gezileri düzenliyor. Yat, dalış ekipmanları ve iase sağlıyor. Ayrıca bu ofisler yabancı devletlerden, Hartum havaalanından geçmeden Kahire ve Dubai üstünden Port Sudan'a uçuş seferleri düzenlemeye çalışıyor. Bunun için yatın hazır olduğu zamanla uçak saatinin uyumlu olması gerekiyor. Yani turist kafilesi havaalanına geldiğinde yat denizde bekliyor oluyor. Aynı şekilde yatın dalış gezisinden dönüşü uçak saatiyle uyumlu oluyor. Bu düzenleme turist için avantajlıdır. Ancak eyalet ek gelirleri kaybetmektedir. Bu düzenlemede şehir bir nimet olarak turistten faydalanamamaktadır. Çünkü turist şehirde kalmaz sadece uğrar. Eğer turist bir günlük gelip döneceğine kalırsa harcama yapar ve şehrin turizm geliri artar. Bu yüzden bakanlık dalış turizmine ilaveten turistler için turistik ziyaret yerleri oluşturmaya çalışmaktadır."

Turizm Bakanlığı Genel Sekreteri (Röportaj, 2019); "Dalış turizmi alanında çalışan turistik yat için üç yol hattı bulunmaktadır. Port Sudan şehrinin kuzeyine giden kuzey hattı, sınıra kadar düz ve sakin olan güney hattı, bu hattın olduğu bölge birkaç adadan oluşur, üçüncü hat ise Mısır ve Sudan arasındaki uluslararası hattır. Bu güzergaha, her iki ülkenin yetkili birimlerinin organizasyonu ile tek bir gezi düzenlenir.

Soru 9: *Gelişimin önündeki en önemli engel ya da engeller nelerdir?*

Eyalette turizm sektörünün karşılaştığı en önemli problemlerden biri turistin konaklama süresinin kısa olmasıdır. Turistin konaklama süresi ne kadar artarsa harcamalarının o kadar arttığı ve buna binaen turizm gelirlerinin de arttığı bilinen bir

gerçektir. Konaklama süresinin kısalığı sonucu devlet ek gelirleri kaybeder. Konaklama süresinin uzaması ile otellerde, trafikte ve çarşı pazarda canlılık olur. Turistlerin konaklama sürelerinin kısa olmasında birkaç etken var. Turistler hareketlerinde kısıtlanmaktadır. Şöyle ki; turistler belirli bir seyir hattına bağlıdır ve dalış zamanı bitince Port Sudan'ın güzel bir şehir olduğunu ve iyi bir altyapıya sahip olduğunu bilmelerine rağmen otellerde kalmadan veya trafiğe ve çarşı pazara girmeden direkt havaalanına dönmektedir. Bu durum sadece turizmle alakalı bazı yasaların revize edilmesiyle ilgilidir. Bu yasaların gözden geçirilmesi ile turizm gelirlerinin artması ve buna bağlı olarak bu gelirlerin milli ekonomiye desteğe katkıda bulunmasına imkan sağlanır.

Soru 10: Kızıldeniz Devleti pek çok turizm sezonunun yaşandığı bu mevsimlerin turist hareketine etkisi nedir?

Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanı (2019) şunları sözlere ekledi: “Hac mevsiminde Sudan hacılarının büyük çoğunluğu Kızıldeniz Eyaletinden geçmektedir. Bu özellik diğer hizmet sektörlerine ilaveten ulaşım, oteller ve lokantaları hareketlendirmektedir. Yılda birçok kez düzenlenen umre seferleri de, Sinkat şehrindeki eyalet halkından ve eyaletin dışından pek çok ziyaretçinin gittiği, büyük bir dini sembol olan dini ziyaret yerlerine yapılan ziyaretler sonucu eyaletin ek gelirlerini arttırmaktadır. Aynı şekilde alışveriş ve turizm festivalinin de olması Kızıldeniz Eyaleti için en önemli turistik faaliyetler arasındadır. Bütün bu dönemler eyaletteki turistik hareketliliği etkilemektedir” ifadelerinde bulunmuştur.

Soru 11: Turizm sektörünü geliştirmek için gelecek planlarınız nelerdir?

Turizm Bakanlığı Genel Sekreteri (2019) ile yapılan görüşmeler sonucunda, Sudan'da eyalet çapındaki gelecek projeleri hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Araştırmanın ikinci bölümünde detaylı olarak ele alınan gelecek projeleri, turistik tatil köyleri, turizm ve eğlence merkezleri, turistik yatlar için marina projesi ve bir balık hali projesinden oluşmaktadır.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Sudan turist çekme açısından kısmi bir avantajdan istifade eder. Küresel turizmden payını, hala pek çok kısıtlamayla karşılaşmasından dolayı alamamaktadır. Sudan'da, turizm sektörünün milli gelire ve gayri safi milli hasılaya olan katkılarını artırmak, ekonomiyi hareketlendirmek ve iş imkanlarını çoğaltmak için bu kısıtlamaların üstesinden gelinmelidir. Sudan ülkenin çeşitli kaynaklarından faydalanmak için yerel ve küresel yönde büyük ekonomik dönüşümler geçirmektedir. Devletin genel eğilimi, ekonomiyi hareketlendiren, iş piyasasını genişleten ve iş gücünü kapsayan bütün faaliyetleri aktif hale getirmektir.

Sudan'a gelen turist sayılarına bakıldığında, geçmiş yıllara göre oranın çok yükseldiğini söylemek mümkündür. Bu durum Sudan'ın turizm potansiyelinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Sudan turizm gelir performansı, turizmin zayıf bir gelişme gösterdiğini ancak son zamanlarda ilerlemelere şahit olunduğunu ifade etmektedir. Turist sayısı ve turizm geliri incelendiği zaman turizm gelirinin turist sayısının artmasıyla arttığı görülmektedir. Kızıldeniz Eyaletine gelen turist sayılarında ve turizm gelirlerinde ise, çok büyük bir azalma olduğu, yıllara göre sürekli azalan bir oran olduğu gözlemlenmiştir. Uluslararası turist sayısındaki değişiklikler incelenmiş, Kızıldeniz'e altı büyük kıtadan gelen turist sayılarına ve yıllara göre değişim oranlarına bakıldığında; en büyük değişimin ve turist sayısının Avrupa kıtasında olduğu ve. Avrupa kıtasının incelenen yıllarda birinci sırayı temsil ettiği ortaya çıkmıştır. Turizm gelirinin, turistler için yapılan harcamanın artmasına dayandığı bir gerçektir. Turist sayısı arttıkça, onlara yapılan harcama ve turizm geliri de artar. Aralarındaki ilişki doğru orantılıdır. Ancak daha önceden bilindiği gibi, Sudan'da turizm bölgeleri turistlerin gelişini sınırlayan birçok sorunla karşılaşmaktadır. Cezbedici özelliklerinin büyüklüğü ve çeşitliliği ile karşılaştırıldığında talebin azlığı devlet için turizm gelirinin azalmasına sebep olmaktadır.

Turizm Bakanlığı Genel Sekreteri ve Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanı ile yapılan görüşmelere dayanılarak, Sudan'daki turizm sektörünün ekonomik, sosyal ve siyasi alandaki rolünün azaltılmasına yol açan birçok engel ve sorunla karşı karşıya olduğu ifade edilmiştir. Etkisiz pazarlama ve turizm konusundaki yetersiz

bilinç, turizm ürünlerinde dağıtım noktalarının zayıflığı, yeterli konaklama yerinin olmaması, turistik yerleri tanımlayan kapsamlı bir turist haritasının bulunmaması, bölgenin özelliklerini ele alan broşür ve kitapçıkların bulunmaması, bilgi eksikliği, turistik yerlerde ulusal unsurların etkinleştirilmemesi ve festivallerin teşvik edilmemesi siyasi ve kültürel engelleri teşkil etmektedir. Sudan'ın altyapıdan yoksun olması, turistik mekanların merkezden uzak ve ulaşımın zor olduğu yerlerde olması, tren yolu ve hava yolu taşımacılığında yaşanan sıkıntılar, sağlık hizmetlerinin olmaması ya da kötü durumda olması, bankacılık piyasasının olmaması ve dövizin kolay çevrilip kullanılmaması, yabancı turist için önemli olmasına rağmen yerel ve geleneksel ürünlere gereken özenin gösterilmemesi, turizm maliyetinin yükselmesi de Sudan'daki ekonomik engeller içinde gösterilebilir. Ayrıca turizm sektörünün ihtiyaç duymasına rağmen gereken resmi desteği görememesi, turizmin geleceği için gerekli formun oluşturulmasına yönelik bir turizm stratejisinin bulunmaması, Sudan'daki turizmle ilgili bilgi ve istatistikler konusunda iyi bir sistemin bulunmaması, enflasyon, turizm projelerine yatırım yapmak için gerekli sermayenin olmaması, idarenin başarısızlığı ve bürokrasi, pazarlama dağıtım noktalarındaki zayıflık, toplumsal güven ve siyasi istikrarın bulunmaması, bakanlıklar ve uzmanlıklar arasında turizm kurumları üzerinde denetim çatışması, turizm faaliyetlerinde yüksek vergiler, turist giriş prosedürlerinin karmaşıklığı, bilimsel araştırma ve incelemelerin neredeyse hiç olmaması, seçkin turizm ürününün belirlenmemesi, turizm alanında modern teknolojilerin kullanılmaması ve olumsuz reklam diğer engeller arasında sayılabilir.

Sudan'da turizm sektörünün diğer sektörlerle kıyaslandığında en düşük oranda yatırım ve hükümet harcamasına sahip olduğu görülmektedir. Sorumlular, Sudan'ı sömürgecinin başladığı dönemden beri yöneten bütün hükümetlerde turizm faaliyetini harekete geçirmeme konusunda kararlı olmuşlardır. Bunun kanıtı turizmi daima bir bölüm olarak görüp onu enformasyon, havacılık, iletişim ve başka bakanlıklara bağlamalarıdır. Geçmiş hükümetlerde turizmin tek başına bir bakanlık oluşu sadece bir kez tecrübe edilmiştir. O da kuruluşundan bir yıl bile geçmeden yeniden değiştirilmiştir. Bu durum Sudan'da turizm konusunda açık bir strateji eksikliğine sebep olan temel sebeplerden biri olmuştur.

Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanı, Kızıldeniz bölgesindeki turizm hareketinin mevcut durumuna ilişkin değerlendirme yapmıştır. Kızıldeniz Eyalet hükümetinin yatırım için iyi bir çevre hazırlamasının, altyapı ve hizmetleri tamamlamasının ardından yatırımcıların ilgi odağı haline geldiğini ifade etmiştir. Yabancı devletlerin elçilikleriyle üç yatırım forumu düzenlendiğini, yatırım kültürünün otellere, pansiyonlara, otel dairelerine girdiğini, kültürel sergiler aracılığıyla yerel miras geliştiğini sözlerine eklemiştir. Özellikle geleneksel kültür ve halk kültürü için yerel endüstriyi geliştirecek pazarlar kurulduğunu, sahil yolları üzerinde, parklarda ve her yıl aralık ayının sonunda eyalete çok sayıda ziyaretçi ve turist geldiğini ve turistik festivaller aracılığıyla yeni geçim kaynağı araçları ortaya çıktığını bildirmiştir.

Turizm Bakanlığı Genel Sekreteri ve Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanı'na, çevresel, kültürel ve ekonomik açıdan turizm alanında gelişmemiş olan bölgeler için planlama durumu sorulmuştur. Buna göre, turist kabulünde ortaya çıkan sorunlardan biri taşımacılık sorunudur. Yani dünya şehirleri ve Port Sudan arasında havayolu hatları bulunması ve bu hatların çoğalması turistleri gelmeye teşvik etmektedir. Suudi Arabistan havayolları ile irtibat kurularak bu irtibat sayesinde Cidde ve Port Sudan arasında haftada dört sefer düzenlenmektedir. Bir diğer konu ise dış turizmdir. Suudi Arabistan havayolları Avrupalı turistlerin Cidde üzerinden Port Sudana ulaşmasını sağlayan günlük altmıştan fazla seferle Avrupa ile bağlantılıdır. Ayrıca Türkiye havayolları ile de Port Sudan havaalanı üzerinden bir hava yolu açma müzakereleri hala yapılmaktadır. Ekonomik açıdan eyalet nüfusunun %60 'ının, vapurlarda, sahil yollarında ve Sudan'ın turizm faaliyetlerini tamamlayıcı diğer hizmetlerde çalıştığını ve bunun döviz rezervi ve milli ekonomiye destekte gelir katkısında bulunan başlıca kaynak olduğunu söylemek mümkündür.

Turizm Bakanlığı Genel Sekreteri, Turizm Bakanlığı tarafından yürütülen turizm eğitim planları içinde, çok sayıda rehberin bölgelerindeki turistik imkanları nasıl sunacakları ve bunun ardından turistleri ikna etme ile ilgili eğitimleri tamamladıklarını ifade etmiştir. Otellerde, denetim ve turistlere sunulan hizmetler açısından özel bir bölüm olduğunu, otel yönetimlerine karşı gelenler için cezalar ve yaptırımlar uygulandığını belirtmiştir. Bakan, özel sektörün turizmdeki rolü açısından,

bakanlığın turizmde yatırım alanına önem verdiğini, yatırımcılar için iyi teklifler sunan hazır projeleri olduğunu, bu projelerden birinin belirli bir süre dahilinde yatırımcıya toprak parçası verilmesi eğer bu süre zarfında yatırım gerçekleşmezse verilen toprağın yatırımcıdan geri alınması, olduğunu sözlerine eklemiştir. Sudan dışında tanıtım için ise bakanlığın pek çok dünya şirketi ile eyalete turistik geziler düzenleme konusunda anlaşması olduğunu, eyaletin turizmini tanıtmak için yurtdışındaki elçiliklerle de koordine bir şekilde çalışıldığını sözlerine ilave etmiştir.

Turizm Bakanlığı Genel Sekreteri ve Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanı'na turizm tanıtım hamlelerinin neler olduğu sorulmuştur. Kızıldeniz'de dalış turizminin Avrupa, Amerika ve Asya'dan çok sayıda turist çekmeyi başardığı ve çok sayıda şirketin dalış turizmi alanında çalıştığı belirtilmiştir. Turizm Bakanlığı Genel Sekreteri, dalış turizmi alanında çalışan turistik yat için Port Sudan şehrinin kuzeyine giden kuzey hattı, sınıra kadar düz ve sakin olan güney hattı ve Mısır ve Sudan arasındaki uluslararası üç yol hattı bulunduğunu belirtmiştir.

Turizmin gelişiminin önündeki en önemli engel/engeller sorulmuştur. Buna göre; eyalette turizm sektörünün karşılaştığı en önemli problemlerden biri turistin konaklama süresinin kısa olmasıdır. Turistin konaklama süresi ne kadar artarsa harcamalarının o kadar arttığı ve buna binaen turizm gelirlerinin de arttığı belirtilmiştir.

Kızıldeniz Eyaletinde turizm sezonunun yaşandığı mevsimlerin turist hareketine etkisi, Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanı tarafından açıklanmıştır. Hac mevsiminde Sudan hacılarının büyük çoğunluğunun Kızıldeniz Eyaletinden geçtiğini ve bu durumun diğer hizmet sektörlerine ilaveten ulaşım, oteller ve lokantaları hareketlendirdiğini ifade etmiştir. Dini ziyaret yerlerine yapılan ziyaretler sonucu eyaletin ek gelirlerinin arttığını belirtmiştir. Aynı şekilde alışveriş ve turizm festivalinin de olması Kızıldeniz Eyaleti için en önemli turistik faaliyetler arasında olduğunu, bütün bu dönemlerin eyaletteki turistik hareketliliği etkilediğini belirtmiştir.

Ayrıca Turizm Bakanlığı Genel Sekreteri (2019) ile yapılan görüşmeler sonucunda, Buna göre, Sudan'da eyalet çapındaki gelecek projeleri hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Sudan'da gelecek projeleri, turistik tatil köyleri, turizm ve eğlence

merkezleri, turistik yatlar için marina projesi ve bir balık hali projesinden oluşmaktadır.

Turizm Bakanlığı Genel Sekreteri ve Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanı ile yapılan görüşmelerden yola çıkarak, Sudan ve Kızıldeniz Eyaletinde turizm sektörü için önemli sayılabilecek gelişmeler olduğunu söylemek mümkündür. Fakat turist sayılarında ve turizm gelirlerindeki ciddi oranlardaki düşüş bütün bunların yeterli olmadığını göstermektedir. Sudan ve Kızıldeniz Eyaletinde turizm sektörünün gelişimi ve ekonominin canlanması için alınması gereken çok önemli önlemler vardır. Bunlar aşağıda detaylı olarak öneri olarak verilmiştir.

ÖNERİLER

Sudan'ın küresel ve bölgesel büyük öneme sahip bir turistik merkez olması, beşerî kaynakların bilgi ve becerilerinin gelişmesinde ve milli ekonominin iyileşmesinde önemli bir endüstri olarak turizmden yararlanılması gerekmektedir. Sudan'da ekonominin iyileştirilmesi, misafirperverlik duygusunun artması, milli mirasın korunması, Sudan'ın imajının iyileşmesi ve gelişmesiyle beraber bölgelerde dengeli kalkınmanın gerçekleşmesi ve turizmin gelişmesi için bir strateji geliştirmek gerekmektedir. Bunların gerçekleşebilmesi için kalkınma stratejisine hedefler koyulmalıdır. Bu hedefler aşağıdaki gibi özetlenebilir;

- Turizmin ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı da bulunması ve gayri safi milli hasılaya katkılarının artması sağlanmalıdır.
- Turizmin gelişmesi için sosyal, ekonomik ve çevresel etkenlerin iyileştirilmesi gerekmektedir.
- Turist sayısı ve turistik harcama oranı açısından Sudan'ın dünya sıralamasını yükseltmek önemlidir.
- Turizm sektöründe veya turizmle alakalı diğer sektörlerde çalışan beşerî kaynakların becerilerinin artırılması sağlanmalıdır. Bunun için, turizm meslek öğrencilerinin sayısının artması; turizm yöneticiliği öğrencilerinin sayısının artması ve bu uzmanlıkların geliştirilmesi ve eğitim programları aracılığıyla

turizm özel ve kamu sektöründe çalışanların becerilerinin artırılması gerekmektedir.

- Yerli kültürel ürünün tanıtılması ve turizmin başka kültürlerle etkileşim sağlamasıyla ürünün zenginleştirilmesi gerekmektedir.
- Turizm dengeli bölgesel gelişmeyi gerçekleştirmek ve turizm kaynaklarına sahip daha az gelişmiş bölgelerin yaşam standardını yükseltecek bir motor olarak kullanılmalıdır. Bunun için; Sudan gelişmiş bir turizm bölgesi yapılmalı; bölgesel ve doğal planlamayla beraber turistik planlamanın tamamlanmasıyla spor, sağlık ve çevre turizmi gibi alanlarda Sudan'ın bütün turistik bölgelerinde farklılaştırılmış ve dengeli turizm geliştirme modellerinin uygulanmasının teşvik edilmesi, kısmen yerel özellikleri olan turistik faaliyetlerin desteklenmesi sağlanmalı; son olarak turizm planlamasının özerkliği desteklenmeli ve planlama bütün bölgelerde kapsamlı şekilde tamamlanmalıdır.
- Turizm çerçevesinde genel olarak yurt dışında Sudan için olumlu bir imaj oluşturmaya yönelik çalışılmalıdır. Bunun için; turizm tanıtımı için iş esnekliği, mali ve finansal bağımsızlığı olan bir genel kurul kurularak devletin turizm pazarlama ve tanıtma araçları geliştirilmelidir. İmajın yaratılmasında etkili olan profesyonel pazarlama araçları ve planları takip edilmelidir.
- İş faaliyetinin ve verimliliğin artması için sektörün ve kuruluşlarının düzenlenmesi gerekmektedir.
- Sektördeki beşeri kaynakların becerileri artırılmalıdır.
- Turizmin bazı kentsel bölgelerde özellikle daha az gelişmiş yerlerde fakirliği azaltmak ve kalkınmak için bir motor olarak kullanılmasıyla bölgelerin dengeli olarak kalkınması sağlanabilir.
- Turizm sektöründeki yerli ve yabancı bütün yatırımları çekmek, bu yatırımları teşvik etmek ve bunun önündeki tüm engelleri kaldırmak gerekmektedir. Bunun için; turizm ihracatçısı devletlerden Sudan'a turist taşımacılığı konusunda, başta hava taşımacılığı olmak üzere kara ve deniz taşımacılığında yatırımın teşvik edilmesi sağlanabilir. Sudan'da turizm tanıtımı çalışmalarının uzun vadeli kazançlarını desteklemek için yabancı ve Arap devletlerdeki büyük turizm şirketleriyle beraber strateji şirketleri teşvik edilebilir. Arap turiste

hizmet eden turizm projelerinde Arap yatırımın ve aynı şekilde yabancı yatırım desteklenmelidir.

- Turizmin katlanan ekonomik etkisinin iyileştirilmesi gerekmektedir. Bunun için; turizm harcama oranı ve turizmin ekonomik etkisi belirlenmelidir. Turizm mesleklerinin ve endüstrilerinin desteklenmesi ve en önemlileri oteller, orta ölçekli lokantalar, turizm taşımacılığı, turizm ve seyahat ofisleri olan küçük ve orta ölçekli işletmelerin kalkınması için turizm sektörünü desteklemek çerçevesinde geleneksel sanatlar ve el sanatlarının, eğlence aktivitelerinin ve pazarlama mevsimlerinin desteklenmesi gerekmektedir. Ülkenin önemli yerlerinin tanınmasını teşvik eden özel yurtiçi turizm programlarıyla yerli turizm geliştirilebilir. Mali sistem ve genel vergi sistemin geliştirilebilir. Turizm gelişim projelerine yapılan doğrudan yatırımların geri dönüştürülmesinde devlet katkıda bulunabilir. Turizm kriz yönetimi kurulu kurulabilir ve çalışma mekanizmaları belirlenebilir.
- Turizm Bakanlığının etkinliğinin ve verimliliğinin artması ve ona bağlı kurumların rolünün etkinleştirilmesi için yapısının yenilenmesi gerekmektedir. Bunun için; Bakanlıklar birer denetleme ve kalkınma kurumu olarak düzenlenebilir. Bütüncül stratejik çalışma ve planlamada bakanlığın rolü beyan edilebilir. Bakanlığın özerkliğinin desteklenmesi ve en alt düzeyden en düzeye kadar hiyerarşik yönetimin benimsenmesi gerekmektedir. Bakanlık ve özel sektör kuruluşlarının, turizm ürününün unsurlarıyla ilgili tüm taraflar arasında bu unsurların entegrasyonunu ve tutarlılığını ve uluslararası kalite standardını sağlayacak şekilde en üst düzeyde koordinasyonu sağlamak için ortak iş yapılabilir.
- Çeşitli turizm faaliyetlerini desteklemek veya özel turizm ürünlerine özen gösterilmesi için uzman dernekler ve cemiyetlerin kurulmasına destek verilmesi gerekmektedir. Bunun için; yerel kalkınmanın ana bileşeni olarak turizmin itibarının desteklenmesi ve yerel, bölgesel ve ulusal planlar arasındaki koordinasyonla tanıtım yapan sivil toplum kuruluşlarının teşvik edilmesi sağlanabilir. Turizm ürününün kalitesini arttıracak şekilde illerdeki yerel turizm komitelerinin rolü etkinleştirilebilir.

- Turizm sektöründeki girişimcilere odaklanmakla beraber, turizmde çalışan küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi gerekmektedir. Bunun için; finansal ve teknik yardım sunan uluslararası bağışçılar ve kurumlarla yardımlaşmak sağlanabilir. İlgili yerel sivil toplum kuruluşlarıyla yardımlaşılabilir. Özel sektörün turizm sektöründeki rolünü teşvik etmek için illerde bulunan turizm odaları federasyonları ve içerdikleri tüm turizm faaliyetleri arasındaki ilişkiyi güçlendirerek özel sektörle yardımlaşmak sağlanabilir.
- Arap turistin harcamasını artırmaya odaklanarak, yabancı turisti hedefleyen turistik ürünler geliştirilebilir.
- Sudan'ın her bir bölgesinin özelliğini ortaya çıkaran çeşitli ve yeni turizm ürünlerinin üretilmesi, turizm ürünlerinin, kolaylıklarının ve hizmetlerinin turistik sunumunun sadece nicelik olarak değil çeşit olarak da gelişmesi sağlanabilir.
- Bir üretim ve yönetim kavramı olarak, kalitenin artırılmasına odaklanmakla beraber turizm ürünlerine standartlar ve ölçüler koyulabilir.
- Bu gelirlerden en iyi şekilde faydalanmayı engelleyen mali ve vergi mevzuatları iyileştirilebilir.
- Uluslararası olaylarda çok az etkisi olan turist kesimlerini geliştirme hedefiyle, vatanlarıyla olan ilişkilerini güçlendirmek için gurbetçiler hedeflenmelidir.
- Turizm sektöründe çalışanların sayısını artırmak gerekmektedir. Bunun için; etkinliklerini yenilemesi, iş fırsatlarını çoğaltması ve daha çok yatırım çekmesi için turizm sektörünün desteklenmesi gerekmektedir. Çok sayıda işçi istihdam eden projeler teşvik edilebilir. Turizm eğitim kurumunun rolünün etkinleştirilmesi ve tamamen sektörle ilgili faaliyetlerin eğitimi ve öğretilmesi için turizm alanında uzmanlaşmış eğitim kurumları ve merkezleri kurulabilir. Girişimcileri özellikle de genç girişimcileri teşvik etmek için yasal ve genel ekonomik çevre iyileştirilebilir. Turizm projelerinin işletme ve yapım aşamalarındaki hizmetler desteklenmelidir.
- Özel sektörün farklı boyutlar ve uzmanlıklarla teknik turizm eğitimi projelerine yatırım yapması teşvik edilmelidir.

- Eğitim programları ve kısa süreli eğitim kursları sunularak kamu turizm sektöründe çalışanların yeterlilikleri yükseltilmeli ve bu alanda programlar hazırlanmalıdır.
- Sudan ile turizm konusunda başarılı ülkeler arasında tecrübe paylaşımı için programlar planlanmalı ve uygulanmalıdır.
- Otelcilik ve turizm fakültesi öğrencileri için yurtdışında eğitim kursları planlanmalı ve uygulanmalıdır.
- Mevsimselliği aşmak ve harcama oranını artırmak için bütün bölgelerde turizm varlıkları kullanılmalıdır.
- Tarihi yerlerde turizm hizmetlerinin geliştirilmesi ve bu hizmetlerin diğer mevcut turizm ürün unsurlarıyla ve çevresiyle entegrasyonu sağlanmalıdır.
- Turistin ve tüketicinin haklarının garantiye alınması, turizm kuruluşlarında kalite ve fiyatlar arasındaki en iyi noktaya ulaşılması gerekmektedir.
- Kapsamlı turizm gelişimi planı çerçevesinde yerel, bölgesel ve merkezi planlar arasında uyumluluk sağlanmalıdır.
- Turizm sektörünün gayri safi milli hasılaya katkısı yükselmelidir.
- Yerel ve dış turizm yatırımlarının tanıtımı, teşvik edilmesi ve turistik bölgelere göre dengeli bir şekilde dağıtılması sağlanmalıdır.
- Turizm kalkınma bölgeleri planlanmalı ve gelişmelidir.
- İşletme ve turizm yerleri izin prosedürlerin basitleştirilmesi gerekmektedir.
- Turizm projeleri için gerekli altyapı geliştirilmelidir.
- Uluslararası alanda turistik bir odak olarak Sudan'ın tanıtımı ve uygar görüntüsü ortaya çıkarılmalıdır.
- Serbest rekabet çerçevesinde, özel sektörün çalışmasını etkinleştiren şartlar sağlanmalıdır.
- Özel turizm sektöründe çalışan beşeri kaynakların becerilerinin geliştirilmesi sağlanmalıdır.
- Turizm tanıtımına ve organizasyonuna önem vermek ve bunun için turizm broşürleri, dergileri, filmleri, yayınlamak. Buna ilaveten görsel araçların kullanımının geliştirilmesi ve Sudan turizm imkanları için yıllık fuarlar düzenlenebilir.

- Turizmin tüm unsurları ve bileşenleri hakkında temel, doğru ve spesifik bilgi sağlayan entegre bir veri tabanı geliştirilebilir.
- Tarihi özelliği olan küçük zanaatlar ve el sanatları geliştirilebilir. Bu doğrudan turizmi desteklemek, turizm yatırımına tahsis edilecek uygun yerleri belirlemekle ilişkilidir. Teşkil ettiği önem ve turizm endüstrisini beslemek için sahip olduğu bağlantılardan dolayı bunu gerçekleştirmenin yollarının bulunması gerekmektedir.
- Doğal çevre ve kaynakların gelişmesi için sorumlu tarafların belirlenmesi önemlidir. Bunun gerçekleşmesi, çevre kaynaklarını ve doğal rezervleri korumak için Çevre Bakanlığı ve Turizm Bakanlığı arasındaki koordinasyona bağlıdır.
- Turizm Bakanlığının turizmi desteklemek, özel sektörü ve iş adamlarının rolünü, sermayelerini karlı fırsatlara çekmek için canlandırmak ve teşvik etmek için yatırım fırsatları tayin etme ve belirleme zarureti vardır. Turizm yatırımları alanında ekonomik ve finansal teşvikleri en üst düzeye çıkarmak buna ilaveten idari kolaylıkların geliştirilmesi, sürenin kısaltılması, turizm projelerinin onayı için şeffaflık çerçevesinde gerekli icraatların yapılması gerekmektedir.
- Turizm ve Tarihi Eserler Bakanlığı ile şehirlerde ve bölgelerde bakanlığa bağlı olan kuruluş ve birimlerin, uluslararası turizm ilişkilerindeki hızlı gelişmelere ayak uydurabilecek pazarlama yönelimli bir sistem olarak çalışan organik bir organizasyon ortaya koyması için, düzenlemelerin turizm organizasyonuna dahil edilmesinin hızlandırılması gerekmektedir. Bu durum eğitimli ve uzman beşerî unsurlar gerektirir.
- Turizm gelişiminin kalkınması ve ilerlemesi için gerekli finansal tahsislerin yapılması önemlidir. Turizm imkanları çerçevesinde dikkatli ve kapsamlı bir araştırma yapılması ve böylece milli tecrübenin yabancı katılıma en büyük oranda ortak olmasının temin edilmelidir. Buna ilaveten anıt ve müzelerin geliştirilmesinden sorumlu makamın, mevcut tarihi alanları medeni olarak iyi bir seviyeye çıkarması, bölgesel tarihi eser müzelerinin sayısının çoğaltılması, yeni ve mevcut tarihi eser alanlarının restorasyon, bakım ve kazı çalışmalarının genişletilmesi, bu alanlardan daha fazla keşfedilmesi, turizm hizmetlerinin hacminin genişletilmesi ve bu hizmetlerin ülke turizmini zenginleştirmeye

yönelik katkılarının derinleştirilmesi için maddi imkanlarının desteklenmesi gerekmektedir.

- Turizm ve kültür festivalleri turistik bölgelerde yıllık olarak düzenlenmelidir. Bunların yerel, uluslararası ve bölgesel düzeyde ilişkileri olan taraflar ve dairelerle koordine bir şekilde yapılması gerekmektedir.
- Turizmin ekonomik, sosyal, çevresel ve siyasal önemi hakkında vatandaşlarda kültürel bilincin yaygınlaştırılmaya çalışılması ve bu konuda turizm medyasının kullanılması önemlidir. Buna ilaveten Sudan'ın turistik imajının iyileştirilmeye çalışılması gerekmektedir.
- Turizmin dengeli bölgesel kalkınma ve turistik kaynaklara sahip daha az gelişmiş bölgelerin yaşam standartlarını arttıran bir motor olarak kullanılması önemlidir.
- Tüm sektörlerin gelişiminde entegrasyonu sağlamak için turizm planlama ilkelerini benimsemek, turizm talebi ile sunulan turistik ürün arasındaki uyum, dolaylı ve dolaysız olarak mümkün olan en büyük oranda ekonomik kazanç sağlamak, turistik bölgelerin gelişme ve yenilenmesi süreçlerinin güvenceye alınması, turizm kalkınma sürecinin gelişmesi ve değişimiyle uyumlu yeni turistik bölgelerin bulunması ve genişletilmesi gerekmektedir.
- Şehirde yaşayan vatandaşların dikkatini çevreye ve turistik alanlardaki temizlik seviyesine çekmek, turizm talebinin gereklerine uygun şekilde doğru kamu davranışlarını yaymak, turistleri güzel karşılamak ve onlara iyi davranmak önemlidir.
- Milli servet her türlü hırsızlık ve bozulmadan korunmalıdır.
- Turistlerin veya turizmi kalkındırma endüstrisinin ihtiyaç duyduğu otellerdeki cihazlar, mobilyalar vb. malların gümrük işlemleri basitleştirilmelidir. Bu, oteller ve diğer turizm tesislerinde konaklama ücretlerinin düşmesiyle olur. Aynı şekilde turistlerin satış amacıyla değil kullanmak için getirdikleri, kamera veya fotoğraf makinesi vb. cihazların gümrük işlemleri basitleştirilmeli ve indirim yapılmalıdır.
- Farklı bölge ve alanlarda turizm yatırımını teşvik eden bir sistem kurulmalıdır. Turizm ve otelcilik yatırımını teşvik etmek için özellikle projelerin başlangıcında vergi muafiyeti gibi çeşitli teşvikler sunulmalıdır. İhtiyaç

duyulan cihazlar ve araç gereç için gümrük işlemleri kolaylaştırılmalı, yerli otelcilik ve turizm yatırımı şirketlerine uzun vadeli krediler verilmelidir.

- Otelcilik ve turizm yatırımı için açık ve basit bir kanun yapılmalıdır. Yönetimdeki bozulmayı, rutini ve eşleşmeyi önlemek için uzman ve yetkili bir denetleme makamı belirlenmelidir.

Bu önerilerin uygulanmasıyla Sudan'ın turizm gelişiminin ve turizm gelirinin artması yönündeki ümitlerinin gerçekleşeceği söylenebilir. Ayrıca Sudan turizme henüz tam olarak açılmadığından, birçok doğal ve kıyı alanı korunmuştur. Dünyadaki birçok kıyı turizmi destinasyonunda sürdürülebilir önlemler alınmadığından, doğal kaynaklar yok olmaya başlamıştır. İfade edildiği gibi, Sudan'da bu kaynaklar henüz bakir olduğundan, sürdürülebilir önlemler şimdiden alınabilir. Bu nedenle kaynaklar daha iyi korunabilir.

KAYNAKÇA

- Alaeddinoğlu, F. ve Aliğaoğlu, A. (2005). Turizm’de Planlama ve Turkiye’de Turizm Planlaması: Turizm Planlarının Etkinlięi ve Başarılarına İlişkin Bir Değerlendirme. *Erdem Atatürk Kùltür Merkezi Dergisi*, 15(43), 87-118.
- Ali , İ. (2017). hotels in the red sea state. *Tourism Management*, 19.
- Altanlar, A. ve Kesim, G. A. (2011). Sùrdürülebilir Turizm Planlaması İçin Yöre Halkı ve Yerli Turistlerin. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 3(2), 1-20.
- Bahaire, T. and Elliott-White, M. (2010). Community Participation in Tourism Planning and Development in the Historic City of York, England. *Current Issues in Tourism*, 2(2-3), 243-276.
- Bahar, O. ve Kozak, M. (2013). *Turizm Ekonomisi* (1 b.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.
- Baykul, A. ve Maden, S. I. (2017). Bölgesel kalkınma ve turizm ilişkisi: tr61 bölgesi üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 65-74.
- Blake, A. (2008). Tourism and Income Distribution in East Africa. *International Journal of Tourism Research*, 10(6), 511-524.
- Bohlin, M., Brandt, D. and Elbe, J. (2016). Tourism as a vehicle for regional development in peripheral areas – myth or reality? A longitudinal case study of Swedish regions. *European Planning Studies*, 24(10), 1788-1805.
- Bramwell, B. and Lane, B. (2000). *Tourism Collaboration and Partnerships: Politics, Practice and Sustainability*. Channel View Publications.
- Brankov, J., Penjisevic, I., Curcic, N. and Zivanovic, B. (2019). Tourism as a Factor of Regional Development: Community Perceptions and Potential Bank Support in the Kopaonik National Park (Serbia). *Sustainability*, 11(22), 1-22.
- Clark, M., Riley, M., Wilkie, E. and Wood, R. C. (1998). *Researching and Writing Dissertations in Hospitality and Tourism*. International Thomson Business Press.
- Cooper, C. and Hall, M. (2008). *Contemporary Tourism: an international approach 4th edition*. USA: Elsevier Ltd.

- Discover Sudan. (1999). *Discover Sudan 1999 Tourist Guide*. Discover Sudan Company Ltd.
- Doğan, S. ve Yıldız, Z. (2007). Bölgesel Kalkınma, Turizmin ilişkisi ve Göller Bölgesi Kalkınmasında Alternatif Turizm Potansiyelinin Kullanılabilirliğine Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(6), 147-182.
- Eagles, P. F. and McCool, S. F. (2002). *Tourism in National Parks and Protected Areas: Planning and Management*. USA: Cabi Publishing.
- Edgell, D. L. (2013). *Managing Sustainable Tourism: A Legacy for the Future* (1st Edition b.). Kindle Edition.
- Edgell, D. L., Allen, M., Smith, G. and Swanson, J. R. (2008). *Tourism Policy and Planning: Yesterday, Today, and Tomorrow*. USA: Routledge.
- Eryılmaz, B. ve Tuncer, A. (2013). Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Bölgesel Kalkınma Politikaları: Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye Uygulaması. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 165-189.
- Goeldner, C. R. and Ritchie, J. B. (2009). *Tourism Principles Practices Philosophies* (11 b.). Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Gülenç-Birsen, A. ve Pekerşen, Y. (2020). Turizm Planlamasına Yerel Halkın Katılımı: Konya İlinde Bir Araştırma. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, Research Paper / Araştırma Makalesi*, 9(1), 476-489.
- Halife, S. (2008). *Sudan'da Ekonomik Kalkınmada Turizmin Rolü, Zorluklar ve Gelecek Vizyonları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Omdürmen İslami Üniversitesi, Sudan.
- Hall, M. (2008). *Tourism Planning Policies, Processes and Relationships* (2nd Edition b.). England: Pearson Education Limited.
- Hottola, P. (2009). *Tourism Strategies and Local Responses in Southern Africa*. USA: Cabi.
- İçöz, O. (2002). *Turizm planlaması: turizmde bölgesel planlama yaklaşımları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Issa, I. A. and Altınay, L. (2006). Impacts of Political Instability on Tourism Planning and Development: The Case of Lebanon. *Tourism Economics*, 12(3), 361–381.

- Işık, B. Ö. ve Demirel, Ö. (2014). Kıyı Kullanıcılarının Kıyı Alanı Rekreasyon Planlama Kararları Üzerindeki Etkisi: Trabzon Kıyı Bandı Örneği. *İnönü Üniversitesi ve Tasarım Dergisi*, 4(10), 1-11.
- Jamal, T. B. and Getz, D. (1995). Collaboration Theory and Community Tourism Planning. *Annals of Tourism Research*, 22(1), 186-204.
- Karima, F. (2017). *Sudanda Ekonomik Kalkınmada Turizmin Rolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, El –Ezhari Liderinin Üniversitesi , Sudan.
- Kasima, K. (2010). Turizm planlamasının arkeolojik miras alanları ve sit alanları üzerindeki etkisi. *Shendi Üniversitesi Dergisi*, (9), 129-136.
- Keogh, B. (1990). Public participation in community tourism planning. *Annals of Tourism Research*, 17(3), 449-465.
- Kutvan, A. B. ve Kutvan, S. A. (2013). Turizm Planlamasında Destinasyon Çekiciliklerinin Ölçümü. Bir Yöntem Yaklaşımı. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 11, 159-184.
- Lickorish, L. and Jenkins, C. (1997). *An Introduction to Tourism*. Singapore: Reed Educational and Professional Publishing Ltd.
- Mansfeld, Y. and Pizam, A. (2006). *Tourism, Security and Safety: From Theory to Practice*. USA: Elsevier Inc.
- Mason, P. (2008). *Tourism Impacts, Planning and Management* (2 b.). USA: Taylor & Francis.
- Maxwell, J. A. and Mittapalli, K. (2008). *Theory*. L. M. Given (Çev.) içinde, The SAGE Encyclopedia of qualitative research methods (Cilt 2, s. 876-879). Thousand Oaks, California: SAGE Publications, Inc.
- Mohamed, A. (T.Y.). *Sudanda Turizm Endüstrisinin Kalkınması ve Gelişmesinde Hava Taşımacılığının Rolü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, El –Niylen Üniversitesi, Sudan.
- Mohamed, M. (2018). *Role of Tourism in the Social and Development Change in the Sudan*. Sudan University of Science and Technology.
- Nafziger, E. W. (2012). *Economic Development*. USA: Cambridge University Press.
- Niekerk, M. (2014). Advocating Community Participation and integrated Tourism development Planning in Local destinations: The Case of South Africa. *Journal of Destination Marketing & Management*, 3(2), 82-84.

- OECD. (October 1966). *The Organization for Economic Co-operation and Development*. The OECD Observer.
- Olalı, H. (1990). *Turizm politikası ve planlaması*. İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme İktisadı Enstitüsü (Yayın No: 228).
- Oppermann, M. and Chon, K.-S. (1997). Convention participation decision-making process. *Annals of Tourism Research*, 24(1), 178-191.
- Opportunities, I. (2018). *Red Sea State, Ministry of Investment and Industry, Investment Public Corporation*.
- Öşek, S. (2019, 08 15). Turizm Bakanlığı Genel Sekreteri. (A. Mohamed, Röportaj Yapan)
- Özdemir, G. (2006). Resort Planlaması: Turizm Planlaması İçindeki Yeri ve Önemi. *Journal of Yasar University*, 1(3), 239-253.
- Paci, R. and Marrocu, E. (2013). Tourism and regional growth in Europe. *Papers in Regional Science*, (93), 25-51.
- Phillips, R. and Roberts, S. (2013). *Tourism, Planning, and Community Development*. Routledge.
- Pike, A., Rodriguez-Pose, A. and Tomaney, J. (2006). *Local and Regional Development*. USA: Routledge.
- Poonyth, D., Barnes, J., Suich , H. and Monamati, M. (2001). Satellite and resource accounting as tools for tourism planning in southern Africa. *Dea Research Discussion Paper*, (43), 1-24.
- Reid, D. G., Mair, H. and George, W. (2004). Community Tourism Planning A Self-Assessment Instrument. *Annals of Tourism Research*, 31(3), 623-639.
- Roberts, L. and Hall, D. (2001). *Rural Tourism and Recreation: Principles to Practice*. USA: Cabi.
- Rogerson, C. (2007). Reviewing Africa in the Global Tourism Economy. *Routledge: Taylor & Francis Group*, 24(3), 361-379.
- Rogerson, C. M. (2004). Regional tourism in South Africa: A case of ‘mass tourism of the South’. *GeoJournal*, (60), 229-237.
- Saeid, M. (2013). *Sudan'da Turizm*. Sudan: Sudan Matbaacılık.
- Salih, A. (2019, 08 13). Arkeoloji Müzesi Müdür Yardımcısı. (A. Mohamed, Röportaj Yapan)

- Salih, S. (2019, 08 18). Kızıldeniz Eyaleti Turizm ve Çevre Bakanı. (A. Mohamed, Röportaj Yapan)
- Sautter, E. T. and Leisen, B. (1999). Managing Stakeholders a Tourism Planning Model. *Annals of Tourism Research*, 26(2), 312-328.
- Sela, A. (2008). *Turizm Sektörüne Yatırımın Etkisi ve Sudan'da Otelcilik*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, El-Niyyen Üniversitesi, Sudan.
- Sharpley, R. (2008). Planning for Tourism: The Case of Dubai. *Tourism and Hospitality Planning & Development*, 5(1), 13-30.
- Sharpley, R. and Telfer, D. J. (2002). *Tourism and Development: Concepts and Issues*. USA: An imprint of Multilingual Matters Ltd.
- Snyman, S. and Spenceley, A. (2019). *Private Sector Tourism in Conservation Areas in Africa*. USA: Cabi.
- Stoffelen, A. and Vanneste, D. (2017). Tourism and cross-border regional development: insights in European contexts. *European Planning Studies*, 26(5), 1013-1033.
- Sudan Turizm ve Yabancı İşleri Bakanlığı. (2019). Turizm İstatistikleri. İstatistik Dairesi. (A. Mohamed, Röportaj Yapan)
- Şahbaz, R. P. ve Akdu, U. (2010). Katılımcı Turizm Planlaması; Fethiye'de Alan Araştırması. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(23), 152-170.
- Tekin, A. (2011). Küreselleşen dünyada bölgesel kalkınma dinamikleri, kamu politikaları ve bölgesel kalkınma ajansları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (29), 37-48.
- Todaro, M. P. (1989). *Economic development in the Third World* (4 b.). USA: Longman.
- Tonbil, S. A. (2019). *Türkiye'de Turizm Politikası ve Planlaması*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Politikası Anabilim Dalı.
- Tosun, C. (1998). Roots of unsustainable tourism development at the local level: the case of Urgup in Turkey. *Tourism Management*, 19(6), 595-610.
- Tosun, C. (2000). Limits to community participation in the tourism development process in developing countries. *Tourism Management*, 21, 613-633.

- Tosun, C., and Jenkins, C. (1996). Regional planning approaches to tourism development: the case of Turkey. *Tourism Management*, 17(7), 519-531.
- Tosun, C., Timothy, D. and Öztürk, Y. (2003). Tourism Growth, National Development and Regional Inequality in Turkey. *Journal of Sustainable Tourism*, 11(2-3), 133-161.
- Tunçsiper, B., Temeloğlu, E. ve Altunöz, Ö. (2011). Bölgesel kalkınmada turizmin rolünün yerel halkın görüşleri çerçevesinde belirlenmesi: Ayvıcık (Assos) örneği. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1), 93-114.
- Werker, C. and Athreye, S. (2004). Marshall's disciples: knowledge and innovation driving regional economic development and growth. *Journal of Evolutionary Economics*, (14), 505-523.
- Wijk, J., Lamers, M. and Duim, R. (2015). Institutional Arrangements for Conservation, Development and Tourism in Eastern and Southern Africa: A Dynamic Perspective. *Springer*, 1-20.
- Yang, Y. and Fik, T. (2014). Spatial effects in regional tourism growth. *Annals of Tourism Research*, (46), 144-162.

İnternet Adresli Kaynaklar:

- Abou-Bakr, M. (2018). Sudan Hakkında Genel Bilgiler. (Erişim Tarihi: 2020). <http://almoheet.net>.
- Adam, A. (2016). Sudandaki Turizm Kaynakları. (Erişim Tarihi: 2020). [http://Lusailnews. Net/article](http://Lusailnews.Net/article).
- Ajib, N. (2016). Sudan: Arap Dünyasından Yoksun Bir Turizm Merkezi. (Erişim Tarihi: 2020). <http://almoheet.net>.
- Al-Bawabh. (2018). Sudan Ekonomisi. (Erişim Tarihi: 2020). <http://www.albawabhnews.com/3093474>.
- Al-Jazzy, H. (2016). Sudan Hakkında Genel Bilgiler. (Erişim Tarihi: 2020). <https://mawdoo3.com>.
- El-Hyari, E. (2017). Planlamanın Tanımı. (Erişim Tarihi: 2020). <https://mawdoo3.com>.

- Fac De Droit- Said, H. (2014). Ekonomik Planlama, Seçkin Hukuk Fakültesi Sayfası, İbni Aknoun Üniversitesi. (Erişim Tarihi: 2020). <https://facebook.com/pg/fac.de.Droit.1.said>.
- Kasım, A. (2016). Planlama kavramı, önemi ve türleri, eğitim planlaması. (Erişim Tarihi: 2020). <https://al3loom.com/?p=17704>.
- Kuş Krallığı (Nubi Medeniyeti). (Erişim Tarihi: 13.2.2019). Video Dosyası. <https://www.youtube.com/watch?v=dg6mo6toZn8>.
- Mohamed, K. (2013). Sudan stratejik planlama- 25 yıllık stratejik plan (2007-2032): ilk beş yıllık planın (2007-2011) analitik incelemesi. (Erişim Tarihi: 13.2.2019) <http://search.emarefa.net/detail/BIM>.
- Muhamet, S. (2019). İdari planlama kavramı, Cezayir Siyasi ve Stratejik Araştırmalar Ansiklopedisi. (Erişim Tarihi: 13.2.2019) <http://www.polititics.dz.com>.
- Rebhi, İ. (2019). Planlamanın Tanımı. (Erişim Tarihi: 13.2.2019) <http://mawdoo3.com>.
- Sudan Cumhuriyeti Büyükelçiliği. (2019). Sudan Hakkında Genel Bilgiler. (Erişim Tarihi:13.2.2019).<https://www.sudanembassy.org.sa/ar/about.Sudan/general.information>.
- UNWTO. (2019). International Tourism Highlights, 2019 Edition. (Erişim Tarihi: 13.2.2019).<https://www.unwto.org/publication/international-tourism-highlights-2019-edition>.
- Yasin, A. (2018). Turizmde Politika ve Planlama. (Erişim Tarihi: 2020). <http://docplayer.biz.tr/64059333-Turizmde-politika-ve-planlama.html>.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : AYAT MOHAMED

İletişim Bilgileri

Adres : Port Sudan/Hartum

Telefon : 534 694 03 67

Mail : ayatosman89@hotmail.com

Doğum Tarihi : 01.02.1989

Öğrenim Durumu : YÜKSEK LİSANS

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Otelcilik ve Turizm İşletmeciliği	Aviation Science College Havacılık Bilimleri Fakültesi	2006-2010
Yüksek Lisans	Turizm İşletmeciliği	Necmettin Erbakan Üniversitesi	2017-2020

Stajlar:

- Sudan, Coral Khartoum Hotel, Yiyecek ve İçecek Yönetimi bölümü (2012)
- Sudan İletişim Bilimleri Akademisi, (2012)
- Bölgesel Medya Eğitimin Merkezi, (2012)
- Pazarlama Yönetimi ve Sekreterlik bölümünde Genel Pratik (2012)
- Sudan Türk Eğitimler Yetiştirme Merkezi'nde Otel ve Turizm İşletmeciliği bölümünde eğitimci yardımcısı (2016)